

**Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Кафедра кримінального та кримінального процесуального права**

**Ефективність досудового розслідування:
виклики та шляхи оптимізації**

Матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки
на факультеті правничих наук Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

26 лютого 2026 року

Київ – 2026

Організаційний комітет:

Галаган В. І. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
Багіров С. Р. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
Бойко А. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри, заслужений юрист України
Яворська В. В. – керівниця громадської організації «JustGroup»
Горох О. П. – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри
Крапивін Є. О. – старший викладач кафедри
Петраковський В. В. – старший викладач кафедри
Удовенко Ж. В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
Хавронюк М. І. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри, заслужений юрист України

Тези подано в авторській редакції

Ефективність досудового розслідування: виклики та шляхи оптимізації : матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (26 лютого 2026 року). Київ : НаУКМА, 2026. 208 с.

ISBN 978-617-8640-03-3

У збірнику матеріалів круглого столу розміщено тези доповідей та повідомлень фахівців з кримінального та кримінального процесуального права, криміналістики та судової експертизи, присвячені одній із найскладніших проблем сучасного правосуддя – ефективності досудового розслідування. Близько 50 учасників, серед яких – науковці, адвокати, слідчі, дізнавачі та студенти старших курсів низки навчальних закладів України розглядали теоретичні та практичні проблеми ефективності досудового розслідування загалом та провадження окремих процесуальних дій, зокрема, зосередили увагу на окремих напрямках вирішення незгоджених між собою чи суперечливих норм кримінального та кримінального процесуального законодавства. Проведений науковий захід засвідчив зацікавленість фахівців у глибокому теоретичному вивченні й осмисленні обговорених питань, став помітним майданчиком для обміну досвідом й практичними рекомендаціями. Оприлюднені матеріали будуть корисними для науковців, практичних працівників, студентів вищих навчальних закладів.

Адреса редакційної колегії:

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
вул. Григорія Сковороди, 2, Київ, 04655, Україна

ЗМІСТ

Частина I	
Акімов М. О. Проблеми конституційності при внесенні доповнень до Кримінального кодексу України (на прикладі законопроекту реєстр. № 13457 від 09 липня 2025 року)	6–8
Бабаєва О. В. Щодо ефективності досудового розслідування в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «В'ячеславова та інші проти України»	9–15
Басиста І. В. Виключення пункту 3 із частини 1 статті 477 КПК України: виконання конвенційних вимог, оптимізація досудового розслідування чи зазіхання на засаду верховенства права (на прикладі справи № 463/2671/17, провадження № 51-3458 кмо 24)	16–23
Баулін О. В. Процесуальна форма експертизи як слідчої (розшукової) дії	24–29
Бондар В. С. Особливості використання результатів судової експертизи зброї в процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень	30–40
Борейко Г. Д. Форми зловживання правом на звинувачення в умовах сьогодення	41–45
Вуйма А. Г. Відновлення порушених прав потерпілих у системі гарантій ефективності досудового розслідування	46–49
Галаган В. І. Проблеми законодавчого врегулювання проведення окремих процесуальних дій під час дізнання та досудового слідства	50–52
Горох О. П. Спеціальна конфіскація: типові помилки при застосуванні	53–58
Кабанець О. О. Визначення обсягу питань, які мають бути з'ясовані під час розгляду клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності (судова практика)	59–65
Калужна О. М. Безперервність обшуку	66–74
Канфуй І. В. Ефективність досудового розслідування: зовнішні негативні фактори	75–79
Крапивін Є. О. Три виміри ефективності досудового розслідування: до питання інструментів оцінки	80–85

Лук'янчиков Б. Є., Козинець А. О. Міжвідомча діджиталізація як умова ефективності досудового розслідування	86–93
Лук'янчиков Б. Є., Менчинська М. С. Електронні докази з блокчейн-систем під час воєнного стану: проблема допустимості	94–98
Лук'янчиков Є. Д., Лішук Д. В. Досудове розслідування через призму цифрофізації. Функціонування системи «іКейс»	99–103
Мельниченко В. Особливості розслідування перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень в умовах воєнного стану, спричиненого збройною агресією російської федерації	104–108
Неділько Я. В. Ефективність досудового розслідування: процесуальний та криміналістичний аспект	109–112
Одерій О. В. Способи вчинення злочинів організованими злочинними угрупованнями (сучасні виклики)	113–116
Пашковський М. І. Міжсекторальне співробітництво як стратегія підвищення ефективності досудового розслідування воєнних злочинів з використанням доказів з відкритих джерел	117–124
Похиленко І. С. Генеративний штучний інтелект у досудовому розслідуванні: можливості оптимізації та ризики порушення права на справедливий суд	125–129
Стукаліна О. В. Захист прав дитини у сімейних правовідносинах в умовах європейської інтеграції	130–134
Сущенко В. М. Ефективність досудового розслідування: проблеми та можливі шляхи їх розв'язання	135–141
Туляков В. О. Ідеологія, пенальний популізм і якість кримінального закону	142–152
Удовенко Ж. В. Що слід розуміти під ефективністю досудового розслідування?	153–157
Хавронюк М. І. Ефективність досудового розслідування: як її визначити	158–163
Циганюк Ю. В. Проблеми ефективності досудового розслідування та шляхи її підвищення	164–167
Чистякова А. С. Окремі проблемні аспекти скасування повідомлення про підозру	168–172
Шведова Г. Л. Ефективність дії кримінально-правової норми як чинник ефективності досудового розслідування окремих корупційних кримінальних правопорушень	173–175

Частина II	
Артамонов М. А. Ефективність затримання згідно з кримінальним процесуальним законодавством України	176–182
Бондаренко А. В. Проблематика належного інформування особи про здійснення щодо неї спеціального досудового розслідування	183–188
Куделькіна А. В. Доказування об'єктивної сторони воєнних злочинів	189–192
Мисан Т. С. Обшук у кримінальному провадженні: баланс між ефективністю розслідування та гарантіями прав людини	193–197
Пасічник Д. В. Співвідношення крайньої необхідності й порушень військовослужбовцями своїх професійних обов'язків	198–208

Частина I

Акімов Михайло Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ПРИ ВНЕСЕННІ ДОПОВНЕНЬ ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 13457 ВІД 09 ЛИПНЯ 2025 РОКУ)

Цього року виповнюється чверть століття з дня набуття чинності Кримінальним кодексом (далі – КК) України [2]. За цей час до нього були внесені понад півтори тисячі змін і доповнень. Можна (і треба) дискутувати проблеми обґрунтованості та доцільності такої кількості (а надто якості) законотворчих ініціатив у сфері кримінально-правового захисту прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку, громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою, миру і безпеки людства. Однак незаперечним лишається той факт, що законодавство України про кримінальну відповідальність ґрунтується на Конституції України (частина перша статті 3 КК України), і саме з цього повинні виходити суб'єкти права на законодавчу ініціативу, пропонуючи зміни та доповнення. Утім, аналіз деяких розробок свідчить, що такий підхід має місце далеко не завжди.

Законопроект реєстр. № 13457 від 09 липня 2025 року «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за сприяння шахрайству шляхом інформаційного поширення)», далі – законопроект 13457 [3], має на меті встановлення кримінальної відповідальності за інформаційне сприяння шахрайству; посилення відповідальності публічних осіб і медіа, які використовують свої платформи для агітації на користь сумнівних схем; захист інтересів громадян, які є потенційними жертвами таких інформаційних кампаній; спонукання медіа та публічних осіб до належної перевірки інформації, що поширюється в публічному просторі.

Чому саме, на нашу думку, тут виникає питання конституційності? Перш за все у законопроекті 13457 використані формулювання на кшталт «медіаресурси із загальнодержавною аудиторією» та «заклики або агітація здійснені особою в будь-якій іншій формі щодо участі інших осіб у будь-якій діяльності». При цьому термін «медіаресурси із загальнодержавною аудиторією» у вітчизняному законодавстві відсутній, а відтак його запровадження не відповідає принципу юридичної визначеності (чіткості, зрозумілості, однозначності норм права). Вказаний принцип у свою чергу є складовою конституційного принципу верховенства права, неухильне дотримання якого відповідно до статті 1, частин першої та другої статті 8 Конституції України [1] є запорукою утвердження правової держави.

Що ж до понять «заклики» та «агітація», то вони у КК України використовуються. Водночас перше з них при визначенні певних кримінально протиправних діянь у статтях 109, 110, 111-1, 258-2, 258-5, 295, 299, 436 та 442 КК України викладене як «публічні заклики», тобто такі, що передбачають їх поширення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації (пункт перший примітки до статті 111-1 КК України). Друге ж використовується лише у статтях 159 та 160 КК України і лише у формі словосполучення «передвиборна агітація або агітація з референдуму». В обох випадках, звісно, не можна вести мову про тотожність зазначених понять.

Далі, згідно примітки до статті 190-1 (у редакції законопроекту 13457) кримінальна відповідальність не настає, якщо особа доведе, що діяла на підставі офіційної достовірної інформації або в межах офіційної співпраці з державними органами. Викладене прямо суперечить принципу невинуватості (стаття 62 Конституції України), відповідно до якого особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду; ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Натомість суб'єкт права на законодавчу ініціативу, вживаючи словосполучення «якщо особа доведе», фактично перекладає тягар доказування кримінально протиправного діяння у формі сприяння шахрайству шляхом

інформаційного поширення зі сторони обвинувачення на сторону захисту, що є неприпустимим з огляду на наведений вище конституційний принцип презумпції невинуватості.

Підсумовуючи викладене, а також враховуючи, що законопроект 13457 має й інші недоліки, висловлюємо сподівання, що профільний комітет Верховної Ради України візьме до уваги висловлені зауваження та відповідним чином доопрацює дану законодавчу ініціативу (особливо з огляду на те, що згаданий законопроект включений до порядку денного п'ятнадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання).

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
(дата звернення: 19.02.2026).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 19.02.2026).

3. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за сприяння шахрайству шляхом інформаційного поширення): законопроект реєстр. № 13457 від 09 липня 2025 року.
URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45291> (дата звернення: 19.02.2026).

Бабасва Александра Володимирівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В РІШЕННІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВІ «В'ЯЧЕСЛАВОВА ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»

У 2025 році Україні вкотре довелося повернутись до минулих трагічних подій нашої історії. Так, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), ухвалив рішення у справі «В'ячеславова та інші проти України» (далі – Рішення), щодо заяв, які стосувались масових заворушень та пожежі в Одесі 2 травня 2014 року, в результаті якої загинуло багато людей. Заявниками у цій справі були найближчі родичі деяких із тих, хто загинув, а також три особи, які вижили під час пожежі. Вони скаржилися, зокрема, за статтею 2 Європейської конвенції основоположних прав та свобод (далі – Конвенція, ЄКПЛ) на те, що держава не захистила їхнє життя, або життя їхніх родичів, і що не було проведено ефективного внутрішнього розслідування цієї справи [1].

Зазначене Рішення Суду викликає інтерес не тільки з огляду на констатацію порушення Україною статті 2 Конвенції, а й ґрунтовний аналіз дій/бездіяльності органів кримінальної юстиції щодо складного ланцюга подій, які передували та відбувались під час, а також після 2 травня 2014 року, та які були викладені у висновку (далі – Звіт, Висновок) Міжнародної дорадчої групи (далі – МДГ, Група) [3]. Група була створена Генеральним секретарем Ради Європи Турбйорном Ягландом для нагляду за тим, щоб розслідування насильницьких інцидентів, що мали місце в Україні з 30 листопада 2013 року, відповідали всім вимогам Конвенції та прецедентному праву ЄСПЛ. Мандат МДГ передбачав, що розслідування випадків насильницьких дій проводитимуться відповідними українськими органами згідно українського законодавства; що МДГ регулярно отримуватиме від

Генеральної прокуратури України (далі – ГПУ) звіти щодо перебігу розслідувань вказаних подій, та матиме повний доступ до всієї інформації, що їх стосується, та право звертатися за будь-якими додатковими відомостями, і отримувати їх, як вважатиме за потрібне; а також, що представники громадянського суспільства матимуть право безперешкодно контактувати та підтримувати зв'язок з МДГ. Мандат також передбачав, що наприкінці роботи Групи, її голова підготує остаточний висновок, який буде представлено Генеральному секретарю Ради Європи та органам влади України [2].

У лютому 2015 року МДГ розпочала свою роботу з нагляду розслідувань подій в Одесі, надіславши запити про надання інформації до українських органів влади та неурядових організацій. Отже, зіткнення в центрі Одеси та пожежа в Будинку профспілок 2 травня 2014 року призвели до загибелі 48 осіб та поранень кількох сотень. Українська влада розпочала три розслідування. Перше розслідування охоплює дії поліції 2 травня 2014 року та звільнення затриманих 4 травня 2014 року після нападу протестувальників на місцеву поліцейську дільницю. Друге розслідування зосереджене на масових заворушеннях у центрі міста та пожежі в Будинку профспілок. Третє – розслідує дії співробітників Державної служби з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) під час пожежі. На підставі аналізу скарг, національного законодавства та зазначеного звіту, ЄСПЛ констатував цілу низку порушень, зокрема у контексті статті 2 Конвенції, які можна звести до наступного.

Незалежність. МДГ вважає, що відсутність незалежності в розслідуванні подій 2 травня 2014 року ще раз підкреслює необхідність завершити без подальшого зволікання процес реформування системи досудового розслідування і створення незалежного органу, завданням якого буде розслідування серйозних порушень прав людини, скоєних співробітниками правоохоронних органів та інших державних посадовців. У цьому контексті Група вітає нещодавні законодавчі заходи, націлені на створення Державного бюро розслідувань, а також підкреслює необхідність створення такого органу відповідно до практики ЄСПЛ, а також стандартів і рекомендацій Ради Європи. У відповідності до ЄКПЛ, для того, щоб

розслідування злочинів було ефективним згідно з вимогами статей 2 і 3, має бути забезпечено, що особи, які відповідають за розслідування і здійснюють його, були неупередженими та незалежними від осіб, які причетні до подій, що розслідуються, як за законом, так і на практиці. Це означає не лише відсутність ієрархічного та інституційного зв'язку, але також незалежність на практиці. Нагляд за проведенням слідчих дій, який здійснюється іншим органом, не може бути достатньою гарантією у тих випадках, коли саме розслідування фактично здійснюється органами, пов'язаними з особами, що перебувають під слідством. У більш загальному сенсі МДГ наголошує, що у контексті, коли йдеться про довіру громадськості до системи кримінального судочинства, важливо забезпечити зовнішні атрибути як незалежності, так і неупередженості органів досудового розслідування. Група також вважає, що для збереження довіри всіх верств громадськості системі кримінального правосуддя, органам влади, в тому числі судовим, вкрай важливо показати, що під час проведення розслідування й судового розгляду вони діють неупереджено й без дискримінації [4, с. 50-54].

Ефективність розслідування:

1) організація розслідування. МДГ вважає, що розподіл розслідувань між ГПУ та Міністерством внутрішніх справ України (далі – МВС) є малопродуктивним і шкодить ефективності цих розслідувань, враховуючи, що всі вони стосуються тісно пов'язаних між собою подій і певною мірою співпадають в частині доказів, свідків і потерпілих. Також Група вважає, що на якість, просування та ефективність розслідування дій співробітників ДСНС негативно вплинуло рішення доручити проведення цього розслідування місцевим органам внутрішніх справ, які залишалися бездіяльними на ранніх вирішальних стадіях розслідування [4, с. 54];

2) кадрове забезпечення і ресурси. Хоча МДГ схвально ставиться до того факту, що три слідчі, які залишилися, були залучені до розслідування подій в Одесі майже з самого початку, мала чисельність групи та відкликання її керівника до Києва скоріш за все негативно впливає на здатність цієї групи ефективно проводити розслідування. Це підтверджується свідченнями вищезгаданих слідчих МВС, які в

своїх поданнях до МДГ зазначили, що рівень кадрового забезпечення не є достатнім для розслідування таких складних справ. Незважаючи на певний прогрес, який був досягнутий у ході розслідування зіткнень у центрі міста, на Грецькій площі та Грецькій вулиці, слідству, схоже, ще належить зробити значний обсяг роботи. Так, на сьогодні лише один підозрюваний був повідомлений про підозру у вчиненні насильницьких дій, скоєних на Куликовому полі, а у справі щодо дій співробітників ДСНС не встановлено та не притягнуто до відповідальності жодного підозрюваного. З огляду на зазначені вище обставини, МДГ вважає, що скорочення слідчої групи негативно впливає на прогрес, якість та ефективність розслідувань [4, с. 58].

Якість розслідувань. Вимога проведення ефективного розслідування безумовно включає й те, що таке розслідування має бути всебічним та ретельним. Відсутність ретельності, особливо на початку розслідування, ставить під сумнів його загальну ефективність, а це, в свою чергу, підриває віру громадськості в дотримання владою верховенства права. МДГ вважає, що такі самі недоліки існували в ефективності розслідування масових заворушень і пожежі в Будинку профспілок 2 травня 2014 року. Насамперед Група зазначає, що слідчі органи не вжили достатніх та своєчасних заходів щодо збереження доказів, що є основною вимогою ефективного розслідування. В цілому, МДГ вважає, що, незважаючи на присутність високопосадових осіб в Одесі, належна координація заходів щодо збереження та збору доказів у наступні дні після подій, була відсутня. По-друге, МДГ вважає, що деякі судові експертизи були проведено, без належної ретельності. Наприклад, перша судова експертиза, яка стосувалася пожежі у Будинку профспілок, була проведена без будь-якого огляду самої будівлі. Дев'ять місяців потому, у квітні 2015 року було призначено міжвідомчу комплексну експертизу, яка станом на 31 серпня все ще тривала. Хоча формально ці експертизи було призначено в рамках двох різних проваджень, а ГПУ спростовувала припущення, що метою другої експертизи було виправлення недоліків першої, у МДГ склалося чітке враження, що це було принаймні однією з її цілей – враження, що підтверджувалося свідченнями слідчих МВС. Також у якості додаткового прикладу

відсутності належної ретельності в питаннях проведення експертиз Група зазначає, що слідчі органи не спромоглися за більш ніж рік встановити особу одного з загиблих у Будинку профспілок. МДГ вважає, що в кожному з проваджень слідчі органи не проявили належної повноти та ретельності, як на стадії порушення провадження, так і під час подальшого його розслідування, у результаті чого загальна ефективність розслідувань була поставлена під загрозу [4, с. 56-59].

Обвинувачення та суд. МДГ нагадує, що відповідно до процесуальних вимог статей 2 і 3 ЄКПЛ, розслідування повинно бути ефективним, у тому розумінні, що воно має бути спроможним забезпечити встановлення відповідних фактів та винних осіб, а також покарання останніх. Ця вимога виходить за межі стадії досудового розслідування. Відповідно до практики ЄСПЛ та як вже зазначала МДГ у своєму Звіті щодо розслідувань подій на Майдані, ведення кримінального провадження в цілому, у тому числі на стадії досудового слідства та судового розгляду, має задовольняти вимоги позитивного зобов'язання щодо захисту життя та запобігання неналежному поведженню. Хоча перед прокуратурою не стоїть завдання щоб всі провадження завершилися винесенням обвинувального вироку або певним покаранням, будь-який недолік у розслідуванні, який ставить під сумнів його здатність встановити обставини справи або винних осіб, робить це розслідування таким, що не відповідає необхідному рівню ефективності [4, с. 59]. МДГ висловило серйозну занепокоєність з приводу рішень про припинення справи щодо двох підозрюваних через недостатність доказів. МДГ вважає, що неодноразові відводи суддів призвели до затримок початку судового розгляду кримінальних проваджень в цілому. Група також вважає, що рішення звинувачувати 21 особу в одному обвинувальному акті без індивідуалізованих звинувачень також стало причиною затримки й може мати негативний вплив на перебіг судового розгляду [4, с. 61].

Своєчасність та відсутність зволікань. Ефективність розслідування також включає в себе вимоги його своєчасності та відсутності зволікань під час розслідування – принципи, які ЄСПЛ застосовував у справах проти України. Навіть якщо й за певних обставин можуть існувати перепони або складнощі, що

перешкоджають успішному розслідуванню, своєчасні дії органів державної влади щодо розслідування застосування сили, що спричинило смерть, чи звинувачення у неналежному поводженні, є суттєвим для збереження впевненості суспільства у дотриманні владою принципу верховенства права та попередженні будь-яких підозр у потуранні або співучасті у протиправних діях. Ключовою умовою ефективного розслідування є своєчасний початок розслідування на основі обґрунтованих заяв щодо вчинення злочину і подальше активне проведення слідства. У випадку смерті, що настала за спірних обставин, надзвичайно важливо, щоб розслідування проводилося оперативним, адже перебіг часу неминуче зменшує кількість і знижує якість доказів, на яких базується розслідування. Важливо не лише своєчасно розпочати розслідування, але й проводити його без зволікань. МДГ вважає, що розслідування щодо дій співробітників ДСНС не було розпочато своєчасно та не було проведено без зволікань. Розслідування щодо масових заворушень і пожежі 2 травня 2014 року, а також щодо дій міліції 2 і 4 травня 2014 року хоча й були розпочаті своєчасно, але низка недоліків, які виникли в ході їх проведення, призвели до їхнього суттєвого затягування [4, с. 61].

Отже, відповідно до висновків, викладених у звіту МДГ щодо подій в Одесі 2014 року, розслідування не відповідало вимогам Конвенції. Подібного висновку дійшов й ЄСПЛ, виклавши відповідну правову позицію в окресленому Рішенні, зазначивши, що дотримання процесуальних вимог статті 2 Конвенції оцінюється на підставі декількох ключових критеріїв: 1) належність слідчих дій; 2) оперативність та розумна швидкість розслідування; його незалежність від осіб, причетних або ймовірно причетних до подій; 3) залучення потерпілого або членів його родини мірою, необхідною для захисту їхніх законних інтересів; 4) суттєвий елемент громадського контролю.

Аналізуючи Звіт та Рішення ЄСПЛ, можемо зробити наступні висновки: 1) порушення матеріального аспекту статті 2 Конвенції у зв'язку з тим, що держава не доклала усіх зусиль, яких можна було б обґрунтовано очікувати від неї з метою запобігання насильству в м. Одеса 2 травня 2014 року та припинення цього насильства після його виникнення, а також у зв'язку з тим, що вона не забезпечила

своєчасне вжиття заходів з порятунку осіб, які опинилися в пастці вогню в Будинку профспілок [1]; 2) порушення процесуального аспекту статті 2 ЄКПЛ, яке полягає у здійсненні неефективного досудового розслідування.

Так, неефективність процесуального керівництва та досудового розслідування виявилася, зокрема: у відсутності незалежності в розслідуванні окреслених подій (відсутності незалежного органу – Державного бюро розслідувань); неналежній організації розслідування (розподіл справ між ГПУ та МВС, прийняття рішення про доручення розслідування місцевим органам внутрішніх справ, мала чисельність слідчих груп); відсутність всебічної та ретельної координації заходів щодо збору та збереження доказів, неякісні судові експертизи; неоперативний початок досудового розслідування; відсутність ретельності та повноти як на етапі початку кримінального провадження, так і під час його подальшого розслідування.

Список використаних джерел

1. Рішення ЄСПЛ у справі «В'ячеславова та інші проти України» (*Case of Vyacheslavova and others v. Ukraine*) applications nos. 39553/16 and 6 others від 13 березня 2025 р., остаточне 13/06/2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-242505%22%5D%7D>

2. International Advisory Panel on Ukraine: вебсайт. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/international-advisory-panel> (дата звернення: 05.03.2026).

3. International Advisory Panel 4 November 2015 Kyiv: вебсайт 04.11.2015. URL: IAP report on Odesa events (дата звернення: 05.03.2026).

4. Звіт Міжнародної дорадчої групи про проведення нагляду за розслідуванням подій в Одесі 2 травня 2014 року (українською мовою). International Advisory Panel. 4 листопада 2015 р. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804884cb>.

Басиста Ірина Володимирівна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри права імені академіка
УАН о. Івана Луцького,
Заклад вищої освіти «Університет Короля
Данила», місто Івано-Франківськ,
членкиня Науково-консультативної ради
при Верховному Суді

**ВИКЛЮЧЕННЯ ПУНКТУ 3 ІЗ ЧАСТИНИ 1 СТАТТІ 477 КПК УКРАЇНИ:
ВИКОНАННЯ КОНВЕНЦІЙНИХ ВИМОГ, ОПТИМІЗАЦІЯ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ ЧИ ЗАЗІХАННЯ НА ЗАСАДУ ВЕРХОВЕНСТВА
ПРАВА¹**

(на прикладі справи № 463/2671/17, провадження № 51-3458 кмо 24)

Ще влітку 2025 року до членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді у справі № 463/2671/17 (провадження № 51-3458 кмо 24) було скеровано суддею Верховного Суду звернення про підготовку наукових висновків щодо можливості (неможливості) відмови потерпілого від обвинувачення, якщо щодо певної кваліфікації протиправного діяння вже не діють правила приватності [1]. Наукові висновки були підготовлені та скеровані у відповідь на звернення [2].

Згодом, 22 вересня 2025 року колегія суддів Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду ухвалила своє рішення та констатувала неправильне тлумачення норм кримінального процесуального законодавства, яке допущене при оскарженні рішення суду першої інстанції. Йшлося про недотримання послідовності, визначеної у статті 340 КПК України, так як «...одній дії повинна передувати інша, з огляду на що суд вправі застосувати положення частини 6 вказаної процесуальної норми лише після відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення» [3].

¹ Публікацію підготовлено у межах виконання проекту «Модернізація кримінального провадження України в умовах європейської інтеграції» (реєстр. № 2025.07/0259) за підтримки Національного фонду досліджень України.

При цьому, начебто вирішивши спірну ситуацію, з огляду різного тлумачення сторонами кримінального провадження положень чинного КПК України, судді Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду залишили поза вагою важливу складову розглядуваної проблематики. Її суть у тому, що слід одночасно розглядати у площині ймовірного порушення конституційної засади верховенства права та дотримання (недотримання) частини 1 статті 5 КПК України, позбавлення під час судового провадження потерпілого – юридичної особи, якому кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, наявного в нього із початку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення права на відмову від обвинувачення, у спосіб виключення законодавцем пункту 3 із частини 1 статті 477 КПК України.

У першу чергу слід вдатися до кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення та чинних на час внесення відомостей у ЄРДР положень КПК України. Так, згідно ухвали Львівського апеляційного суду від 30.05.2024 року у справі № 463/2671/17 (провадження № 11–кп/811/29/23) особі інкриміновано вчинення кримінальних правопорушень передбачених ч. 3 ст. 191, ч. 4 ст. 191, ч. 5 ст. 191 КК України в період січня-травня 2016 року, про що 09.12.2016 року внесено відомості до ЄРДР та досудове розслідування розпочиналось і здійснювалось у формі приватного обвинувачення, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України в редакції до 11.01.2019 року. У подальшому Законом України від 06 грудня 2017 року, який набрав чинності 11 січня 2019 року, внесено зміни до КПК України та виключено пункт 3 із частини 1 статті 477 КПК України [4], яким і було передбачено кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення щодо вчинення низки кримінальних правопорушень, зокрема і передбачених частинами статті 191 КК України (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, крім вчиненого організованою групою, або шкода від якого завдана державним інтересам), «якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого» [5]. Отож, для

розглядуваного випадку важливою була і є констатація щодо того, чи був підозрюваний, обвинувачений найманим працівником щодо потерпілого та чи лише виключно власності потерпілого завдана шкода, як цього вимагав тогочасний третій пункт першої частини статті 477 КПК України для здійснення провадження у формі приватного обвинувачення [6].

По-друге, необхідно пригадати, про що саме йдеться у статті 5 КПК України, яка і визначає дію Кодексу у часі? Відповідно до частини 1 статті 5 КПК України, «процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення», хоча і «допустимість доказів визначається положеннями цього Кодексу, які були чинними на момент їх отримання» (частина 2 статті 5 КПК України) [7]. І положення частини 2 статті 5 КПК України є цілком логічними, бо неможливо провести «ревізію процесуальної діяльності», яка вже реалізована на підставі чинного закону, як про це вірно підкреслюють автори академічного підручника «Кримінальний процес України» [8]. При цьому, рішення приймаються, а процесуальні дії проводяться за новими чинними правилами, як це ми і маємо у ситуації через ті зміни, які внесені до КПК України Законом України від 06 грудня 2017 року № 2227-VIII, який набрав чинності 11 січня 2019 року [4].

Вже й раніше мною зазначалося [6, с. 116-126], що при такому стані справ не слід забувати і те, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розширювало діапазон законодавчо встановлених підстав для прийняття рішення про його закриття, а його учасники наділялися відповідними правами такої «ініціативі», і сюди належить відмова потерпілого від підтримання обвинувачення. Автори одного із підручників цілком справедливо підкреслюють, що на відміну від унормування за КПК України 1960 року, у сучасному приватному обвинуваченні обов'язок встановлення обставин, передбачених статтею 91 КПК України, збирання доказів для їхнього обґрунтування покладається на слідчого, дізнавача і прокурора, як і в загальному кримінальному провадженні. Двома його особливостями є, по-перше, те, що без подання заяви потерпілим про кримінальне

правопорушення таке провадження не може бути розпочати і, по-друге, те, що відмова потерпілого від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження [9, с. 942]. Але так виходить, що у розглядуваному випадку у справі № 463/2671/17, провадження № 51-3458 кмо 24 відмова потерпілого від обвинувачення не є *безумовною* підставою для закриття кримінального провадження, що слідує із рішення колегії суддів Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду 22 вересня 2025 року [3]. І важливо чітко встановити, в сукупності яких дій чи бездіяльності така «відмова» може полягати. Про це також йдеться у рішенні колегії суддів Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду 22 вересня 2025 року [3].

Згоджуюся із результатами системного аналізу, здійсненого колегією суддів Сихівського районного суду м. Львова у справі № 463/2671/17 (пр.№ 1–кп/464/5/22) щодо приписів ч. 4 ст. 26, п. 7 ч. 1 ст. 284 та ст. 477 КПК України та щодо урахування колегією положень, наведених у постанові Великої Палати Верховного Суду, які свідчать, що «...волевиявлення потерпілого у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення є вирішальним у питаннях щодо початку та припинення (закриття) такого провадження. *Виникнення у потерпілого права відмови від обвинувачення у такому провадженні нерозривно пов'язане із моментом реалізації початку досудового розслідування, і кримінальним процесуальним законом не передбачено можливості обмеження названого права потерпілого в цьому провадженні*» (з ухвали від 23 грудня 2022 року Колегії суддів Сихівського районного суду м. Львова у справі № 463/2671/17 (пр.№ 1–кп/464/5/22)). «Відомим у цьому ракурсі є й рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. У ньому підкреслено, що «одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями» (абз. 3 п.п. 3.1 п. 3). У Рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-

рп/2005 Конституційний Суд вказав, що із конституційних принципів рівності та справедливості випливає вимога визначеності, ясності й недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (абз. 2 п.п. 5.4 п. 5). У справі «Стіл та інші проти Сполученого Королівства» (Steel and others v. the United Kingdom) від 23 вересня 1998 року (п. 54) ЄСПЛ наголосив, що «Конвенція вимагає, щоб усе право – писане чи неписане – було достатньо чітким, щоб дозволити громадянину, у разі потреби – з належною консультацією, передбачати певною мірою за певних обставин наслідки, які може спричинити така дія». Відтак, позбавлення потерпілої юридичної особи під час судового провадження наявного в неї з початку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення права на відмову від обвинувачення, шляхом звуження поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (виключення п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України), не відповідатиме принципу правової визначеності як складової вимоги верховенства права. Так, законодавчі зміни в частині проваджень у формі приватного обвинувачення та, відповідно, обмеження права потерпілої юридичної особи на відмову від обвинувачення має базуватися на наданні можливості останній передбачати наслідки своєї поведінки. Тобто, потерпіла юридична особа, яка ініціювала провадження у справі приватного обвинувачення та вже набула права на відмову від обвинувачення, повинна мати чітке розуміння наслідку змін законодавчого регулювання щодо своїх прав, а саме чи вправі буде вона відмовитися від обвинувачення з метою закриття такого провадження щодо її найманого працівника» (із ухвали від 23 грудня 2022 року колегії суддів Сихівського районного суду м. Львова у справі № 463/2671/17 (пр.№ 1–кп/464/5/22)). І про цей стан справ вже було констатовано у доктринальних підходах [6, с. 116-126].

Отже, однією із гарантій реальності, а не декларативності верховенства права є чітке, зрозуміле і прозоре закріплення правил і процедур кримінального провадження [10, с. 65-67].

І така передбачуваність та правова визначеність, як вже підкреслювалося [6, с. 116-126], є фактичними гарантіями того, що, удосконалюючи національне законодавство, вносячи у нього зміни та доповнення, законодавець буде рухатися у сторону розширення прав учасників, створення для їх реалізації додаткових конституційних та кримінальних процесуальних гарантій. Але ж чи саме такий стан справ маємо на сьогоднішній день у розглядуваному кейсі? Виходить так, що не зовсім. Бо й справді, мають рацію судді апеляційної інстанції, коли зазначають, що позбавлення потерпілого, яким виступає юридична особа, під час судового провадження наявного в неї з початку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення права на відмову від обвинувачення, шляхом звуження поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (виключення пункту 3 із частини 1 статті 477 КПК України), не відповідає принципу правової визначеності як складової вимоги верховенства права (із ухвали від 23 грудня 2022 року Колегії суддів Сихівського районного суду міста Львова у справі № 463/2671/17 (пр.№ 1–кп/464/5/22)).

Отож, як вже було більш розлого резюмовано [6, с. 116-126], що у черзі таких законодавчих «новацій», на кшталт виключення пункту 3 із частини 1 статті 477 КПК України, з огляду проведеного на попередніх шпальтах аналізу, вже конче та на часі вести мову про зазіхання на засаду верховенства права. Бо описаними та іншими законодавчими вчинками, фактично руйнується той правильний фундамент, якою є апіорна неможливість зворотної дії чинного кримінального процесуального закону. Така неможливість його зворотної дії обумовлена аксіомою про неприйнятність, недопустимість звуження законодавцем прав учасників кримінального провадження при прийнятті нових законів, які є частиною кримінального процесуального законодавства [6, с. 116-126]. А найцікавіше те, що Закон України, яким із частини 1 статті 477 КПК України виключено пункти 2 та 3, судячи принаймні з його назви та основоположних закладених ідей ще на рівні законопроекту [4], начебто переслідував мету «реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [11].

Список використаних джерел

1. Звернення до членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді у справі № 463/2671/17 (провадження № 51-3458 кмо 24) із реєстраційним вхідним номером Верховного Суду 262/0/26-25 від 4.07.2025 року. 3 с.

2. Басиста І. В. Чи позбавляє внесення змін до ч. 1 ст. 477 КПК, відповідно до положень ст. 5 КПК, права потерпілого на відмову від приватного обвинувачення у кримінальному провадженні, яке було розпочато за вказаною процедурою до набуття чинності Законом № 2227-VIII? Науковий висновок члена Науково-консультативної ради при Верховному Суді на виконання звернення від судді Касаційного кримінального суду Верховного Суду Юрія Луганського у справі № 463/2671/17 (провадження № 51-3458 кмо 24). 25.08.2025 року. 9 с.

3. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22.09.2025 року у справі № 463/2671/17 (провадження № 51-3458 кмо 24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130922935>.

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Документ 4651-VI, редакція від 7.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20171207#Text>.

6. Басиста І. В. Відмова потерпілого від обвинувачення за ситуації, коли щодо певної кваліфікації вже не діють правила приватності: окремі проблеми. Європейський правничий часопис. 2025. Вип. 11. С. 116-126. URL: https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/11_17_f4fc53c769.pdf.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Документ 4651-VI, редакція від 1.08.2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1>.

8. Кримінальний процес України. У трьох томах. Том 1. Загальна частина / В. Т. Нор, Н. Р. Бобечко, М. В. Багрій та ін. За ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид. наук, професора В. Т. Нора, д-ра юрид. наук, професора Н. Р. Бобечка. Львів. ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 912 с.

9. Кримінальний процес України: підручник. Одеса: Видавництво «Юридика». 2023. 1104 с.

10. Кримінальний процес: підручник, у трьох частинах / І. В. Басиста, Р. І. Благута, І. В. Гловюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, ч. 1. 492 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5214>.

11. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Ратифікація від 20.06.2022 року, підстава – 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

Баулін Олег Вячеславович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу наукової та
нормативно-методичної діяльності
Київського науково-дослідного
інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України

ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ЕКСПЕРТИЗИ ЯК СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ

У 2025 році українські слідчі та дізнавачі здійснювали досудове розслідування у 2383633 кримінальних провадженнях [1], і майже у кожному з них використовувалися спеціальні знання судових експертів та інших фахівців різних галузей науки, техніки, мистецтва й ремесла для об'єктивного з'ясування обставин, що потребують встановлення під час доказування. При цьому, процес збирання доказів у кримінальному провадженні не завжди обмежується призначенням однієї експертизи та залученням одного експерта. Зазвичай в умовах воєнного стану, введеного з лютого 2022 року у зв'язку із повномасштабною збройною агресією РФ проти України, й загальним погіршенням криміногенної ситуації в нашій країні, для встановлення обставин предмета доказування у кримінальних провадженнях часто проводиться не один десяток судових експертиз, зокрема комісійних і комплексних.

У 2025 році лише судово-експертні установи Міністерства юстиції України, в яких працює трохи більше тисячі експертів, а це десь 17 % усіх діючих судових експертів країни, забезпечили виконання понад 45 тисяч експертиз у кримінальних провадженнях [2].

Експертиза є основною процесуальною формою використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Роль і значення експертизи як об'єктивного засобу доказування не лише постійно зростає в системі кримінального провадження завдяки останнім досягненням сучасної науки і техніки, а й зумовлює ускладнення юридичних процедур, пов'язаних із призначенням і проведенням

судових експертиз та оформленням і використанням висновку експерта, що є результатом експертизи та самостійним процесуальним видом джерел доказів. Отже, тут йдеться про процесуальну форму експертизи як слідчої (розшукової) дії, що визначена у статтях 101, 102, 242, 243 та деяких інших статтях Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [3].

Процесуальною формою науковці частіше вважають визначений законом порядок кримінального провадження в цілому, порядок виконання окремих процесуальних дій та порядок прийняття процесуальних рішень [4, с. 42]. Слово «порядок» у цьому понятті тлумачиться як стан, коли все виконується відповідно до певних вимог, правил; упорядкованість; певна послідовність чого-небудь; спосіб виконання, метод здійснення чого-небудь [5, с. 303]. У судочинстві порядок включає визначені в процесуальному законі послідовність, строки, підстави, умови та інші вимоги, зокрема щодо проведення процесуальних дій і прийняття та виконання процесуальних рішень, їх оформлення уповноваженими суб'єктами тощо. Із цього, а також з того, що офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь називається процедурою [6, с. 343], а процесуальна форма визначається лише процедурними нормами кримінально-процесуального права [7, с. 31] й потрібно виходити.

Таким чином, процесуальна форма експертизи являє собою встановлений кримінальним процесуальним законом порядок призначення експертизи або залучення експерта, проведення експертизи та оформлення висновку експерта.

КПК України встановлює уніфіковані вимоги щодо форми і змісту висновку експерта як результату проведення експертизи (статті 101, 102), але допускає диференціацію процесуальної форми призначення експертизи для деяких категорій проваджень через необхідність обов'язкового проведення певних видів експертизи та судового контролю за додержанням прав і законних інтересів осіб (ч. 2 ст. 242 КПК України). Це стосується випадків встановлення причин смерті, тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності чи обмеженої осудності; встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про

можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; визначення розміру заподіяних кримінальним правопорушенням матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документів на підтвердження розміру такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю; примусового залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи, що здійснюється лише за ухвалою слідчого судді, суду.

Процесуальна форма експертизи також певним чином може різнитися залежно від того проводиться експертиза спеціалізованою експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту, що закладено у положеннях ч. 1 ст. 242, ст. 243, ст. 244 КПК України. Також у ст. 486 КПК України виокремлюється комплексна психолого-психіатрична і психологічна експертиза неповнолітнього підозрюваного. Крім цього, ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» [8] передбачає функціонування державних спеціалізованих установ судових експертиз і експертних служб у системі міністерств юстиції, охорони здоров'я, внутрішніх справ, оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України, організація проведення експертиз в яких регулюється відповідними відомчими нормативно-правовими актами й має певну різницю.

Закріплені в тексті закону правила про порядок призначення і проведення експертизи є ідеальними за своїм змістом формами, завдяки використанню яких законодавець бажає щоб здійснювалася експертиза. Водночас реалізація цих форм здійснюється не законодавцем як автором їх змістовного задуму, а певними уповноваженими суб'єктами (слідчими, прокурорами, судьями тощо), які сприймають текстуально викладену в законі інформацію, інтерпретують її та складають власне враження щодо її застосування в конкретній ситуації, що складається у кримінальному провадженні, ще й з можливістю усвідомленої передачі такої інформації іншим суб'єктам цього провадження (потерпілому,

свідку, експерту, спеціалісту тощо). Тому на практиці втілення цих форм набуває іншого змісту, іноді далекого від ідеалу.

Теперішня слідча і судова практика насичена фактами порушення слідчими, прокурорами, адвокатами тощо процесуальної форми призначення та проведення експертизи, а також прикладами невдалого залучення експертів й використання можливостей судової експертизи. Зловживання сторін своїми процесуальними правами та невиконання покладених на них процесуальних обов'язків у зв'язку з призначенням і проведенням експертиз спричиняють надмірне завантаження експертів непотрібними й досить витратними для державного бюджету експертизами та призводять до порушення засад кримінального провадження (розумності строків, недоторканності права власності тощо) і прав його учасників. Зокрема, сторона обвинувачення часто приховує від сторони захисту відомості про результати експертиз й невиправдано відмовляє у задоволенні її клопотань про надання матеріалів експертиз для ознайомлення, чим грубо порушує право на захист. Через довге очікування проведення експертизи вилучені у осіб стороною обвинувачення предмети понад рік не повертаються до їх законних володільців.

Як відомо, першим критерієм розумності строку судового розгляду відповідно до практики Європейського суду з прав людини є складність справи, яка може бути пов'язана з наявністю великої кількості доказів та необхідністю отримати висновок експерта [9, с. 86]. З цього приводу слід також зазначити, що упродовж дії чинного КПК України процесуальна форма призначення експертизи у кримінальному провадженні неодноразово змінювалася, що дозволило науковцям виокремлювати три етапи її розвитку у кримінальному судочинстві України: 1) з початку дії КПК України 2012 року і до вступу в дію Закону України від 03.10.2017 року № 2147-VIII, коли експерта могли залучати сторони і потерпілий; 2) у період дії цього Закону, коли проведення експертизи призначалося лише за ухвалою слідчого судді; 3) з дня втрати дії «правок Лозового» за Законом України від 04.10.2019 року № 187-IX й до сьогодні, коли експерта можуть залучити сторони або слідчий суддя у випадках, передбачених законом [10]. Проте, за такими змінами завжди з'являється як неоднозначний підхід щодо можливостей

використання призначених за різним порядком експертиз у тривалих судових процесах, так і не виключаються й певні помилки під час оцінювання їх результатів як доказів, оскільки у випадку порушення порядку призначення експертизи вони стають недопустимими.

Позитивним результатом розвитку процесуальної форми призначення експертизи стало скасування тотального судового контролю, що діяв у період з 15.03.2018 року до 17.10.2019 року, який суттєво обмежував права сторін на використання можливостей експертизи і позбавив цього права потерпілого, створив зайві перепони швидкому, повному і неупередженому розслідуванню. Як уявляється, судовий контроль за призначенням експертизи доцільний, якщо її проведення пов'язано із примусовим залученням особи. На жаль, відновлення для потерпілого тих можливостей, які він мав раніше (як це було, наприклад, за першої редакції ст. 243 КПК України), до цього часу не відбулося. Тому зараз потерпілий не може у повній мірі скористатися своїми правами щодо збирання таких доказів і їх подання до слідчого, прокурора, суду, а положення п. 3 ч. 1 ст. 56, ч. 1 ст. 93 КПК України залишилися правовими фікціями.

Це вказує на необхідність здійснення подальших наукових досліджень і нормотворчих розробок, спрямованих на удосконалення процесуальної форми судової експертизи як слідчої (розшукової) дії, й вимагає від професійних учасників кримінального судочинства (слідчих, прокурорів, адвокатів, суддів тощо) як постійного вивчення можливостей судової експертизи і особливостей її процесуальної форми у кримінальному провадженні, так і обов'язкового дотримання положень чинного законодавства, яке регулює порядок призначення та проведення експертизи у кримінальному судочинстві.

Список використаних джерел

1. Про роботу органів досудового розслідування. Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-dosudovogo-rozsliduvannya> (дата звернення 23.02.2026).

2. Експертне забезпечення правосуддя. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/zvitnist/expert_support_of_justice (дата звернення 23.02.2026).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 14.01.2026).

4. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. Д. П. Письменного, Л. Д. Удалової, М. А. Погорецького, С. С. Чернявського. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 780 с.

5. Словник української мови: у 11 т. / Редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 7: Поїхати-Приробляти / Редактори: А. А. Бурячок, В. О. Винник, Г. М. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, 1976. 724 с.

6. Словник української мови: у 11 т. / Редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 8: Природа-Ряхтливий / Редактори: А. А. Бурячок, В. О. Винник, Г. М. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, 1977. 928 с.

7. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України: Підручник. Київ: Либідь, 1999. 516 с.

8. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4038-12#Text> (дата звернення 14.01.2026).

9. Ткачук О. С. Розумні строки у контексті права на справедливий судовий розгляд. Вісник Національної академії правових наук України. № 2 (85). 2016. С. 82-90.

10. Конюшенко Я. Підстави проведення експертизи у кримінальному провадженні. *KELM*. 2020. № 4 (32), vol. 2. С. 49-54. URL: <http://kelmczasopisma.com/ru/jornal/18> (дата звернення: 24.02.2026).

Бондар Володимир,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики ННГІ
Національної академії СБ України

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЇ В ПРОЦЕСІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Судова експертиза зброї – це розділ криміналістичного зброєзнавства, який вивчає закономірності конструювання та виготовлення вогнепальної, холодної, газової, пневматичної та інших різновидів зброї, а боєприпасів; закономірності балістики пострілу, механізму утворення слідів зброї, слідів пострілу; який розробляє технології виявлення, фіксування, дослідження зазначених об'єктів та слідових комплексів з метою досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень.

Згідно з Переліком видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта в Експертній службі СБУ, затвердженим наказом ЦУ СБУ від 02.06.2025 року № 210 експертиза зброї (3) включає наступні види експертних спеціальностей:

- 3.1 – балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї;
- 3.2 – балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу;
- 3.3 – дослідження холодної зброї;
- 3.4 – дослідження зброї з некінетичним принципом ураження;
- 3.5 – дослідження гранатометів;
- 3.6 – дослідження артилерійської та ракетної зброї¹.

¹ Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію при Службі безпеки України та атестацію судових експертів: затв. наказом Центрального управління Служби безпеки України від 02 червня 2025 року № 210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1106-25#Text>.

Предметом будь-якої теорії виступає група певних закономірностей. До таких закономірностей, які складають предмет судової експертизи зброї, відносяться закономірності:

1) закономірності виникнення (створення), розвитку та вдосконалення зброї, боєприпасів, які визначають її конструктивно-технічні дані та зумовлюють, у кінцевому рахунку, використання зброї в якості засобу та предмету кримінального правопорушення;

2) закономірності утворення слідів застосування зброї, конструктивно та функціонально подібних їй пристроїв;

3) закономірності судово-експертної практики дослідження зброї, конструктивно (функціонально) подібних їй пристроїв та предметів, а також слідів її застосування;

4) закономірності практики використання органами правопорядку, прокурорами, адвокатами, судьями інформації, отриманої в процесі судово-експертного дослідження зброї, конструктивно (функціонально) подібних їй пристроїв, предметів, боєприпасів та слідів їх застосування з метою виявлення, документування розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень за запобігання вчиненню кримінальних правопорушень.

Знаючи закономірності утворення слідів виготовлення, переробки, зберігання та використання (застосування) зброї та боєприпасів, а також засоби, методи і технології отримання, аналізу, оцінки та використання такої інформації слідчий (оперативний співробітник) може:

1) визначити стан виявленої вогнепальної, газової, пневматичної, холодної зброї, боєприпасу та наявність ознак нещодавнього пострілу органолептичними методами;

2) порівняти за загальними ознаками наявні кулі та гільзи з конкретною зброєю (без проведення експериментальних пострілів з неї) або негативного вирішення питання про тотожність або для виокремлення зіставних об'єктів з метою ідентифікації зброї за кулями або гільзами;

3) виявити ознаки близького пострілу;

4) визначити напрямок пострілу;

5) порівняти зразки боєприпасів за маркуванням та іншим зовнішнім ознакам з метою виявлення ознак загального джерела походження;

б) виявити на предметах порошинки та мікрочастки, які нагадують продукти їх неповного згорання.

Зазначені дослідження проводяться:

1) у рамках експертного дослідження за участю спеціаліста (спеціалістів: криміналіста-балістика) відповідно до положень статей 71, 214, 298-1, 300 КПК України;

2) у рамках судових експертиз відповідно до положень статей 101, 102, 242, 332 КПК України;

3) оперативним співробітником самостійно у виключних випадках (наприклад, виявлення зброї або підозрілого предмета під час негласного проникнення). Разом із тим, відповідна кримінально-правова оцінка оперативної інформації є правовою підставою роботи щодо виявлення та припинення підривної діяльності, відповідно до вимог законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність», а також встановлення події кримінального правопорушення в ситуаціях, коли про неї відсутня необхідна й достатня інформація для кваліфікації діянь як протиправних.

Систему кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері обігу зброї та боєприпасів, складають статті, які включені до розділу IX КК України «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» через те, що відповідні кримінально-правові відносини виникають не в результаті спричинення зброєю фактичної шкоди життю, здоров'ю, власності тощо, а внаслідок створення небезпеки нанесення такої шкоди. Даний розділ складається зі статей, що закріплюють відповідальність за неоднорідні кримінальні правопорушення, а тому об'єднуючою ознакою складів кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї та боєприпасів є предмет кримінального правопорушення:

1) вогнепальна, холодна зброя (статті 263, 263-1, 264);

2) бойові припаси (статті 263, 263-1, 264).

Вогнепальна зброя, частини нарізної вогнепальної зброї, бойові припаси як предмет інших кримінальних правопорушень та ознака, яка, відповідно до ст. 91 КПК України підлягає встановленню під час доказування у кримінальних провадженнях, відкритих за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених статтями 201, ч. 2 ст. 260, ст. 261 КК України та ін.

Вогнепальна зброя та бойові припаси як знаряддя та засоби, котрі утворюють юридичну ознаку складу кримінального правопорушення, яка підлягає обов'язковому встановленню у процесі доведення (ст. 91 КПК України) під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 146, 257, 258, 258-4, ч. 3 ст. 260, ст. 294, ч. 4 ст. 296, 365, ч. 2 ст. 404, ч. 4 ст. 405, ч. 3 ст. 406, 426-1, 447 КК України.

Поза сумнівом, у якості знаряддя дані об'єкти можуть застосовуватись при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 115, 121, 187, 438 КК України, а також інших кримінальних правопорушень. Проте у таких кримінальних провадженнях зазначені об'єкти не утворюють юридичної ознаки складу кримінального правопорушення, а отже, не впливають на кримінально-правову оцінку відповідної кримінально-протиправної поведінки.

Правильна кваліфікація кримінально-протиправних дій багато в чому залежить від того, наскільки вірно буде встановлена групова належність предмета – речового доказу з метою віднесення його до вогнепальної зброї, визначення його виду (різновиду), в тому числі за способом виготовлення. Різноманітність видів та різновидів зброї, специфіка її конструкції, форми, розмірів та інших характеристик кожної з них потребують знань у галузі криміналістичної оцінки, та в багатьох випадках названі питання можуть бути розв'язані лише за допомогою проведення експертного дослідження.

Встановлення того факту, що конкретний предмет відноситься до вогнепальної чи холодної зброї, бойовим припасам, вибуховим пристроям має доказове значення, тому воно має носити достовірний характер. Коли для цього потрібно застосування спеціальних знань, призначається та проводиться судова

експертиза щодо встановлення належності досліджуваних об'єктів до холодної, вогнепальної зброї, боєприпасів тощо. Спеціальний характер такого дослідження означає те, що об'єктом дослідження можуть бути лише предмети, належність чи неналежність яких до вогнепальної та/або холодної зброї, вибуховим пристроям, боєприпасам не є очевидною.

Вважаємо за необхідне зробити наголос на тому, що поняття, пов'язані з поділом зброї на види, є більше правовими, ніж криміналістичними. Можливості експертизи зброї у даних випадках обмежуються встановленням конструктивних характеристик, справності, тобто придатності до застосування (проведення пострілу, використання певного виду боєприпасів, нанесення пошкоджень тощо). В процесі кваліфікації дій, пов'язаних із незаконним обігом зброї, необхідно керуватися не тільки криміналістичними параметрами конкретного екземпляру зброї, а й її правовим статусом, стандартами кримінального процесуального доказування. Це дозволить запобігти як помилкам кваліфікації, так і свідомим маніпуляціям із законом.

Водночас, у процесі досудового розслідування подібних кримінальних правопорушень ключове значення має встановлення ситуаційних обставин пострілу. Слід мати на увазі, що спосіб учинення вбивства, терористичного акту, диверсії, порушення законів та звичаїв війни тощо, характер позбавлення життя (нанесення безлічі тілесних ушкоджень, тортур і катувань тощо) свідчать про вчинення вбивства з особливою жорстокістю або наявність небезпеки для життя багатьох осіб (підпал, застосування вибухових пристроїв, автоматичної чи самозарядної вогнепальної зброї та ін.), що має кваліфікуюче значення (пункти 4 і 5 ч. 2 ст. 115 КК України).

Наприклад, для оцінки дій винуватого за ознаками, визначеними п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України, тобто умисного вбивства, вчиненого *способом, небезпечним для життя багатьох осіб*, потребує встановленню умисел та факт усвідомлення особою того, що вона застосовує спосіб, небезпечний для життя не тільки однієї людини, а й інших людей. При тому потребує встановленню *реальність* небезпеки для життя інших людей.

Якщо для реалізації описаного способу було застосовано вогнепальну зброю, то під у процесі кваліфікації дій винуватого врахуванню підлягають:

– класифікаційна група вогнепальної зброї та обраний для проведення пострілів режим ведення вогню (автоматичний – чергами), бойові припаси якої завдають пошкодження значної площини, що може призвести до позбавлення життя іншої особи (інших осіб);

– особливості місця вчинення кримінального правопорушення – громадське, в якому можна позбавити життя іншу особи (інших осіб);

– дистанція між правопорушником та потерпілим (потерпілими);

– факт прицільного ведення пострілів. Водночас, коли суб'єкт, посягаючи на життя конкретної людини за допомогою вогнепальної зброї, промахується і з необережності заподіює смерть іншій людині, яка була поруч, вчинене ним у цій ситуації належить кваліфікувати як замах на умисне вбивство (ч. 2 ст. 15 і, залежно від обставин, ч. 1 або ч. 2 ст. 115) та вбивство через необережність (ч. 1 ст. 119).

Необхідність оцінки *реальності* небезпеки, *правомірності* реалізації прав і повноважень певними суб'єктами, *можливості* виникає також і під час досудового розслідування інших кримінальних правопорушень: погроза вбивством (ст. 129 КК України), погроза знищення майна (ст. 195 КК України), терористичного акту (ст. 258 КК України), погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України), погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча (ст. 346 КК України), перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України), перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426¹ КК України), перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 38 КК України), доведення до самогубства (ст. 120 КК України), інших кримінальних правопорушень, самогубств.

Суттєву роль у процесі доказування відіграє висновок (висновки) судово-балістичної експертизи ситуаційних обставин пострілу, яка в окремих випадках має характер комплексного дослідження із залученням фахівців певних експертних

спеціальностей (судової медицини, технічне дослідження матеріалів та засобів відео-, звукозапису, дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу) в процесі якого встановлюється відстань пострілу в результаті якого утворене пошкодження, взаєморозташування зброї та перешкоди в момент пострілу, можливість утворення пошкодження у перешкоді за умов, викладених у матеріалах кримінального провадження.

Результати аналізу судової, слідчої та експертної практики у кримінальних провадженнях акцентованих категорій свідчать про те, що питання, винесені на вирішення експертів мали:

– *загальний характер*: «Які з пошкоджень, нанесених кулями, є вхідними отворами, а які – вихідними?»; «Яким був напрямок ранового каналу та взаємне розташування зброї та потерпілого в момент проведення пострілу?»; «Який загальний напрямок ранових каналів та чи можливо за ним судити про можливе взаєморозташування постраждалого та особи, яка завдала поранення?»; «Яким було положення потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого) під час проведення пострілу (відносно один іншого)?»; «Яка локалізація вхідного та вихідного отворів?»; «Які напрямки кульових каналів?»; «З якої дистанції проведені постріли, які завдали поранень?»; «Яка дистанція стрільби на напрямок ранових каналів, чи є можливим завдання даних ушкоджень самостійно?»; «Яким було можливе взаєморозташування потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого) в момент спричинення пошкоджень?»; «Чи могли бути отримані пошкодження (на одязі та тілі) за обставин, вказаних потерпілим (підозрюваним, обвинуваченим, свідками)?»;

– *конкретний або альтернативний характер*: «Чи могли настати певні наслідки в результаті вчинення певних дій (за певних умов)?»; «З урахуванням даних проведеного дд.мм.рр. візування, в ході якого було змодельовано ймовірну ситуацію вчиненого кримінального правопорушення, з якої дистанції та в якому напрямку могли бути проведені постріли, яким було взаєморозташування нападника (ків) та потерпілих у момент учинення кримінального правопорушення?»; «Чи могли бути утворені вогнепальні пошкодження на «Л» та

«Ч» за обставин й в спосіб, вказаний підозрюваним «М», у показаннях, які були надані ним під час допиту від дд.мм.рр., протоколі допиту в якості підозрюваного та в протоколі слідчого експерименту від дд.мм.рр.?»; «Чи є відмінності в показаннях підозрюваного «М», зафіксованих у зазначених вище документах, з результатами візування в ході додаткового огляду місця події?». Далі слідчим (прокурором, суддею, захисником) вказувалися конкретні умови, або – перераховувалися альтернативно, відповідно до наявних версій.

Крім того, щодо *загрози* вогнепальною зброєю. Без установлення, чи була ця зброя справною та придатною для проведення пострілу, неможливо підтвердити його наявність, адже одних показань свідків буде недостатнім.

Повне та об'єктивне досудове розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються із застосуванням стрілецької вогнепальної зброї потребує призначення та проведення судово-балістичних експертиз, у тому числі й ідентифікаційного характеру, а саме встановленню причетності зброї до події кримінального правопорушення. От чому в процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, учинених із застосуванням вогнепальної зброї, пріоритетне значення приділяється висновку експерта, пов'язаного з ідентифікацією зброї за стріляними снарядами (кулями, шротом, картечцю. Через це питання про висновок судового експерта як джерела доказів та його значення для встановлення фактів, необхідних для всебічного й повного дослідження обставин кримінального провадження, які відносяться до предмету доказування (ч. 1 ст. 91 КПК України) є актуальними.

Факти, які встановлюються при проведенні судово-балістичної експертизи в одних випадках можуть відноситись до предмету доказування, в інших вони мають лише проміжний характер, сприяючи встановленню обставин, які складають предмет доказування. Зокрема, висновки ідентифікаційного дослідження вогнепальної зброї по стріляній кулі або стріляній гільзі в одних випадках можуть бути доказом, який містить факти, що відносяться до предмету доказування, в інших – проміжним фактом, шляхом яких можуть бути доведені інші обставини, що не відносяться до предмету доказування. Наприклад, з використанням масиву

куль та гільз табельної зброї Центрального балістичного обліку ДНДЕКЦ МВС України, може бути встановлений конкретний екземпляр зброї, раніше викрадений та в подальшому використаний при вчиненні кримінального правопорушення, тобто встановлено знаряддя кримінального правопорушення, а це є обставиною, що відноситься до предмету доказування.

Зрозуміло, що посередня роль проміжних фактів не є однаковою. Відмінності в функціях, які вони виконують, дозволяє поділяти докази на прямі та непрямі. Прямий доказ відразу приводить до шуканого факту та не є проміжним етапом. Наприклад, *висновок експерта про те, що «... куля, вилучена з трупа ОСОБА_28, була вистріляна з 7,62-мм автомата АКМС № НОМЕР, 1973 р.в.; куля, вилучена при наданні медичної допомоги ОСОБА_29, одна з куль (одна з чотирьох вилучених з дерева, чарунка № 331 у ЦКГТ ДНДЕКЦ МВС України), вилучених при проведенні огляду, 26.02.2014 по вул. Інститутській в м Києві, та куля, вилучена при огляді місця події 26.02.2014 з номера № 2 її готелю «Україна» по вул. Інститутській, 4 в м. Києві, вистріляні з 7,62-мм автомата АКМС № НОМЕР_28, 1973 р.в.»¹*, прямо вказує на автомат як на знаряддя кримінального правопорушення. Але даний факт не є прямим доказом причетності особи, яка володіла зброєю до вчиненого кримінального правопорушення, оскільки зброя могла бути придбана нею за обставин, пов'язаних з кримінальним правопорушенням. Інший приклад: гільза, виявлена на місці злочину за відсутності кулі, яка завдала смертельних ушкоджень, не може прямо вказувати на використання зброї при вчиненні вбивства, адже може опинитися на місці події випадково або бути умисно підкинута зловмисником. Тому необхідно здійснити пошук додаткових фактів, які дозволять підтвердити або виключити відповідну робочу версію.

Таким чином, непрямі докази не свідчать про характер шуканого факту. Причини та умови їх виникнення можуть бути пояснені по-різному: володілець пістолета міг бути учасником кримінального правопорушення, а міг і не бути – викинутий зловмисником після вчинення кримінального правопорушення він міг

¹ Вирок Голосіївського районного суду м. Києва. Справа № 752/8938/24. Провадження № 1-кп/752/1278/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131278337>.

підібрати.

Основне призначення судово-балістичної ідентифікаційної експертизи – це вирішення питання про те, чи не стріляна куля, вилучена з тіла потерпілого або виявлена на місці події гільза зі зброї, яка є у розпорядженні сторони обвинувачення, тобто з'ясування того, чи була вона знаряддям кримінального правопорушення. За цих умов зв'язок особи, яка володіла зброєю, з учиненим кримінальним правопорушенням залишається ймовірним, у той час як висновок експерта, який успішно здійснив ідентифікацію зброї, є доказом не передбачуваного, а дійсного існування цього зв'язку. І це свідчить про необхідність пошуку фактів, які пов'язують зброю з суб'єктом кримінального правопорушення.

З цього випливає, що відповідно до ст. 91 КПК України, висновок експерта, який ідентифікував зброю за стріляною кулею, є доказом, який, з одного боку, прямо вказує на те, що зброя є знаряддям кримінального правопорушення, тобто обставиною, яка відноситься до предмету доказування (ч. 1 ст. 91 КПК України), а з іншого – непрямо вказує на причетність особи, яка володіє цією зброєю, до розслідуваного кримінального правопорушення.

Висновок ідентифікаційної експертизи зброї за стріляними гільзами також може вказувати на зброю як на знаряддя кримінального правопорушення та відповідно виступати доказом, хоча зв'язок зброї з подією кримінального правопорушення необхідно підтверджувати іншими фактами, наприклад:

- розсекреченими матеріалами контррозвідувальної діяльності із зазначенням місця, де приховано вогнепальну зброю, за даними GPRS та протоколом огляду місця події, проведеного за цією інформацією, під час якої було вилучено зброю або її частини;

- протоколом обшуку в житлі чи приміщенні, в результаті яких було вилучено металеву стружку;

- даними щодо закріплення табельної вогнепальної зброї за певними співробітниками (військовослужбовцями);

- даними, що містяться у висновках службового розслідування щодо закріплення табельної вогнепальної зброї за певними співробітниками

(військовослужбовцями), озброєння особового складу, результатів проведення інвентаризації зброї;

- даними, що містяться в протоколах допитів свідків та потерпілих;
- висновками інших судових експертиз, у тому числі комплексних.

При заключній оцінці всіх обставин кримінального провадження та винесенні вироку відображені у висновках експерта фактичні дані, так само як і факти, встановлені з інших джерел, мають однакове доказове значення, жоден доказ не має наперед встановленої сили. Це впливає зі статті 94 КПК України, де визначається, що кожний доказ оцінюється слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Сенс цього положення полягає в тому, що висновок експерта як вид доказів не зумовлює його більшої достовірності порівняно з будь-яким іншим видом – показаннями свідка, підозрюваного, потерпілого тощо. Те, що висновки експерта базуються на дослідженні, проведеному із застосуванням спеціальних методик, приладів та обладнання, не виключає можливості та необхідності їх оцінки слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом у повному обсязі, аби встановити, чи є допустимим висновок експерта, чи є він обґрунтованим, чи достовірно встановлені експертом факти.

Борейко Галина Дмитрівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального процесу
та криміналістики
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ФОРМИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ЗВИНУВАЧЕННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

На прокурора як представника сторони обвинувачення покладено обов'язок доказування у кримінальному провадженні. З метою його виконання законодавець наділив прокурора дискреційними повноваженнями на здійснення кримінального переслідування, яке, в широкому розумінні, розпочинається з моменту внесення відповідних відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) та завершується застосуванням до засудженого кримінального покарання.

В основі дискреційних повноважень прокурора є певна свобода вибору в питаннях здійснення обвинувальної діяльності на основі його розсуду. Важливою ознакою такого вибору є те, що він здійснюється без необхідності узгодження його варіанту із будь-ким, оскільки прокурор є самостійним у своїй процесуальній діяльності втручання в яку, відповідно до вимог ч. 1 ст. 36 КПК України, осіб, які не мають на те законних повноважень, забороняється. При цьому, альтернативність дій надається прокурору не для його власних інтересів, а з метою виконання завдань кримінального провадження. Своєю чергою, там, де існує можливість вибору є вірогідність і небезпека зловживання наданим правом. Недобросовісне ж використання дискреційних повноважень прокурором призводить до порушень прав, свобод та законних інтересів інших осіб та негативного впливу на хід та результати кримінального провадження.

На основі аналізу правозастосовної та судової практики зловживання процесуальними правами, які може допускати прокурор на стадії досудового розслідування, можна класифікувати за наступними критеріями:

1) за способом здійснення повноважень та тактикою вчинення зловживання: приховування або нівелювання доказової інформації; затягування та дезорганізація процесу; 2) за кількістю вчинюваних дій: одиничні та множинні; 3) за тривалістю вчинюваних дій: завершені та триваючі; 4) за кількістю суб'єктів, які приймають участь у зловживанні правом: вчинене однією особою; вчинене декількома особами за попередньою домовленістю; 5) за метою впливу на: перебіг розгляду кримінального провадження; перешкоджання судового розгляду; вплив строків притягнення до кримінальної відповідальності; отримання процесуальних переваг; спричинення ускладнень протилежній стороні; перемоги у правовому конфлікті в цілому та інше.

Враховуючи виокремлені види зловживань прокурором процесуальними правами, можна навести приклади рішень, дій при прийнятті чи вчиненні яких найчастіше допускаються зловживання вказаним суб'єктом. Найбільш поширені серед них наступні:

Безпідставне ініціювання питання про початку досудового розслідування. Так, прокурор наділений правом самостійно розпочинати кримінальне провадження як щодо самого факту вчиненого кримінального правопорушення (*in rem*), так і щодо конкретної особи (*in personam*). Надане право наділяє прокурора на власний розсуд визначати достатність даних, що підтверджують вчинення кримінального правопорушення та у такий спосіб ініціювати кримінальне переслідування. Водночас заява про кримінальне правопорушення, на підставі якої вносяться відомості до ЄРДР, може бути подана особою (заявником), яка може помилятися в оцінці діяння або заздалегідь знати, що потенційно підозрювана особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності через відсутність її вини. У такому випадку прокурор повинен переконатися, що має вагомні підстави розпочинати кримінальне провадження та розумні очікування, що в майбутньому підозра (обвинувачення) може бути доведена. Тому ініціювання кримінального переслідування, яке передбачає можливість використання кримінального процесу з іншою метою (залякування, обмеження свободи вільного пересування,

накладення арешту на майно), аніж та, яка визначена завданнями кримінального провадження, підлягає припиненню.

Використання судової та правової систем шляхом необґрунтованого ініціювання початку досудового розслідування розглядається як зловживання процесом або процедурою, зловживання правом на звинувачення та свідчить про безпідставність кримінальних переслідувань.

Приховування (ненадання) прокурором виправдувальних доказів. Засада законності кримінального провадження передбачає, що прокурор зобов'язаний всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, такі ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених рішень (ч. 2 ст. 9 КПК України). В той же час, неупередженість характеризують насамперед як відсутність у прокурора заздалегідь сформованого бачення та будь-яких стереотипів стосовно учасників кримінального провадження, так і процесу загалом, а вчинення ним дій, ухвалення рішень відбувається без обвинувального ухилу та особистої зацікавленості у вирішенні справи. Причиною ж упередженості прокурора може бути небажання нести відповідальність в майбутньому за порушення прав людини, зокрема за безпідставне затримання особи, здійснення незаконного повідомлення про підозру, порушення прав людини при проведенні слідчих дій та інше. Як наслідок, прокурор не зацікавлений у збиранні доказів, що можуть виправдовувати особу, адже це підтвердить некомпетентність та допущення ним порушень, необхідність відшкодування шкоди, завданої особі незаконними діями. Такі можливі гіпотетичні негативні наслідки для прокурора є однією із причин фактичної відмови від збирання доказів, що виправдовують особу або ненадання їх для ознайомлення стороні захисту у разі їх отримання. Однак, таким чином, встановлення істини у справі не відбувається і, відповідно, справедливе правосуддя не здійснюється.

Необґрунтованість повідомлення про підозру. Одним із важливих етапів кримінального провадження є повідомлення про підозру, з моменту якого

відбувається висунення кримінального обвинувачення конкретній особі. Повідомлення про підозру повинно ґрунтуватися на підставі зібраних доказів та на внутрішньому переконанні прокурора щодо їх належності, допустимості, достовірності, а в їх сукупності – достатності для переконання у наявності вини обвинуваченого. І все ж таки, не дивлячись на певні межі розсуду прокурора, його повноваження характеризуються значною дискреційністю. Прокурор може керувати всім результатом процесу вже через можливість повідомлення чи неповідомлення особі про підозру на тому чи іншому етапі досудового розслідування. Тож існує недостатня прозорість, коли йдеться про прийняття цього рішення. На думку американських колег, рішення про звинувачення приймається на власний розсуд прокурором і фактично не підлягає перегляду. Фактори, які є підставою для прийняття таких рішень, знаходяться за «зачиненими дверима». Немає абсолютно ніяких вимог, щоб прокурор розкривав свої аргументи. Часто рішення про висунення звинувачень приймаються з врахуванням особливих обставин (за їх наявності), наприклад, даних про кримінальне минуле особи або іншої інформації, яку можна використати [1]. На думку Пріта Барари, колишнього федерального прокурора США, кримінальне обвинувачення, навіть якщо людину потім визнають невинуватою або виправдають в апеляції, змінює життя назавжди. Недостатньо просто отримати справедливий розгляд у суді – за той час підсудний може стати вигнанцем, банкрутом, безробітним або таким, якого не беруть на роботу. Тому рішення про висунення обвинувачення повинно бути якомога справедливим і чесним [2].

Прийняття наведених рішень чи вчинення дій призводить до маніпуляцій процесом та використання його не для встановлення істини у справі. Це дає підстави стверджувати, що розширення свободи розсуду прокурора посилює ризики зловживань наданими правами на звинувачення у кримінальному провадженні, а тому така свобода повинна мати певні межі, які відокремлюють її від свавілля.

Для ефективного запобігання зловживанню правами прокурором необхідно удосконалити процесуальний закон шляхом введення до КПК України поняття

«зловживання правом» та закріплення його заборони. Поряд з цим, подальших досліджень у цьому напрямі потребує удосконалення видів заходів реагування на зловживання правом, що сприятиме забезпеченню балансу інтересів сторін кримінального провадження та виконання його завдань.

Список використаних джерел

1. Casey J. Bastian (2023) The power of the Prosecutor in America: abuse, misconduct, accountability and miscarriages of justice. Criminal legal news. April. Retrieved from. URL: <https://www.criminallegalnews.org/news/2023/mar/15/power-prosecutor-america-abuse-misconduct-unaccountability-and-miscarriages-justice/>

2. Пріт Барара. Діяти справедливо. Роздуми прокурора про злочин, покарання та верховенство права. (переклад з англ.). Київ. 2023. 296 с.

Вуйма Анастасія Геннадіївна,
докторка філософії в галузі права,
доцентка кафедри криміналістики
та судової експертології
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ У СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Останнім часом у науковій літературі та правозастосовній практиці кримінального судочинства все більшої актуальності набуває питання забезпечення ефективності досудового розслідування. До цієї проблематики звертаються як представники кримінальної процесуальної науки, так і представники органів системи кримінальної юстиції. Така увага зумовлена необхідністю підвищення результативності діяльності правоохоронних органів, забезпечення належної якості доказування та дотримання процесуальних гарантій усіх учасників кримінального провадження.

Водночас слід зазначити, що саме поняття ефективності досудового розслідування не має чіткого нормативного визначення у чинному законодавстві. Відсутність законодавчо закріплених критеріїв його змісту зумовлює існування різних підходів до тлумачення цього феномену в науковій доктрині. Досить часто ефективність досудового розслідування пов'язують або з діяльністю конкретних слідчих як представників сторони обвинувачення, або з результатами завершення досудового розслідування, зокрема направленням обвинувального акту до суду, ухваленням вироку, закриттям кримінального провадження чи реалізацією інших передбачених законом форм його завершення. Але така інтерпретація є дещо звуженою, на нашу думку, адже не враховує зміст завдань кримінального провадження, визначених статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України.

Відповідно до завдань кримінального провадження, одним із них є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень [1]. Відтак оцінка ефективності досудового розслідування не може обмежуватися показниками результативності діяльності сторони обвинувачення або статистичними показниками розкриття злочинів. Вона повинна також враховувати, наскільки кримінальне провадження забезпечує реальне поновлення порушених прав осіб, які постраждали від кримінального правопорушення.

Тобто визначальною для діяльності щодо розслідування злочинів є відновлення порушених прав потерпілих. Саме потерпілий є особою, яка зазнала безпосередніх негативних наслідків від протиправного посягання, тому забезпечення його прав і законних інтересів повинно становити один із пріоритетних напрямів діяльності органів досудового розслідування, та і в цілому сфери кримінального судочинства. Реальне відновлення порушених прав, забезпечення доступу до правосуддя, можливість брати участь у кримінальному провадженні, отримання інформації про його перебіг, а також відшкодування заподіяної шкоди є важливими індикаторами справедливості та результативності кримінального судочинства.

Вважаємо, що такий підхід відповідає концепції потерпілоорієнтованого підходу, сутність якого полягає у зміщенні акцентів кримінальної юстиції з виключно каральної функції держави, або кримінального переслідування на забезпечення належного захисту, підтримки та відновлення прав осіб, які постраждали від кримінального правопорушення. У межах цього підходу потерпілий розглядається не лише як джерело інформації про подію кримінального правопорушення, а як самостійний учасник кримінального провадження, права й інтереси якого повинні бути належним чином забезпечені державою.

Слід звернути увагу на той факт, що концепція потерпілоорієнтованого підходу отримала закріплення у низці міжнародних нормативно-правових актів. Зокрема, у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнятій резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 40/34 від 29 листопада 1985 року, наголошується на необхідності забезпечення доступу

потерпілих до правосуддя, справедливого ставлення до них, відшкодування шкоди та надання необхідної допомоги [2]. Подальший розвиток ці ідеї отримали у Директиві 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року, якою встановлено мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів [3]. Цей нормативний акт прямо орієнтує держави на формування кримінальної юстиції, у центрі якої перебувають інтереси потерпілої особи. Крім того, відповідні підходи закріплюються і в практиці Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях неодноразово підкреслює обов'язок держави забезпечити ефективне розслідування кримінальних правопорушень, що передбачає також належне врахування інтересів потерпілих.

Таким чином, сучасні міжнародні стандарти кримінального судочинства дедалі більше орієнтують на формування системи кримінальної юстиції, у межах якої потерпілий є центральним суб'єктом захисту, а відновлення його порушених прав є одним із ключових критеріїв оцінки ефективності діяльності органів досудового розслідування. Водночас справедливо наголосити також, що відновлення порушених прав потерпілих не слід розглядати як єдину або найбільш визначальну гарантію ефективності досудового розслідування. Ефективність цієї стадії кримінального провадження формується під впливом цілого комплексу чинників, серед яких належна організація діяльності органів досудового розслідування, дотримання процесуальних строків, якість доказування, забезпечення прав усіх учасників кримінального провадження та інші елементи процесуальної діяльності.

Отже, відновлення порушених прав потерпілих має важливе концептуальне та стратегічне значення для розвитку сучасної моделі кримінальної юстиції. Саме через забезпечення прав і законних інтересів осіб, яким завдано шкоду кримінальним правопорушенням, реалізується гуманістична спрямованість діяльності всього державного сектору та забезпечується баланс між публічними інтересами держави у притягненні винних до відповідальності та приватними інтересами потерпілої особи. У цьому сенсі відновлення порушених прав потерпілих стає центральним елементом системи гарантій ефективності

досудового розслідування, який формує стратегічний вектор розвитку сфери кримінальної юстиції, що орієнтована на забезпечення прав людини та підвищення довіри суспільства до системи правосуддя.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2026).

2. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power: UN General Assembly Resolution 40/34 of 29 November 1985. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse> (дата звернення: 02.03.2026).

3. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj> (дата звернення: 02.03.2026).

Галаган Володимир Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС ДІЗНАННЯ ТА ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Досудове розслідування здійснюють відповідно до кримінального процесуального законодавства України, що, згідно з частиною 2 статті 1 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України [1]. Правова процедура провадження досудового розслідування тією чи іншою мірою визначена в усіх зазначених законодавчих та нормативно-правових актах, але все ж більш змістовно врегульована в КПК України. Саме в цьому Кодексі передбачені процесуальні дії, проведення яких спрямоване на збирання, перевірку й оцінку доказів для прийняття підсумкових процесуальних рішень на стадії досудового розслідування. Вочевидь, проведення процесуальних дій має бути детально врегульовано в КПК України з тим, щоб звести до мінімуму прогалини, суперечливі й неврегульовані положення, які самим негативним чином впливають на ефективність та якість досудового розслідування. На жаль, аналіз норм цього Кодексу подеколи засвідчує протилежне.

До органів досудового розслідування належать слідчі підрозділи та підрозділи дізнання (частини 2, 3 статті 38 КПК України). При цьому дізнавач відповідно до частини 1 статті 40-1 цього Кодексу наділяється повноваженнями слідчого. Іншими словами, дізнавач уповноважений проводити ті ж процесуальні дії, що і слідчий, за винятком особливостей провадження дізнання, передбачених

частиною 3 статті 214 та главою 25 КПК України. Отже, слідчий та дізнавач – це різні процесуальні учасники, тож в нормах цього Кодексу мають бути визначені й конкретні повноваження слідчого та дізнавача щодо проведення процесуальних дій. Власне, саме так унормовано ці питання у ч. 1 ст. 214, ч. 4 ст. 284, ч. 1 ст. 311, ч. 2 ст. 491, ч. 1 ст. 509, п. 3 ч. 4 ст. 615-1 та в інших нормах КПК України.

Водночас, непослідовність законодавця проявляється під час унормування інших дій. Зокрема, у ч. 2 ст. 20 КПК України зазначено, що слідчий, прокурор, зобов'язані роз'яснити підозрюваному його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. У цій нормі не зазначений дізнавач, а про його обов'язок роз'яснити підозрюваному право мати захисника йдеться у спеціальній нормі ч. 3 ст. 298-2 КПК України лише у випадках здійснення затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок. Але ж далеко не в усіх випадках провадження дізнання дізнавач затримує таку особу. Тож виникає питання: коли саме дізнавачу слід роз'яснити особі право на захист і механізм його реалізації? Відповідь на це питання відсутня і главі 22 (статті 276-279) «Повідомлення про підозру», де дізнавач взагалі не згадується, і в ст. 298-4 «Особливості повідомлення про підозру» – нормі, розташованій в главі 25 «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків».

Слідчий, дізнавач, прокурор під час провадження досудового розслідування процесуальними засобами встановлюють обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, визначені у ч. 1 ст. 91 КПК України. Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 84 цього Кодексу, ці обставини встановлюють слідчий, прокурор (знову не зазначений дізнавач!), отримуючи докази з процесуальних джерел, якими є показання, речові докази, документи, висновки експертів й цей перелік є вичерпним.

Натомість у ч. 1 ст. 298-1 КПК України до процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених статтею 84 цього Кодексу, віднесені також пояснення осіб, результати медичного освідування, висновки спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Саме ці дії дозволені дізнавачу до внесення відомостей до

ЄРДР, коли ним ще не розпочате дізнання. Цікаво, що для слідчого такий дозвіл на проведення низки процесуальних дій до внесення відомостей в ЄРДР наразі не передбачений. Це суперечливе питання було нами детально розглянуто раніше [2].

Найвні неузгоджені між собою положення щодо проведення слідчим і дізнавачем низки слідчих (розшукових) дій. Зокрема, дізнавач не визначений як особа, яка проводить допит, під час провадження одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України). Немає дізнавача й серед суб'єктів проведення пред'явлення для впізнання, огляду, слідчого експерименту (відповідно ст.ст. 228-229, 237, 240 КПК України), але ж це зовсім не означає, що дізнавач не може їх проводити. Адже згідно з ч. 2 ст. 298 КПК України, досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими цим Кодексом, з урахуванням положень глави 25.

Розглянуті лише деякі суперечливі положення щодо провадження дізнання та досудового слідства, щодо процесуальних повноважень дізнавача та слідчого наочно засвідчують потребу законодавчих змін, спрямованих на чітке й недвозначне унормування їх в КПК України. Лише за таких умов, коли загальні норми відповідатимуть спеціальним, можна буде вести мову про ефективність досудового розслідування у формі дізнання та досудового слідства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 14.02.2026).

2. Галаган В. І. Особливості початку досудового розслідування в формі дізнання. Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 12 груд. 2025 р.). Івано-Франківськ : РВВ ЗВО «Університет Короля Данила», 2025. С. 141–144.

Горох Олексій Петрович,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ: ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ

Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК України, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України: 1) за які встановлено основне покарання у виді позбавлення волі чи штрафу понад 3000 нмдг, або 2) згідно з переліком статей, визначеним у ч. 1 ст. 96-1 КК України (які передбачають штраф у меншому розмірі, ніж 3000 нмдг) (ч. 1 ст. 96 КК України).

Спеціальна конфіскації є важливим кримінально-правовим засобом, спрямованим на забезпечення безпеки суспільства шляхом реалізації превентивної мети – утримання винних від вчинення нових протиправних діянь та усунення умов, які сприяють їх вчиненню [1]. Застосування спеціальної конфіскації передбачає дотримання визначених законом умов, підстав та випадки її застосування. Проведене нами узагальнення судової практики засвідчує, що суди загалом дотримуються положень закону при застосуванні цього кримінально-правового засобу. Водночас можна виокремити низку окремих типових помилок, що допускаються при застосуванні спеціальної конфіскації.

1. Обтрунтування застосування спеціальної конфіскації виключно положеннями ч. 9 ст. 100 КПК України.

Положення, що регламентують застосування спеціальної конфіскації, передбачені як в КК України (статті 96-1–96-2), так і в КПК України (ч. 9 ст. 100). Потрібно враховувати, що саме в статтях 96-1–96-2 КК України визначено

матеріально-правові підстави застосування спеціальної конфіскації, тоді як у ч. 9 ст. 100 КПК України врегульовано питання щодо процесуального порядку її застосування. Тому, якщо сторона обвинувачення не ставила перед судом питання про застосування спеціальної конфіскації на підставі статей 96-1–96-2 КК України, а посилалася для обґрунтування її застосування виключно на положення ч. 9 ст. 100 КПК України, це позбавляє суд можливості самостійно вирішувати питання про існування в конкретному випадку матеріально-правових підстав для застосування спеціальної конфіскації [2].

Так само і суд у своєму рішенні має обов'язково обґрунтувати застосування спеціальної конфіскації саме на підставі положень статей 96-1–96-2 КК України. Обґрунтування застосування спеціальної конфіскації виключно положеннями, визначеними ст. 100 КПК України для речових доказів, є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність та істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, що може бути підставою для зміни судового рішення [3]. Помилковим застосуванням закону є також одночасне посилення судами на положення ст. 96-1 КК України і ст. 100 КПК України без чіткого розмежування, до якого саме майна застосовується той чи інший захід [4, с. 188, 197].

2. Застосування судом спеціальної конфіскації без дотримання визначених законом умов.

При застосуванні спеціальної конфіскації суд має дотриматися визначених законом умов, підстав та випадків її застосування. Умовою застосування спеціальної конфіскації є вчинення особою визначеного законом діяння (ч. 1 ст. 96-1 КК України), а підставою – наявність відповідного рішення суду (ч. 2 та 3 ст. 96-1 КК України).

Ухвалення обвинувального вироку суду, яким особу визнано винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, є найпоширенішою підставою для застосування спеціальної конфіскації (п. 1 ч. 2 ст. 96-1 КК України). Спеціальна конфіскація застосовується як при призначенні особам реального покарання, так і при звільненні від покарання (ч. 3 ст. 96-2 КК України). Водночас застосування

спеціальної конфіскації за тією статтею (частиною статті) Особливої частини КК України, за якою засуджено особу, але яка їй не інкримінувалася стороною обвинувачення, є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність [5]. Так само є незаконним застосуванням судом спеціальної конфіскації при затвердженні, зокрема, угоди про визнання винуватості, укладеної між прокурором та обвинуваченим, якщо умовами угоди не було передбачено її застосування [6].

3. Застосування судом спеціальної конфіскації без дотримання визначених законом підстав.

Підставою застосування спеціальної конфіскації є наявність відповідного рішення суду (ч. 2 ст. 96-1 КК України). Одним з таких рішень є ухвала суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 2 ч. 2 ст. 96-1 КК України). Водночас треба мати на увазі, що за змістом ч. 3 ст. 96-2 КК України спеціальна конфіскація не застосовується при звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Порушення судом цього положення при ухваленні вироку є неправильним застосуванням закону про кримінальну відповідальність [7].

4. Застосування судом спеціальної конфіскації без дотримання визначених законом випадків.

Випадки застосування спеціальної конфіскації передбачені в ст. 96-2 КК України. При їх визначенні суд має встановити приналежність грошей, цінностей та іншого майна до вчиненого кримінального правопорушення.

Для застосування спеціальної конфіскації має бути чітко зазначений відповідний пункт частин 1 чи 4 ст. 96-2 КК України, що визначає конкретний випадок її застосування. Попри те, що таке зазначення не повинно становити будь-яких складнощів для правозастосувача, доводиться констатувати, що часто це ігнорується. Використовуючи узагальнений підхід при застосуванні конфіскації, суди посилаються на статті 96-1, 96-2 КК України в цілому, не зазначаючи у судовому рішенні конкретний випадок (пункт частин 1 чи 4 ст. 96-2 КК України)

для застосування спеціальної конфіскації [8]. На нашу думку, це є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність.

Відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 374 КПК України, в мотивувальній частині вироку мають бути зазначені мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, та положення закону, якими керувався суд. Аналогічні вимоги встановлені законом також до ухвал суду (п. 2 ч. 1 ст. 372 КПК України). Своєю чергою, неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення, є: незастосування судом закону, який підлягає застосуванню; застосування закону, який не підлягає застосуванню; неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту (пункти 1-3 ч. 1 ст. 413 КПК України). Для нас очевидно, що у разі не зазначення у судовому рішенні конкретного випадку (пункту частин 1 чи 4 ст. 96-2 КК України) для застосування спеціальної конфіскації, оцінка правильності застосування закону України про кримінальну відповідальність судом апеляційної чи касаційної інстанції може виявитися вкрай складною.

5. Ігнорування судом критерію пропорційності застосування спеціальної конфіскації.

Верховний Суд неодноразово зазначав: відповідно до усталеної практики ЄСПЛ застосування конфіскації майна буде відповідати вимогам ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не просто за умови, якщо така конфіскація формально ґрунтується на вимогах закону, а й за умови, що така законна конфіскація у цій конкретній ситуації не порушує «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб». З урахуванням цього Верховний Суд наголосив, що при застосуванні конфіскації майна в кожному конкретному випадку суд має не тільки послатися на наявність для цього формальних підстав, а й переконатися, що таке застосування не порушуватиме «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб», покладаючи на особу «надмірний індивідуальний тягар». При цьому до уваги можуть братися: вартість майна, що підлягає конфіскації; законність чи незаконність його походження;

тяжкість і характер вчиненого злочину; наявність, розмір і характер завданої шкоди або шкоди, яка потенційно могла бути завданою злочином; вид і розмір призначеного покарання тощо [9].

Ігнорування судом критерію пропорційності застосування спеціальної конфіскації призводить до скасування таких рішень.

Отже, під час вирішення питання про застосування спеціальної конфіскації мають бути дотримані не лише визначені законом умови, підстави та випадки її застосування, а й врахована стала судова практика.

Список використаних джерел

1. Постанова Другої судової палати ККС ВС від 01.10.2019 р. у справі № 760/5853/18 (провадження № 51-716км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84788825>.

2. Постанова Третьої судової палати ККС ВС від 02.09.2020 р. у справі № 761/48436/18 (провадження № 51-1239км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91460868>.

3. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 27.09.2021 р. у справі № 466/5842/20 (провадження № 51-2955км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100063329>.

4. Винник А. О. Спеціальна конфіскація як інший захід кримінально-правового характеру за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук / Львів. держ. ун-т внутр. справ МВС України, Львів, 2019.

5. Ухвала колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 07.12.2018 р. у справі № 643/16431/14-к (провадження № 51-3672км18). URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/7768/document/14987>.

6. Ухвала колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 02.12.2025 р. у справі № 337/6553/24 (провадження № 51-2798км25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132692215>.

7. Постанова Третьої судової палати ККС ВС від 02.09.2020 року у справі № 138/2740/16-к (провадження № 51-3984км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91367099>.

8. Вирок Радивилівського районного суду Рівненської області від 12.02.2026 р. у справі № 568/122/26 (провадження № 1-кп/568/50/26). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134014044>.

9. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 14.06.2018 р. у справі № 366/1872/17 (провадження № 51-1916км18). URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/93/document/91>; постанова Першої судової палати ККС ВС від 06.05.2025 р. у справі № 164/265/24 (провадження № 51-4515км24). URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/5585/document/51371>.

Кабанець Олексій Олексійович,
дисциплінарний інспектор,
Вища рада правосуддя

ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГУ ПИТАНЬ, ЯКІ МАЮТЬ БУТИ З'ЯСОВАНІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАННЯ ПРО ТИМЧАСОВЕ ВІДСТОРОНЕННЯ СУДДІ ВІД ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИТЯГНЕННЯМ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (СУДОВА ПРАКТИКА)

Як відомо, одним із заходів забезпечення кримінального провадження є тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя. За загальним правилом заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, однак, законом передбачені й інші підстави (пункт 4-1 частини другої статті 131, частина перша статті 132 КПК України) [2].

І саме до таких підстав віднесено тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності, де суб'єктом прийняття відповідного рішення є виключно Вища рада правосуддя (стаття 131 Конституції України) [1].

Також закон висуває вимогу до суб'єкта звернення із відповідним клопотанням, – Генеральний прокурор або його заступник. Подаватись таке клопотання може на будь-якій стадії кримінального провадження, виключно стосовно судді, який має процесуальний статус «підозрюваного» чи «обвинуваченого».

Важливо зауважити, що під час розгляду такого клопотання Вища рада правосуддя (далі – ВРП) не досліджує докази (матеріали кримінального провадження) на предмет їх допустимості та достовірності, а виключно вивчає їх на предмет достатності для підтвердження відомостей, викладених у клопотанні.

Досліджуючи релевантну судову практику Верховного Суду, можна виокремити перелік питань, які мають бути з'ясованими Вищою радою правосуддя під час розгляду такого клопотання:

1. Підстави відсторонення, до яких віднесено:

– на стадії досудового розслідування, – наявність вмотивованого клопотання Генерального прокурора чи його заступника (максимальний строк 4 місяці) [5].

– на стадії судового розгляду, – наявність клопотання Генерального прокурора чи його заступника (на строк до набрання остаточною судовим рішенням законної сили):

«...клопотання про відсторонення судді на стадії судового провадження є відмінним (окремим) приводом відсторонення у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, яке відрізняється від клопотань, що застосовуються на стадії досудового розслідування...» [6].

2. Такі обставини:

2.1. Чи належним чином суддя повідомлений про дату та час розгляду клопотання; чи вчиняв суддя дії для поінформованості про дату та час розгляду клопотання [7];

2.2. Чи отримав суддя копії клопотання та доданих до нього матеріалів (тобто чи забезпечено доступ судді до інформації, пов'язаної із розглядом клопотання), а також чи є в матеріалах відповідна розписка судді про їх отримання;

2.3. Чи клопотання подано із дотриманням вимог, визначених законом (фактично мається на увазі відповідність змісту клопотання вимогам частини другої статті 155, 155-1 КПК України [2], пункту 20.4 глави 20 Регламенту ВРП [4]);

2.4. Стадія кримінального провадження, на якій уповноважений суб'єкт звернувся з відповідним клопотанням:

– на стадії досудового розслідування, – чи розпочато кримінальне провадження щодо судді, за якою правовою кваліфікацією (належність злочину до тяжких чи особливо тяжких діянь), наявність повідомлення про підозру;

– на стадії судового розгляду, – чи передано обвинувальний акт до суду:

«...надання оцінки обставинам щодо перевірки процесуального порядку вручення письмового повідомлення про підозру судді не належить до повноважень ВРП, ...це питання має вирішуватись у межах кримінального провадження...» [8];

«...названий захід забезпечення кримінального провадження може бути застосований тоді, коли провадження перебуває на стадії досудового розслідування і після того як судді вручили повідомлення про підозру...» [9];

«...ВРП оцінює підстави для тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, а не обґрунтованість підозри або обвинувачення..., матеріали кримінального провадження оцінюються на предмет їх наявності та змісту в межах розгляду відповідного клопотання, без оцінки наявності або відсутності кримінального діяння...» [10];

«...Визначальними обставинами для Вищої ради правосуддя є направлення/не направлення матеріалів кримінального провадження до суду, тобто обставини, які свідчать про закінчення досудового провадження...» [11];

«...названий захід забезпечення кримінального провадження може бути застосований до судді тоді, коли провадження перебуває на стадії досудового розслідування, а також і після того як йому вручили обвинувальний акт з направленням такого обвинувального акта з відповідними матеріалами досудового розслідування до суду...Строк відсторонення судді від здійснення правосуддя на стадії досудового розслідування лімітований до межі не більше двох місяців. На стадії судового провадження строк відсторонення встановлюється до набрання законної сили вироком суду або закриття кримінального провадження...» [12];

2.5. Дійсне перебування судді на посаді та пов'язаність інкримінованих кримінальних правопорушень, зі службовою та професійною діяльністю судді;

2.6. Існування ризиків та їх обґрунтованість (із урахуванням у кожному випадку фактичних обставин учинення кримінального правопорушення), зокрема:

– чи може суддя завдяки своєму авторитету здійснювати неправомірний вплив на свідків та інших учасників кримінального провадження продовжуючи перебувати на посаді. Цей ризик, у силу положень статті 23 КПК України, зберігається як на досудовому розслідуванні, так і під час судового розгляду, фактично до моменту допиту свідків безпосередньо у суді (тиск на інших суддів чи працівників апарату відповідного суду, на експертів тощо);

– чи існують обставини, які свідчать про намагання судді або його захисників затягнути кримінальне провадження та/або перешкодити йому іншим чином (неприбуття на виклики до слідчого чи до суду; багаторічний досвід роботи на посаді судді та обізнаність із формами та методами роботи правоохоронних органів стосовно способів та порядку збирання доказів у кримінальному провадженні; можливість координації дій, у силу наявності відповідних особистих зв'язків у середовищі правоохоронців та суддів у силу високої посади судді; вжиття суддею заходів конспірації з метою уникнення можливого виявлення кримінального правопорушення правоохоронними органами; зволікання із ознайомленням з матеріалами кримінального провадження, із посиланням на перебування у нарадчій кімнаті тощо);

– чи існують обставини, які свідчать, що у разі продовження здійснення суддею правосуддя, можуть настати негативні наслідки для інтересів досудового розслідування (знищення/спотворення/приховування документів та доказів; неправомірний доступ до системи документообігу суду особисто суддею чи за його вказівкою працівниками апарату суду тощо);

– у певній категорії справ, – чи існують обставини, що свідчать про можливість використання суддею свого статусу для формування та поширення в суспільстві хибних уявлень та наративів про т.з. «руській мір» (вчинення суддею відповідних дій у робочий час та в приміщенні суду тощо).

2.7. Строки досудового розслідування, а також чи скеровано обвинувальний акт до суду (у силу необхідності встановлення строку тимчасового відсторонення на досудовому розслідуванні не більше 4 місяців, під час судового провадження – до набрання кінцевим рішенням законної сили):

«...загальний максимальний строк тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності з урахуванням можливості продовження такого строку на стадії досудового розслідування становить чотири місяці, протягом яких досудове слідство має бути завершеним....» [3].

2.8. Чи існують обставини, які свідчать, що подання цього клопотання є формою незаконного впливу, тиску чи втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя;

2.9. Чи може наявність кримінального провадження щодо судді зашкодити авторитету судової влади та довірі суспільства до неї:

«...провадження за обвинуваченням позивача у вчиненні злочину, передбаченого частиною третьою статті 368 КК України, може зашкодити авторитету судової влади та довірі суспільства до неї...притягнення позивача до кримінальної відповідальності є беззаперечною та вагомою підставою для задоволення клопотання заступника Генерального прокурора про відсторонення позивача як судді від здійснення правосуддя...» [11];

«...наявність на розгляді у Вищому антикорупційному суді кримінального провадження за обвинуваченням судді ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 28, частиною третьою статті 369-2 Кримінального кодексу України, об'єктивно може поставити під сумнів безсторонність цього судді при здійсненні правосуддя та з огляду на міжнародні принципи, стандарти поведінки судді і норми національного законодавства значною мірою зашкодити авторитету судової влади та довірі суспільства до неї...» [12].

2.10. Співмірність додержання принципів незалежності та недоторканності суддів із наслідками тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя.

Указані обставини та підстави після їх встановлення мають бути досліджені та оцінені в їх сукупності на предмет достатності, аби забезпечити виконання завдань кримінального провадження та, водночас, забезпечити такий ступінь втручання в права судді, аби не порушити гарантії, встановлені законом для суддів.

Отож, досліджена судова практика свідчить про досить високі вимоги, яким має відповідати клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, та про досить широке коло обов'язкових обставин, які мають бути беззаперечно встановлені ВРП. У разі ж невстановлення вказаних вище обставин таке

клопотання не може бути задоволене та підлягає поверненню. Указані високі стандарти покликані забезпечити додержання принципів незалежності та недоторканності суддів та запобіганню втручанню в їх діяльність зі здійснення правосуддя.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.03.2026).
2. Кримінальний процесуальний кодекс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n996> (дата звернення: 10.03.2026).
3. Постанова Великої палати ВС у справі № 9901/962/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87393457> (дата звернення: 06.03.2026).
4. Регламент Вищої ради правосуддя. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/reglament_vrp_redakciya_6.08.2024.pdf (дата звернення: 10.03.2026).
5. Рішення КАС ВС у справі № 990/369/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127204663> (дата звернення: 06.03.2026).
6. Рішення КАС ВС у справі № 9901/612/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89295724> (дата звернення: 07.03.2026).
7. Рішення КАС ВС у справі № 9901/45/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83105266> (дата звернення: 05.03.2026).
8. Рішення КАС ВС у справі № 9901/619/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83513377> (дата звернення: 06.03.2026).

9. Рішення КАС ВС у справі № 9901/612/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89295724> (дата звернення: 07.03.2026).

10. Рішення КАС ВС у справі № 990/269/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130083138> (дата звернення: 05.03.2026).

11. Рішення КАС ВС у справі № 9901/85/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92300840> (дата звернення: 06.03.2026).

12. Рішення КАС ВС у справі № 990/45/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112490982> (дата звернення: 07.03.2026).

Калужна Оксана Михайлівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального процесу
та криміналістики
Львівського національного університету
імені Івана Франка

БЕЗПЕРЕРВНІСТЬ ОБШУКУ

Однією з тактичних засад проведення обшуку, яка позначається на його ефективності та достовірності його результатів, а відтак і їх допустимості, є безперервність обшуку.

Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз (ч. 1 ст. 235 КПК України). Таким чином, увійшовши до житла чи іншого володіння особи, слідчий, прокурор можуть залишити приміщення тільки після проведення обшуку в обсязі, необхідному для досягнення його мети. У протилежному випадку повторне проникнення до житла чи іншого володіння за тією самою ухвалою суду буде незаконним. При цьому потрібно враховувати норму ч. 4 ст. 223 КПК України: проведення слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) у нічний час (з 22 години до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, а також крім здійснення кримінального провадження у порядку ст. 615 КПК (в умовах воєнного стану). Рішення про можливість продовжити виконання розпочатої СРД з настанням нічного часу визначається слідчим у кожному випадку залежно від обставин кримінального провадження, а його обґрунтування обов'язково повинно бути зазначене у протоколі.

Під час підготовки до обшуку, враховуючи обсяг (площу) об'єкта обшуку, кількість, вид та специфіку об'єктів пошуку, слідчому, прокурору потрібно завбачливо обрати час початку обшуку та укомплектувати слідчо-оперативну групу достатньою кількістю учасників відповідного профілю, понятих задля його ефективного закінчення до 22 години.

Проблема перерви під час проведення обшуку є однією з суттєвих, що регулярно постає у судовій практиці, аналізувалась у науці.

На думку О. В. Швидкової, перерва під час проведення обшуку у зв'язку з настанням нічного часу є сумнівною, навіть за клопотанням його учасників, адже, залишивши місце обшуку на час перерви, слідчий відповідно до ч. 1 ст. 233 КПК України для продовження обшуку матиме право наступного дня *проникнути* до житла чи іншого володіння особи лише за добровільною згодою їх володільця, оскільки ухвала слідчого судді про проникнення до житла чи іншого володіння лише один раз вичерпала себе. Тобто досягнення мети обшуку залежатиме від бажання чи небажання особи, яка володіє житлом чи іншим майном, надати слідчому доступ до цих приміщень [1].

О. В. Капліна резонно привертає увагу до двох факторів: а) законодавче положення про час СРД (з 06 години ранку до 22 години вечора за виключенням невідкладних випадків) та наукові рекомендації про безперервність обшуку сформувалися в часи, коли господарські відносини не були такими розвиненими, як зараз. Тобто питання про час обшуку порушувалося лише в контексті дотримання прав людини; б) у практиці досудового розслідування злочинів у сфері господарської діяльності відзначається тенденція до збільшення тривалості обшуків, що обумовлено об'єктивними причинами – необхідністю виявлення продукції, яку приховують від обліку на великій території складського приміщення; документів, які відображають або підтверджують виконання фінансово-господарських операцій, пов'язаних із розрахунками та сплатою податків, відшукуванням предметів, за допомогою яких був учинений або прихований злочин (печатки, штампи, бланки документів тощо); листів, робочих щоденників, неофіційних документів, чорнових записів та інших документів, які мають значення для кримінального провадження, розкриття вчиненого кримінального правопорушення, відшукування винних осіб; виявлення доказів на електронних носіях (відомостей про незаконні фінансові операції, баз даних, електронної кореспонденції, інформація, заборонена законом до розповсюдження, програмного забезпечення, що використовується для вчинення кримінальних

правопорушень) [2, с. 6-7]. На основі прикладів проведення обшуків 5, 8 і навіть 23 дні з ранку до 20-ої години кожного дня, після чого приміщення замикалося, опечатувалося та вночі охоронялося працівниками міліції, О. В. Капліна обґрунтувала умови, при яких проведення обшуку протягом декількох днів не суперечить кримінальному процесуальному законодавству, з кута зору засади розумності строків та, зважаючи на площу території об'єкта обшуку, обсяг документів, які передбачається відшукати, кількість задіяних співробітників [2, с. 11-13]. «Якщо необхідно провести тривалий обшук, слідчу групу створити неможливо, то перерви у перебігу проведення слідчої дії можливі. Вони не повинні стати правилом проведення обшуків, а мають бути викликані необхідністю» [2, с. 11]. ...А слідчий, послідовно фіксуючи свої дії під час обшуку, повинен вказувати в протоколі на оголошення перерви у перебігу слідчої дії у зв'язку з настанням нічного часу (необхідністю відпочинку тощо) із зазначенням точного часу. Крім того, слідчий повинен оголошувати особам, які беруть участь у проведенні слідчої дії, або присутнім, що слідча дія не закінчена, оголошується лише перерва [2, с. 15]. Вимогу ч. 1 ст. 235 КПК України про «право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз слід розуміти як право увійти у приміщення для проведення первинної основної слідчої дії у повному обсязі» [3, с. 44], для досягнення мети, яка була зазначена у клопотанні слідчого, прокурора та знайшла відображення в ухвалі слідчого судді [2, с. 6-7].

Позицію О. В. Капліної підтримала О. Б. Комарницька [4, с. 121-122], критикувала І. В. Гловюк, аргументуючи, що якщо б законодавець бажав передбачити «продовження» обшуку на підставі однієї і тієї ж ухвали слідчого судді, то він не сформулював би, що ухвала надає право «провести» обшук лише один раз» і у такому випадку оголошення перерви було б допустимим. Проте вживання законодавцем терміну «проникнення» у контексті обшуку означає потрапляння всередину житла чи іншого володіння особи з подальшим проведенням певних процесуальних дій, а тому у разі залишення (виходу) за межі житла чи іншого володіння особи, проникнення слід вважати закінченим, і для продовження обшуку необхідно отримати нову ухвалу слідчого судді [5].

Обидві позиції, хоч і протилежні, але характеризуються однаковим способом їх виснування – формально-юридичним тлумаченням (зосереджені на зовнішній відповідності букві закону), та не надають необхідної ваги внутрішній суті – соціально-психологічним закономірностям, які впливають на достовірність результату перерваного обшуку. Як вже згадувалось, достовірність результатів обшуку залежить від його несподіваності для обшукуваного, завдяки чому він не може до обшуку підготуватись. І навпаки – обізнаність особи про обшук, який у неї продовжать наступного дня (чи протягом кількох днів, тижнів), природньо (з високою вірогідністю) спонукатиме її знищити, видозмінити речі, документи, сліди, позбутися їх, іншим чином запобігти викриттю себе у причетності до злочину. Тому незалежно від мотиву перерви в проведенні обшуку – будь це попередня добровільна згода володільця житла продовжити обшук наступного дня, невстигання завершити обшук до настання нічного часу, проведення обшуку протягом кількох днів чи тижнів, – важливо, щоб існували реальні механізми, які гарантувати б схоронність об'єктів пошуку на об'єкті обшуку і неможливість їх знищення, а також зловживання сторони обвинувачення.

У цьому плані потрібно зважати, що на запобігання знищення, фальшування чи підкидання доказів під час проведення обшуку спрямовані вимоги КПК України про безперервний відеозапис та участь понятих. Тому міркування О. В. Капліної про необхідність забезпечення відпочинку понятих, фахівців, інших осіб, що беруть участь у проведенні слідчої дії або присутні під час її проведення, на час перерви у тривалій слідчій (розшуковій) дії [2, с. 6-7], несумісна із задумом КПК України. Адже за умови покидання об'єкта обшуку на час перерви слідчим, понятими, припинення безперервного відеозапису, навіть за умови «опечатування» входів/виходів, «виставлення охорони» з працівників поліції на об'єкті обшуку – немає убезпечення від зловживань з будь-якої сторони для зміни слідів та обстановки на об'єкті обшуку, що надалі у стадії судового розгляду неможливо ані підтвердити, ані спростувати поза розумним сумнівом.

Сумнівною є й практика організації так званої «охорони об'єкта обшуку», «опечатування» входів/виходів до житла чи іншого володінні особи на час перерви

в обшуку, оскільки така суперечить низці конституційних прав володільця (статті 29, 30, 32, 41, 45 Конституції України) та не відповідає обсягу примусу, дозволеного ст. 236 КПК України, світоглядно сформована в радянський період, коли правам людини (особи) не давалось особливої шани. Іншими словами, ці організаційні дії не передбачені законом серед обсягу повноважень слідчого, прокурора під час проведення обшуку, відтак є неправомірними. Понад те, проведення обшуку впродовж декількох днів вимагає обмеження доступу персоналу підприємства, установи, організації до відповідних ще необшуканих кабінетів, приміщень, територій на увесь період обшуку, що фізично паралізує їх роботу на вказаний період. Це може бути сприйняте їх керівництвом, власниками як спосіб тиску для стимулювання певних їх вчинків, а в цілому у суспільстві, за кордоном створює негативне уявлення про інвестиційний клімат в Україні, «кошмарення бізнесу» або підстави для спекуляцій на ці теми. У всякому разі така практика не забезпечує балансу публічних та приватних інтересів, є надмірним втручанням держави, тому не може бути легалізована, а пропозиції доповнення ч. 1 ст. 235 КПК України про можливість проведення затяжних обшуків з перервами викликають занепокоєння.

Відтак, поділяємо підходи судів, які обережно й критично оцінюють перерви в обшуку.

Наприклад, вироком Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області від 07 квітня 2017 року виправдано ОСОБА_2 за обвинуваченням за ч. 1 ст. 382, ч. 2 ст. 342 КК України (умисне перешкоджання виконанню ухвали слідчого судді та опір працівникам правоохоронного органу під час виконання ними службових обов'язків) та ОСОБА_3 за ч. 2 ст. 345 КК України (умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу легких тілесних ушкоджень у зв'язку із виконанням ним службових обов'язків) у зв'язку із недоведеністю в їх діяннях складів вказаних злочинів. Апеляційний суд Київської області залишив виправдувальний вирок без змін.

За обставинами справи ухвалою слідчого судді Новозаводського районного суду м. Чернігова від 20.05.2015 р. задоволено клопотання слідчого ГУ ДФС у

Чернігівській області про дозвіл на обшук всіх приміщень за адресою_1, що належать на праві власності ОСОБА_2, та розташованих на даній території ємностей, які використовують у своїй діяльності службові особи ТОВ «Олімп-С», з метою відшукування і вилучення сировини вуглеводневої, абсорбенту (компоненту дизельних палив) газоконденсатного, палива нафтового, мазуту, нафти, а також широкого переліку документів, чорнових записів, інших носіїв інформації (комп'ютерної та оргтехніки) щодо придбання необлікованої сировини та реалізації незаконно виготовлених паливно-мастильних матеріалів.

На виконання вказаної ухвали слідчого судді 21.05.2015 р, з 12.03 до 16.00, слідчий ГУ ДФС у Чернігівській області перебував на території ТОВ «Олімп-С» за адресою_1 та розпочав обшук. Обшуком виявлено ємності з рідиною із характерним запахом нафтопродуктів. У зв'язку із необхідністю залучення автотранспорту та спеціаліста, слідчу дію було призупинено до 08.00 год 22.05.2015 р. Призупинення обшуку було узгоджене із представниками ТОВ «Олімп-С». 22.05.2015 р. з 08.00 до 14.00 представники «Олімп-С» (засновник і головний бухгалтер) заблокували ворота вантажним автомобілем з метою перешкодити доступу до підприємства.

Апеляційний суд Київської області погодився з висновком суду першої інстанції, що 21 травня 2015 р. органом досудового розслідування було реалізоване право один раз проникнути до володіння ОСОБА_2 для проведення обшуку, а КПК України не передбачає можливості зупинення, призупинення чи оголошення перерви під час проведення обшуку. Таким чином, дії працівників Управління фінансових розслідувань ГУ ДФС у Чернігівській області 22 травня 2015 року, спрямовані на продовження проведення обшуку на території ТОВ «Олімп-С», правильно визнані судом першої інстанції такими, що виходять за межі повноважень відповідних службових осіб, так як вказана ухвала слідчого судді вичерпала свою дію 21 травня 2015 р. Вказана обставина безпосередньо впливає на встановлення у діях ОСОБА_2 та ОСОБА_3 складів інкримінованих їм злочинів [6].

В іншій справі (№ 991/10566/20) Апеляційна палата ВАКС України висловила протилежне правотлумачення щодо гіпотетичної відповідності КПК України

перерв у обшуку: «попри те, що КПК України прямо не передбачає можливості призупинення (зупинення, перерви) обшуку, таке рішення детектива не суперечить вимогам КПК України, у тому числі загальним засадам кримінального провадження (ч. 1 ст. 7, ч. 6 ст. 9 КПК України). І в будь-якому разі, це рішення детектива саме по собі, не може вважатись істотним порушенням вимог КПК України і бути підставою для визнання отриманих за результатами обшуку доказів недопустимими» [7]. Проте реально (фактично) суди у цій справі були вкрай обачними щодо використання доказів, отриманих у результаті обшуку після перерви, для обґрунтування обвинувального вироку. А саме АП ВАКС погодилась як з правильним висновком суду першої інстанції, який не використав будь-яких доказів після перерви обшуку.

При цьому у цій справі призупинення обшуку було об'єктивно неunikненним. Ухвала слідчого судді ВАКС від 31.07.2020 р. надавала детективам НАБУ дозвіл на обшук за адресою_4 у кабінетах, якими користувався ОСОБА_9 для відшукування та вилучення речей та документів, зазначених в ухвалі. Дозвіл слідчого судді на обшук не містив номерів кабінетів, де слід проводити обшук, а тому, володіючи інформацією про те, що ОСОБА_9 користувався іншим кабінетом, окрім того, де обшук було розпочато (на 3-му поверсі 4-го під'їзду), детективи могли піддати обшуку і приміщення на 7-му поверсі, 9-го під'їзду в Управлінні паливно-енергетичного комплексу ХОДА). За висновком АП ВАКС, «оскільки інший кабінет ОСОБА_9 знаходився в іншому під'їзді приміщення, зазначеного в ухвалі слідчого судді, детективам та учасникам слідчої дії необхідно було до нього дістатися, у зв'язку із чим, детектив обґрунтовано призупиняв проведення слідчої дії. Отже, ці дії детектива не можуть свідчити про завершення обшуку та залишення (виходу) місця проведення обшуку, на чому безпідставно наполягав захисник, оскільки мета обшуку, зазначена в ухвалі слідчого судді не була досягнута». На оцінку АП ВАКС «детектив не міг заздалегідь передбачити необхідність переходу в інший під'їзд, організації примусового відкриття дверей, адже кримінальний процес є динамічним і неможливо наперед прорахувати усі події, що можуть трапитись під час слідчої дії. ... У протоколі обшуку детектив послідовно, із

зазначенням часу, обґрунтував необхідність призупинення обшуку. Окрім того, про призупинення слідчої дії детектив повідомив учасникам обшуку, що зафіксовано на відеозаписі слідчої дії» [8].

З формального кута зору (*de jure*) зазначений висновок про перерву у перебігу проведення обшуку у зв'язку з необхідністю перейти в кабінет в іншому під'їзді відповідає закону, адже детектив продовжив ту ж саму слідчу дію на тому ж самому об'єкті за режимом власності, а не починав нову. Проте, з іншого боку (*de facto*), як вже зазначалось, отримані внаслідок обшуку результати (виявлені речі, документи чи їх невиявлення) як майбутні докази повинні відповідати, крім вимоги допустимості (законності), ще й вимозі достовірності, яка своєю чергою досягається неможливістю зміни слідової картини на об'єкті обшуку. У конкретних ситуаціях ця вимога може бути дотриманою або ні залежно від тактики й організації проведення обшуку. У всякому разі ця обставина потребуватиме додаткового доказування, а загрозу потенційних вад, недоліків, неефективності обшуку потрібно випереджувати у спосіб ретельної підготовки до нього. Наприклад, у приведеному прикладі детективу варто було дізнатися про приміщення, які займав підозрюваний або у кабінетах яких його співробітників могла перебувати частина об'єктів пошуку, скласти план обшуку, спрогнозувати раптовість проникнення до усіх приміщень та незнищення слідів, продумати тактику обшуку (це можливо у спосіб проведення групового обшуку – групою детективів), залучити достатню кількість додаткових співробітників, відео-операторів, понятих.

Список використаних джерел

1. Швидкова О. В. Обшук як спосіб збирання доказів. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 2 (10). С. 1–17.

2. Капліна О. В. Проблеми нормативного регулювання та практики проведення обшуку під час кримінального провадження. *Часопис Національного*

університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. № 2(12). С. 6-7. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15kovckp.pdf>.

3. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 44. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vkc_2015_1_6.

4. Комарницька О. Б. Окремі питання здійснення обшуку житла стороною обвинувачення. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2.16. № 4 (31). С. 121-122. URL: https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:p4sCvjB9UFUJ:scholar.google.com/+%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%BB%D0%BE+%D0%BE%D0%B1%D1%88%D1%83%D0%BA&hl=uk&as_sdt=0,5.

5. Гловюк І. В. Деякі проблемні питання виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи. 03.2018. <https://barristers.org.ua/news/deyaki-problemni-pitannya-vikonannya-uhvali-slidchogo-suddi-pro-dozvil-na-obshuk-jitla-chi-inshogo-volodinnya-osobi>

6. Ухвала Апеляційного суду Київської області від 29.08.2018 р. у справі № 742/1203/16-к. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/76167600>.

7. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 13.12.2022 р. у справі № 991/10566/20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=107897973&red=1000030433ba085ee2f2ecc37ae578dec9dc13&d=5>.

8. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 13.12.2022 р. у справі № 991/10566/20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=107897973&red=1000030433ba085ee2f2ecc37ae578dec9dc13&d=5>.

Канфуї Іван Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права та процесу
Київського університету права
НАН України

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ЗОВНІШНІ НЕГАТИВНІ ФАКТОРИ

Останнім часом проблеми ефективності досудового розслідування знову стали об'єктом пильної уваги науковців, що спеціалізуються на дослідженнях, пов'язаних зі стадією досудового розслідування у кримінальних провадженнях. Цим дослідженням присвячуються дисертації та монографії, не говорячи вже про звичайні статті. Водночас на цей час у доктринальній сфері належним чином не визначено навіть обсяг проблематики, пов'язаної з проблемами ефективності. Першопричиною такого стану є відсутність усталеної позиції щодо самого поняття ефективності досудового розслідування.

Ще в останнє десятиріччя ХХ століття та на початку ХХІ століття в практичній діяльності при оцінюванні роботи органів досудового розслідування практично не вживався термін «ефективність досудового розслідування». Лише у поодиноких випадках його застосовували при визначенні питомої ваги кримінальних справ, закінчених провадженням, у всій кількості таких справ, які перебували у провадженні протягом певного звітного періоду. Тобто ефективність досудового розслідування не вважалася показником, за яким оцінювалися його результати.

Проте вже у кінці першого десятиріччя ХХІ століття все частіше почали з'являтися публікації, у яких досліджувалися різні проблеми, пов'язані з поняттям цієї категорії. Можливо зробити припущення, що певним чином науковців до цього спонукали євроінтеграційні процеси, які у цей час суттєво пожвавилися, що знайшло своє відображення у збільшенні у правовому полі України кількості категорій, запозичених як із доктринальної сфери, так і з практики відповідних

органів Європи («розумні строки», «розумна достатність» тощо), до яких ми можемо з певною мірою умовності віднести в категорію «ефективність досудового розслідування».

За будь-яких умов ми маємо зауважити, що чинне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство не містить законодавчого визначення як поняття «ефективність», так і поняття «ефективність досудового розслідування».

Щодо змісту загального поняття ефективності, доречно звернутися до Міжнародного стандарту ISO 9000:2015-11 – Системи управління якістю – Основні положення та словник термінів, який визначає ефективність як співвідношення між досягненим результатом і використаними ресурсами [1]. Очевидно, що це визначення у загальному вигляді не повною мірою відповідає змісту та формам правоохоронної діяльності, тож його буквально використати для розробки дефініції ефективності досудового розслідування неможливо.

Саме тому багато науковців вносили своє пропозиції щодо вирішення цієї проблеми. Одні з них вважають, що ця категорія відображає позитивний результат за дотримання вимог законності [2, с. 26], або відповідність витрат результату [3, с. 180-181]. Інші науковці розглядають ефективність як цінність, яку потрібно створити [4, с. 127]. Деякі їх колеги дотримуються думки, що під ефективністю досудового розслідування треба розуміти співвідношення процесуальних дій, рішень та їх результатів із положеннями КПК України з урахуванням оптимальних витрат ресурсів [5, с. 128-129]. На думку Т. В. Корчевої, під ефективністю досудового розслідування слід розуміти «обов'язок суб'єктів, які провадять кримінальне провадження на стадії досудового розслідування, з вирішення завдань кримінального провадження, забезпечення всебічності, повноти і неупередженості дослідження обставин кримінального провадження, у розумні строки, з дотриманням засад кримінального провадження, а також пріоритетності прав і свобод людини» [6, с. 358]. О. О. Торбас вважає, що ця категорія є ознакою досудового розслідування, яка відображає можливість виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК України, прив'язуючи їх до кількості здійснених процесуальних дій та оперативності прийнятих проміжних та кінцевих рішень [7, с. 13].

Не претендуючи на глибокий аналіз висловлених позицій, не можна не відзначити, що при формулюванні дефініцій всі їх автори використовували різні родові поняття. Це свідчить про відсутність серед науковців єдиного підходу до визначення правової природи такої категорії, як «ефективність», в тому числі і «ефективність досудового розслідування», що приводить нас до висновку про перспективність та необхідність подальшого дослідження цієї теми у доктринальному середовищі з метою напрацювання загальноприйнятого поняття ефективності досудового розслідування та внесення пропозицій щодо його розміщення у КПК України.

Водночас, якщо сприймати ефективність так, як це в одному з визначень пропонує Вікіпедія («здатність робити щось добре, успішно та без затрат»), корисною є спроба виявити певні негативні фактори, які впливають на можливість досягнути цього «доброго» при здійсненні досудового розслідування.

Очевидним виглядає той факт, що за своєю природою ці фактори можуть бути внутрішніми (такими, які залежать від рівня професійної підготовки виконавців, організаційно-управлінської діяльності тощо) та зовнішніми (такими, що не залежать від волевиявлення виконавців).

До зовнішніх негативних факторів, перш за все, маємо віднести помилки у правовому регулюванні досудового розслідування, які знайшли своє відображення у чинному КПК України.

Одним із найсуттєвіших прорахунків цього Кодексу є ліквідація інституту дослідчої перевірки, основною функцією якого була функція «фільтра», який забезпечував ненадходження до органів досудового розслідування матеріалів, які не містили інформації про подію та склад кримінального правопорушення. Зазначений крок авторів КПК України 2012 року призвів до катастрофічного збільшення кількості кримінальних проваджень, які надійшли на виконання до органів досудового розслідування і практично паралізував їх роботу. Про необхідність відновлення інституту дослідчої перевірки ми говорили ще у 2019 році [8, с. 102].

Не сприяє підвищенню рівня ефективності досудового розслідування і запровадження тим же КПК України 2012 року інституту процесуального керівництва за досудовим розслідуванням з боку прокурора. Вся нелогічність та штучність створення цього інституту детально нами була досліджена у 2017-2018 роках [9, с. 64-66; 10, с. 33-35].

Проте не лише положення законодавства негативно впливають на ефективність досудового розслідування. При наданні оцінці цій категорії необхідно враховувати і ту обставину, що стадія досудового розслідування є першою стадією кримінального процесу. Якщо рівень її ефективності вимірюється з позиції врахування результатів у контексті дотримання якісних показників, до яких, перш за все, мають бути віднесені забезпечення законних інтересів, прав та основоположних свобод громадян, то остаточний висновок може бути зроблений лише після завершення судових стадій і аж ніяк не після завершення першої стадії – стадії досудового розслідування. На визначення рівня ефективності безперечно вплине результат судового розгляду, який і має підтвердити його достовірність. Таким чином, за будь-яких обставин висновок про рівень ефективності досудового розслідування на першій стадії кримінального процесу є лише попереднім і після закінчення судових стадій може бути кардинально зміненим, що ставить під сумнів доцільність його використання для обґрунтування управлінських рішень, в тому числі й тих, які мають процесуальний характер.

Список використаних джерел

1. Міжнародний стандарт ISO 9000:2015-11 – Системи управління якістю – Основні положення та словник термінів. URL: <https://www.dqsglobal.com/uk/doslidzhujte/centr-znan%27-dqs/scho-take-efektivnist%27> (дата звернення 22.02.2026).

2. Кіпер О. О. Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 228 с.

3. Гловюк І. В. Деякі питання участі адвоката в судово-контрольних провадженнях у досудовому розслідуванні: питання правової визначеності та ефективності правореалізації. *Юридичний вісник*. 2016. № 4. С. 180-190.

4. Стеценко Ю. В. Ефективне досудове розслідування: зміст поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2018. Вип. 49. Т. 2. С. 126-129. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34774/1/%d0%95%d0%a4%d0%95%%9d%d0%af.pdf> (дата звернення 23.02.2026).

5. Сопронюк О. А. Кримінальні процесуальні санкції: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Львів, 2020. 226 с.

6. Корчева Т. В. До питання визначення поняття ефективності досудового розслідування. International scientific and practical conference «Legal science, legislation and law enforcement practice: regularities and development trends»: conference proceedings, October 30–31, 2020. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. С. 355-359.

7. Торбас О. О. Розсуд у кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2021. 454 с.

8. Правова Україна: реально вже зараз: кол. монографія / О. А. Банчук, В. А. Дерещ, І. В. Канфуї. Київ: СПД Павленко, 2019. –160 с.

9. Канфуї І. В. Правовідносини, слідчого, прокурора та слідчого судді у досудовому кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2017. 328 с.

10. Галаган В. І., Канфуї І. В. Процесуальні правовідносини слідчого, прокурора та слідчого судді на стадії досудового розслідування: монографія. Київ, 2018. 191 с.

Крапивін Євген Олексійович,
старший викладач кафедри кримінального
та кримінального процесуального права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
керівник напряму «Правопорядок»
Лабораторії законодавчих ініціатив

ТРИ ВИМІРИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ДО ПИТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ОЦІНКИ

КПК України неодноразово вживає поняття «ефективність досудового розслідування». Так, органи досудового розслідування зобов'язані застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування (ч. 5 ст. 38 КПК України), а прокурор має право змінити підслідність кримінального правопорушення у разі неефективного досудового розслідування (ч. 5 ст. 36 КПК України). При цьому в завданнях кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України, мова про ефективність прямо не йде, але вона імпліцитно міститься в такій складовій як *«...забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини...»*. З огляду на це постає двоскладове питання: чим же є ефективність досудового розслідування та як її виміряти (оцінити)? Другому аспекту присвячена ця публікація.

Чинне законодавство передбачає наявність системи оцінки ефективності в органах досудового розслідування та органах прокуратури, проте використовує різні підходи для цього. Так, в прокуратурі існує система індивідуального оцінювання якості роботи прокурора та система оцінювання якості роботи прокурорів (п. 7-2 ч. 1 ст. 9 Закону України «Про прокуратуру»). В НАБУ і САП передбачено періодичне проведення незалежної оцінки (аудиту) ефективності діяльності (ч. 10 ст. 8-1 Закону України «Про прокуратуру», ч. 7 ст. 26 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», ч. 6 ст. 35 Закону

України «Про Бюро економічної безпеки України»). При цьому критерії оцінки або визначені підзаконними актами, або не визначені взагалі, а в Національній поліції України на рівні профільного закону визначено основний критерій оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції – «рівень довіри населення» до неї (ч. 3 ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію України»).

В науковій літературі проблеми оцінки ефективності діяльності органів правопорядку досліджуються давно. Ключові проблеми полягають в тому, що в 1970-х роках в органах внутрішніх справ УРСР було сформовано систему оцінки ефективності за динамікою кількісно-статистичних показників, а саме за аналогічним періодом минулого року (АПМР+1). Позитивна динаміка призводила до заохочення, а негативна – до негативних наслідків (від «депреміювання» до звільнення). Як наслідок – задля «гарної статистики» правоохоронці нерідко вдавались до вчинення неправомірних дій – від порушення реєстраційно-облікової дисципліни до катувань, незаконних затримань, фальсифікації доказів та інших форм вчинення злочинів проти правосуддя [1]. Довгостроковим наслідком така система мала викривлення знання про злочинність (насамперед недостовірність статистичних даних), робота органів правопорядку на самовідтворення, а не зменшення рівня злочинності, нехтування правами потерпілих від кримінальних правопорушень, падіння рівня довіри до органів кримінальної юстиції в цілому. В певних рудиментарних формах така система оцінки досі існує в органах правопорядку, насамперед в Національній поліції України.

Натомість оцінка ефективності має ґрунтуватися не лише на кількісних показниках, а й на якісних критеріях, зокрема стійкості судових рішень, дотриманні прав людини, строках досудового розслідування, ефективності захисту потерпілих і свідків, а також обсягах відшкодування завданих збитків. Саме такий підхід відповідає сучасним уявленням про результативність правозастосовної діяльності, які дедалі більше орієнтуються на баланс між процесуальною економією та гарантіями справедливого судочинства [2, с. 222].

Якісні індикатори у цій площині мають виконувати подвійну функцію: по-перше, слугувати підставою для методичного коригування стандартів і практик; по-

друге, виступати «сигналом ризику» щодо перевантаження, конфліктів компетенції або недостатньої підготовки кадрів [3].

Саме тому чинна державна політика у сфері правопорядку передбачає визначення ключових показників ефективності (КРІ), на підставі яких буде проводитися оцінка ефективності та якості роботи органів правопорядку й прокуратури. Адже досі нові системи оцінки сучасних органів правопорядку на противагу згаданій радянській системі (які всюди була скасована на рівні законодавства, але по інерції продовжувала функціонувати за відсутності альтернативного дієвого інструменту і подекуди досі продовжує), не впроваджені. Тому такий захід державної політики як «відмова від використання статистичних показників для оцінки якості роботи органів правопорядку та прокуратури і запровадження показників, орієнтованих на результат для людини, на довіру громадян та співпрацю з ними» (п. 4.3.3 Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку на 2023-2027 роки) [4], є вкрай важливим для якісної оцінки ефективності органів правопорядку, зокрема досудового розслідування, яке вони здійснюють.

Відповідно до заходу 4.3.1 цього ж Плану «складовими ключових показників ефективності (КРІ) роботи органів правопорядку та прокуратури повинні стати:

- 1) кількісні параметри, наперед виявлені, головні чинники успіху органу, які включають результативність роботи органу, його підрозділів;
- 2) економічну результативність витраченого ресурсу органу на виконання визначених законодавством завдань;
- 3) ефективність роботи працівників органу;
- 4) задоволеність персоналу виконаною роботою;
- 5) показники інтегрування гендерного підходу і ефективної протидії проявам дискримінації. При цьому критерії КРІ повинні базуватися на принципах методики SMART (завдання мають бути конкретними, вимірюваними, реалістичними, обмеженими в часі мати чітко визначеного виконавця)».

Проте в цьому випадку мова йде лише про *операційну (внутрішню)* оцінку ефективності діяльності конкретних працівників, наприклад слідчих чи

оперативних працівників. Тобто оцінюється виконання ними службових обов'язків, їх повнота, належність, своєчасність тощо.

На наше ж переконання це лише перший вимір ефективності досудового розслідування. Адже він не враховує уже згадану довіру громадян як основний критерій. Отже, довіра громадян є критерієм іншого роду. Про це ж і говорить згаданий План заходів на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку на 2023-2027 роки, який крім КРІ також передбачає у п. 2.7.2 розробку «методології оцінювання рівня суспільної довіри до системи органів кримінальної юстиції». Наприклад, в Національній поліції України КРІ відсутні, як і система операційної (внутрішньої) оцінки в цілому. Водночас оцінка за рівнем довіри громадян існує, відповідний порядок її проведення затверджений Постановою Кабінету Міністрів України, а до початку правового режиму воєнного стану щороку незалежні соціологічні організації здійснювали відповідне оцінювання [5].

На наш погляд, існує три виміри ефективності досудового розслідування: 1) загальний; 2) інституційний (зовнішній); 3) операційний (внутрішній).

До *загального* рівня можна віднести криміногенну ситуацію в цілому та вплив на неї діяльності органів системи кримінальної юстиції. Індикаторами ефективності на цьому рівні є загальнонаціональні стратегічні документи, на кшталт Стратегії боротьби з організованою злочинністю чи довго/середньострокові документи кримінальної політики (після їх запровадження відповідно до Розділу II Плану заходів [4]). А також виконання планів SOCTA (Оцінка загроз серйозної злочинності – поширений в країнах ЄС документ стратегічного планування у сфері протидії злочинності) [6]. Частково сюди можна віднести наукові, експертні, аналітичні дослідження, результати опитування професійних спільнот щодо стану злочинності, її динаміки, структурних змін тощо.

До *інституційного* рівня – зовнішню оцінку (сприйняття) органу, насамперед рівень довіри громадян до органів правопорядку. При цьому методологія оцінювання має бути достатньо детальною, щоб вибірка враховувала не лише «абстрактну» довіру (респонденти не зобов'язані мати особистий досвід

взаємодії з поліцією), а і «засновану на особистому досвіді». Інструменти можуть бути ширшими аніж соціологічні дослідження, наприклад включати результативність заходів community policing, взаємодії з громадами в цілому, спиратись на вторинні дані пов'язаних органів влади соціального, медичного та юридичного спрямування (в частині роботи з потерпілими від кримінальних правопорушень) тощо.

Операційний рівень – оцінювання операційної діяльності, що полягає у конкретних показниках результативності проробленої органом роботи. Про нього детальніше йшлося вище – це оцінка з використанням комбінованих кількісних та якісних критеріїв, що врахує статистичні дані, KPI, самооцінку, peer review, діяльність комісій з питань оцінювання тощо.

При цьому таку форма оцінки, як спеціалізована незалежна оцінка (аудит), можна назвати змішаною, адже вона охоплює як складові другого (зовнішнього), так і третього (внутрішнього рівня).

За умови належного рівня функціонування інструментів оцінки діяльності органів правопорядку та прокуратури можна буде чітко відповісти на питання чи має їх діяльність наслідком ефективного досудового розслідування кримінальних правопорушень. Чинне законодавство та державна політика з його розвитку містить низку заходів щодо розбудови такої системи – від методологічно правильної оцінки рівня довіри і впровадженні KPI до створення системи стратегічного планування у сфері протидії злочинності як складової кримінальної політики держави.

Список використаних джерел

1. Крапивін Є. О. Оцінка ефективності роботи поліції в Україні: від «палиць» до нової системи (на прикладі органів досудового розслідування). Науково-практичне видання. Київ : Софія-А, 2016. 120 с.

2. Руденко М. В. Спеціалізація прокуратури України в умовах воєнного стану: еволюція моделі, правові виклики та перспективи. Актуальні проблеми права:

теорія і практика. 2026. № 1(51). С. 212-225. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2026-51-1-212-225>.

3. Татаренко Г. В. Принципи та методи соціальної кваліметрії при стандартизації соціальних послуг в умовах децентралізації. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2024. № 1(47). С. 358–370. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-47-1-358-370>.

4. Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 року № 792. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text>.

5. Про затвердження Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції : постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 року № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58-2018-%D0%BF#Text>.

6. Крапивін Є. О. Кримінальна політика і стратегічне планування в протидії злочинності: перспективи і до чого тут євроінтеграція. Лабораторія законодавчих ініціатив. 12.11.2025 р. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/criminal-policy-and-strategic-planning-in-combating-crime/>

Лук'янчиков Борис Євгенович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

Козинець Анастасія Олексіївна,
здобувачка вищої освіти IV курсу
факультету соціології і права
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

МІЖВІДОМЧА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У сучасній науковій доктрині діджиталізація кримінального процесу розглядається як закономірний етап трансформації кримінальної процесуальної діяльності, зумовлений розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та зростанням обсягів електронної інформації, що використовується у кримінальному провадженні.

Метою цього дослідження є аналіз теоретичних і нормативно-правових засад діджиталізації кримінального процесу, а також визначення ролі міжвідомчої цифрової взаємодії як умови підвищення ефективності досудового розслідування. Увага приділена дослідженню існуючих інформаційно-комунікаційних систем, правового регулювання використання цифрових технологій у кримінальному провадженні та виявленню основних проблем і перспектив розвитку міжвідомчої діджиталізації в Україні.

Проблематика цифрової трансформації кримінального процесу досліджувалася у працях таких учених, як О. С. Ховпун, С. В. Подгорець, Т. В. Волошанівська, Р. А. Чайка, О. В. Пчеліна, В. Б. Пчелін, А. В. Бенескул, В. Б. Гавриляк, В. В. Романюк, С. Є. Абламський та інших науковців.

Електронне кримінальне провадження можна визначити як організацію кримінального процесу, за якої основні процесуальні дії та рішення здійснюються і фіксуються в цифровій формі із використанням автоматизованих інформаційних систем [1, с. 2]. Аналіз наукових підходів дозволяє виокремити основні теоретичні аргументи на користь діджиталізації кримінального процесу: забезпечення оптимізації досудового розслідування за рахунок уніфікації документів та спрощення внутрішньої і міжвідомчої комунікації; підвищення рівня процесуального контролю (всі дії уповноважених осіб фіксуються в електронному середовищі та можуть бути перевірені в режимі реального часу) [1, с. 4].

Окрім вже наведених переваг цифровізації кримінального процесу, важливим є зменшення ризику втрати матеріалів кримінального провадження завдяки використанню децентралізованих або хмарних систем зберігання даних із географічним розподілом. Це є важливим в умовах воєнного стану, однак проблема втрати матеріалів не зникає і в мирний час через техногенні фактори (пожежі, аварії, повені), збої в роботі інформаційних систем або недбалість чи протиправні дії посадових осіб. Втрата матеріалів кримінального провадження має не лише процесуальні, а й суттєві правозахисні наслідки, оскільки може призвести до втрати доказової бази та унеможливити реалізацію прав на захист, на справедливий суд у розумні строки та права на ефективне розслідування [2, с. 1, 4].

Організація міжвідомчої взаємодії у кримінальному процесі безпосередньо пов'язана зі структурою системи органів досудового розслідування України. Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства, органами досудового розслідування є слідчі підрозділи Національної поліції України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України та Бюро економічної безпеки України, кожен із яких має визначену законом підслідність щодо окремих категорій кримінальних правопорушень. Крім цього, в структурі зазначених органів функціонують підрозділи дізнання, які здійснюють розслідування кримінальних проступків як спрощену форму досудового провадження [3, с. 3]. У науковій літературі взаємодія під час досудового розслідування розглядається як організований процес співпраці

між слідчими, органами прокуратури, експертними установами, оперативними підрозділами та іншими державними і недержавними структурами у вирішенні завдань кримінального провадження [4, с. 3].

Практична реалізація міжвідомчої взаємодії здійснюється через різні організаційні форми, зокрема інформаційний обмін, виконання доручень одного органу іншим, проведення спільних процесуальних дій, створення слідчо-оперативних і міжвідомчих груп, проведення спільних нарад та координацію процесуальних рішень. Вибір конкретних механізмів співпраці визначається характером кримінального правопорушення, особливостями слідчої ситуації та стадією досудового розслідування, що забезпечує гнучкість взаємодії та можливість адаптації до конкретних умов кримінального провадження [4, с. 4]. Особливої актуальності міжвідомча взаємодія набуває в умовах розслідування складних категорій злочинів, зокрема воєнних, де органи досудового розслідування співпрацюють із військовими формуваннями, службами порятунку, медичними установами, розвідувальними органами та міжнародними інституціями, що зумовлює створення міжвідомчих та міжнародних слідчих груп [4, с. 5].

Нормативна база цифровізації кримінального процесу має комплексний характер і охоплює не лише акти кримінального процесуального законодавства, а й низку програмних та стратегічних документів, спрямованих на розвиток інформаційного суспільства, кібербезпеки, електронного урядування та цифрової освіти. Сукупність цих актів створює правові передумови для формування єдиного цифрового середовища взаємодії між органами досудового розслідування, судами та іншими суб'єктами кримінального провадження. Їх аналіз дозволяє визначити основні напрями правового регулювання цифровізації кримінального процесу та окреслити перспективи подальшого розвитку міжвідомчої інформаційної взаємодії у цій сфері.

Поняття «інформаційно-комунікаційна система досудового розслідування» сформульоване у статті 106-1 КПК України. Під ним розуміють систему, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні. Наведена

стаття введена до цього Кодексу Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» від 1 червня 2021 року № 1498-IX. Цей Закон спрямований на врегулювання порядку функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування, а також на визначення особливостей її використання слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею, судом і захисником під час реалізації їхніх процесуальних повноважень. В пояснювальній записці до закону зазначається, що основною метою запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи є поступове скорочення використання паперового документообігу з подальшим переходом до його повної заміни електронною формою [2, с. 2].

Важливу роль у формуванні правових засад цифровізації державного управління та правоохоронної діяльності відіграють програмні та стратегічні документи, спрямовані на розвиток інформаційного суспільства, електронного урядування, кібербезпеки та цифрових технологій. Так, поняття «цифрова технологія» має законодавче визначення відповідно до пунктів 24, 25 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну програму інформатизації». Цифровою технологією вважається сукупність систематизованих правових, науково-технічних, організаційних рішень, спрямованих на застосування комп'ютерної та іншої електронно-обчислювальної техніки, програмного забезпечення та інших засобів для зменшення участі користувача інформаційно-комунікаційних систем і засобів інформатизації під час збирання, приймання, обробки, передавання інформації чи трудомісткості виконуваних операцій. Водночас цифровізація визначається як процес впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя [5, с. 3].

Важливим напрямом розвитку міжвідомчої діджиталізації у кримінальному процесі є формування належного рівня інформаційної безпеки та правового регулювання використання цифрових технологій у діяльності державних органів. До основних напрямів забезпечення кібербезпеки ЄС, які впроваджені у Стратегії

кібербезпеки ЄС на цифрове десятиліття (2021) віднесене зміцнення спроможності держави протистояти кіберзагрозам та кіберправопорушенням, розвиток міжнародної взаємодії у сфері кібербезпеки, підвищення рівня захищеності інформаційних систем, підтримка наукових досліджень і практичних ініціатив у цій галузі, а також забезпечення належного захисту об'єктів критичної інфраструктури [6, с. 4].

Цифровізація державного управління та правоохоронної діяльності є важливим напрямом розвитку сучасних інформаційних технологій. В Україні вже впроваджено низку електронних систем і цифрових інструментів, спрямованих на оптимізацію обробки інформації, електронний документообіг та взаємодію між державними органами. Наприклад, Національна поліція України використовує автоматизовану систему «ЦУНАМІ» (централізоване управління нарядами патрульної служби) для координації сил Національної поліції та оперативного реагування на повідомлення про правопорушення. Система дозволяє визначити відповідний патруль, координувати його дії та забезпечує оперативне управління реагуванням на події [7, с. 3].

Одним із перспективних напрямів цифровізації кримінального провадження є впровадження підсистеми електронних протоколів під умовною назвою «Слідчий протокол». Використання цієї підсистеми дозволяє значно пришвидшити процес оформлення протоколів слідчих дій, оскільки після їх складання у форматі PDF вони автоматично завантажуються до єдиної бази даних за принципом функціонування Єдиного реєстру досудових розслідувань. Це забезпечує постійний доступ до документів слідчому та іншим уповноваженим особам, сприяє збереженню матеріалів кримінального провадження у цифровому вигляді [2, с. 3].

Функціонування системи може передбачати використання мобільного пристрою та принтера, що дає змогу оформити протокол безпосередньо на місці проведення слідчої дії. Подібні підходи вже застосовуються і в сфері документування адміністративних правопорушень, де електронні протоколи автоматизують робочі процеси, пришвидшують передачу матеріалів до суду та полегшують обмін даними між державними органами [7].

Одним із недоліків чинного кримінального процесуального законодавства України є відсутність у КПК офіційного визначення цифрових (електронних) доказів, тоді як у законодавстві інших галузей судочинства таке поняття вже закріплене [8, с. 3]. Для порівняння, у кримінальному процесуальному законодавстві Естонії значна частина процесуальних дій фіксується в електронному форматі. Зокрема, передбачено використання електронних доказів (відеозаписів слідчих дій, судових засідань та інших фото- і відеоматеріалів), електронної форми процесуальних рішень, проведення дистанційних процесуальних дій, застосування електронних інструментів під час негласних слідчих дій, а також здійснення судового розгляду та подання процесуальних документів через систему електронних справ [1, с. 3].

Таким чином, діджиталізація кримінального процесу є важливим напрямом модернізації системи досудового розслідування та підвищення ефективності взаємодії між суб'єктами кримінального провадження. Використання електронних інформаційних систем сприяє оптимізації процесуальних процедур, підвищенню рівня процесуального контролю та забезпеченню оперативного обміну інформацією між органами досудового розслідування, прокуратурою, судами та іншими установами. Водночас формування комплексної нормативно-правової бази, яка включає як акти кримінального процесуального законодавства, так і стратегічні документи у сфері цифровізації, створює необхідні передумови для розвитку єдиного цифрового середовища взаємодії у кримінальному провадженні.

Водночас, аналіз чинного законодавства та практики його застосування свідчить про наявність окремих прогалин у правовому регулюванні діджиталізації кримінального процесу. Зокрема, відсутність у кримінальному процесуальному законодавстві визначення електронних доказів, а також потреба у подальшій систематизації правових норм, пов'язаних із використанням цифрових технологій, зумовлюють необхідність удосконалення законодавства. Врахування позитивного міжнародного досвіду, зокрема впровадження електронних форм процесуальних дій та електронного судочинства, може сприяти подальшому розвитку міжвідомчої діджиталізації та підвищенню ефективності досудового розслідування в Україні.

Список використаних джерел

1. Ховпун О. С., Подгорець С. В. (2022) Електронне кримінальне провадження. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/18.pdf (дата звернення 15.02.2026).

2. Волошанівська Т. В. (2025) Цифровізація кримінального провадження як дієвий інструмент відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: https://lsej.org.ua/3_2025/170.pdf (дата звернення 17.02.2026).

3. Чайка Р. А. (2025) Органи досудового розслідування в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 89: частина 4. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/337044/325617> (дата звернення 17.02.2026).

4. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. (2025) Організація взаємодії під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 90: частина 4. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/51-2.pdf> (дата звернення 22.02.2026).

5. Бенескул А. В. (2023) Нормативно-правове закріплення застосування цифрових технологій для забезпечення кримінологічної безпеки суспільства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 2. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/285996/280061> (дата звернення 23.02.2026).

6. Гавриляк В. Б. Стратегія кібербезпеки ЄС (2021) на цифрове десятиліття: перспективи для України. *Вісник НАДУ*. Серія «Державне управління». URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=vnaddy_2021_1_8 (дата звернення 24.02.2026).

7. Солнцева Х. В. (2019) Використання інформаційних технологій органами Національної поліції України. *Право та інноваційне суспільство*. № 1 (12). URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=pric_2019_1_3 (дата звернення 01.03.2026).

8. В Україні стартувало впровадження електронних протоколів для документування правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України. 2024. URL: <https://mvs.gov.ua/news/v-ukrayini-startovalo-vprovadzennia-elektronnix-protokoliv-dlia-dokumentuvannia-pravoporusen-u-sferi-zabezpecennia-bezpeki-doroznyogo-ruhu> (дата звернення 03. 03. 2026).

9. Романюк В. В., Абламський С. Є. (2024) Критерії допустимості цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі. *Право і безпека – Law and Safety*. URL: проблеми з завантаженням (дата звернення 03.03.2026).

Лук'янчиков Борис Євгенович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

Менчинська Марина Сергіївна,
здобувачка вищої освіти IV курсу
факультету соціології і права
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ З БЛОКЧЕЙН-СИСТЕМ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМА ДОПУСТИМОСТІ

У зв'язку з повномасштабним вторгненням агресора на територію України 24 лютого 2022 року суттєво змінились способи фіксації, зберігання та подання доказів у кримінальному процесі. Натомість почала зростати роль цифрових технологій, зокрема блокчейну. Це відкрило глобальні можливості для забезпечення збереження та незмінності інформації про кримінальні правопорушення. У той же час постали нові виклики, пов'язані з визнанням допустимості таких електронних доказів.

Метою звернення до цього питання є визначення актуальності технологій блокчейн-систем в умовах воєнного стану та проблематики допустимості цифрових доказів у кримінальному провадженні.

Сучасну проблему електронних доказів в умовах воєнного стану досліджували Н. М. Ахтирська, В. В. Мурадов, І. О. Крицька, О. В. Сіренко та інші науковці. Опираючись на їхні дослідження, можна дати чітке визначення поняттям «електронні докази» та «блокчейн-система». До електронних доказів варто відносити ту інформацію, яка перебуває в електронній (цифровій) формі та має суттєве значення для розгляду справи. Вона може існувати у вигляді текстів,

зображень, відео, звукозаписів, повідомлень, веб-сайтів тощо. Щодо блокчейн-систем – це стійка, захищена та розподілена система з цифровою базою даних, яка складається з блоків, які утворюють ланцюги з інформації, які майже неможливо знищити. Кожен блок містить дані про транзакції, часову позначку та хеш-код попереднього блоку, забезпечуючи таким чином цілісність ланцюжка [1, с. 120].

На даний момент в Україні існує проблема регуляції блокчейнів та й загалом аспектів цифровізації, оскільки Закон України «Про віртуальні активи» досі не набрав чинності, а його зміст був би дуже важливим для повноти досліджень у даній сфері [2]. Проте існує Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», але сфера його дії не охоплює важливі та проблемні аспекти, які виникають під час оцінки електронних доказів та впровадження технологій блокчейн-систем [3].

У зв'язку з повномасштабним вторгненням в Україну зросли корупційні злочини, які почали руйнувати державу зсередини. На нашу думку, саме технології блокчейну та чітка регуляція допустимості електронних доказів у даних справах змогла б покращити теперішню ситуацію. Дане питання дуже актуальне саме у сфері оборонних закупівель. Якщо звернутись до статистичних даних, у 2023 році НАБУ та САП ініціювали 101 кримінальне провадження у даній сфері [4, с. 48]. Впровадження системи блокчейну на національному рівні стане важливим та дуже прогресивним кроком у правове суспільство, оскільки блокчейн наділений поняттям консенсусу, який зобов'язує підтвердити всю інформацію щодо здійснених транзакцій перед їх додаванням в ланцюжок. Це забезпечує не тільки надійність, але й достовірність всіх даних, які містяться у блоках. До того ж, всі ці дані, які були записані у систему блокчейну, не можуть бути звідти видалені та змінені. Це забезпечує високий рівень ефективності контролю над усіма транзакціями та обміном інформації [5]. Чим швидше в правоохоронну практику буде впроваджено блокчейн, тим швидше зросте прозорість військових закупівель та підвищиться рівень національної безпеки України. Дана технологія не тільки знизить можливість корупційних ризиків, через неможливість відмивання коштів у

військовій та інших сферах, але й підвищить рівень довіри громадян до держави, що є особливо актуальним питанням у наш час.

Виходячи зі змісту технологій блокчейну, можна дійти висновку, що доказовість отриманої з їх застосуванням інформації є достатньо високою, проте чи дійсно суд та судова практика дотримуються такої позиції? Насправді, це дискусійне питання, оскільки суди України розглядають блокчейн-системи лише в галузі криптовалюти. І дійсно, на дану тему є сформована судова практика. Проте, якщо розглядати дане питання саме через призму допустимості доказів з блокчейнів, відповідь не знайти. І це нагальна проблема, яка свідчить про наявність стратегій відмивання коштів та низький рівень цифровізації в галузі національної безпеки. Наочним прикладом для наслідування є Сінгапур та Китай. У цих країнах практика дослідження електронних доказів та допустимості систем-блокчейну знаходиться на найвищому рівні порівняно з іншими країнами. У Сінгапурі суди вважають, що «kecanggihan fitur yang dimiliki Blockchain, dinilai potensial untuk dimanfaatkan dalam penanganan bukti digital», тобто складності функцій блокчейну оцінюються як такі, що мають потенціал для використання в обробці цифрових доказів та їх допустимості [6]. Китай ще в 2017 році впровадив свою судову блокчейн-систему, яка функціонує на державному рівні. Першим судом в історії світу, який розглянув електронні докази через призму допустимості блокчейну, став Інтернет-суд у місті Ханчжоу, Китай. У червні 2018 року суд офіційно визнав отримані з блокчейну електронні докази допустимими, а вже у 2019 році чітко описав їх особливості та наділив автентичністю [7].

Наш світ розвивається та прогресує. Щодня ми споживаємо величезну кількість інформації, здійснюємо транзакції та навіть не здогадуємось, якими вразливими стаємо в такі моменти, особливо в умовах воєнного стану. Ознайомившись з усіма даними, можна дійти висновку, що для дієвої регуляції електронних доказів з блокчейн-систем в Україні необхідно запровадити галузеві закони та підзаконні нормативно-правові акти. Також доцільним буде створити новий суд, опираючись на практику Китаю, оскільки дані аспекти цифровізації є дуже вузькими та потребують якісного, окремого дослідження. Проте на практиці

реалізація даних питань є дещо проблематичною. Ми вважаємо, що на даному етапі варто розпочати із залучення експертів, які будуть досліджувати докази пов'язані з блокчейн-технологіями на предмет допустимості та автентичності. Такий підхід допоможе врегулювати наявні проблеми у економічній, правовій та війсьній сферах, оскільки буде здійснюватись належний контроль за інформацією. Це важливо, оскільки військовий стан в Україні продовжується, корупція зростає, а рівень довіри населення до державних органів знижується. Тому саме зараз необхідно починати працювати над новою системою контролю, досліджень та оцінки доказів у сфері блокчейн-технологій.

Список використаних джерел

1. Койбічук, В. В., & Рожкова, М. С. (2020). Дослідження застосування блокчейн-технологій у діяльності світових підприємств: методичний підхід. *Приазовський економічний вісник Класичного приватного університету*, 4(21), с. 118–123. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2020/4_21_ukr/22.pdf.

2. Закон України «Про віртуальні активи»: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 15, ст. 51, Документ 2074-IX не набрав чинності: станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20>.

3. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг»: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 36, ст. 275 від 22.05.2003, Документ № 851-IV: станом на 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

4. Можливості та ризики впровадження технології блокчейну як системи контролю фінансування та закупівель у Збройних силах України / О. Шрамко та ін. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2024. Т. 359 (2024). С. 48–54. URL: <https://miljournals.knu.ua/index.php/visnuk/uk/article/view/1184/1108>.

5. Ярова, Майя. (2022). Навіщо впроваджувати блокчейн в державний устрій і як це допоможе у боротьбі з корупцією. Робити бізнес – це мистецтво. URL: <https://ain.ua/2022/12/29/bornjakov-pro-blockchain/>

6. Ramadhan K. Chain of Custody berbasis Blockchain dalam Penanganan Bukti Digital. Hukum online.com. 05.08.2023. URL: <https://www.hukumonline.com/berita/a/chain-of-custody-berbasis-blockchaindalam-penanganan-bukti-digital-1t64ce49bc3bf67/?page=2>.

7. Guan Z., Hong W. Electronic evidence in the blockchain era: New rules on authenticity and integrity. ScienceDirect. Computer Law & Security Review. 09.04.2020. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0267364920300066>.

Лук'янчиков Євген Дмитрович,
доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри інформаційного, господарського та
адміністративного права
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

Ліщук Діана Валеріївна,
здобувачка вищої освіти III курсу факультету
соціології і права
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ. ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ «ІКЕЙС»

Сучасний світ розвивається надзвичайно стрімко, тому для відповідності досягненням новітніх технологій їх слід використовувати не лише для розваг, а й для вирішення нагальних потреб суспільства, зокрема здійснення правосуддя. Застосування інновацій полегшує нам побут, тому задля ефективності діяльності державних органів та їх службових осіб також було впроваджено сучасні інформаційно-телекомунікаційні системи.

Цифровізація кримінального провадження й безпосередньо досудового розслідування бере початок із прийняття нового Кримінально процесуального кодексу України (далі – КПК) 2012 року, а саме з впровадження Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). Відповідно до п. 22 Перехідних положень КПК України, було зазначено:

«Рекомендувати Генеральній прокуратурі України протягом трьох місяців з дня опублікування цього Кодексу:

1) створити Єдиний реєстр досудових розслідувань, розробити та затвердити за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки

України, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, положення про порядок його ведення» [1].

Після створення ЄРДР у кримінальному процесі почала функціонувати змішана система документообігу, оскільки норми КПК України передбачають обов'язковість внесення певного переліку відомостей і прямий зв'язок із початком досудового розслідування, але зберігається присутність паперових документів.

Згодом Україна взяла на себе зобов'язання щодо реформування судових і правоохоронних органів шляхом прийняття Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки. Відповідно стало актуальним впровадження e-case management system (далі – eCase MS) – системи, яка здійснює електронний документообіг й має функцію взаємодії між органами під час досудового розслідування [2].

З 2018 року Антикорупційна ініціатива Європейського Союзу в Україні розпочала вивчення технічної можливості проєкту, у 2019-му – почала розробляти програмний продукт системи, а у 2020-му – систему було передано Національному антикорупційному бюро України (далі – НАБУ) та запущено в тестовому режимі.

Порядок функціонування закріплено в Положенні про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс», затвердженому наказом НАБУ, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду від 15 грудня 2021 року (далі – Положення) [3].

16 грудня 2021 року офіційно запрацювала інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування, що в Україні має назву «іКейс». А саме детективи НАБУ та прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП) зареєстрували перше кримінальне провадження.

Але через повномасштабне вторгнення РФ робота системи «іКейс» була перервана на 5 місяців. Однак в НАБУ зазначили: «Станом на 20 грудня 2022 року у ній міститься інформація про 306 кримінальних проваджень. Щодня eCase MS має все більше користувачів з НАБУ та САП, а е-документ з системи пройшов процесуальну валідацію в суді» [4].

Необхідністю впровадження даної системи є прискорення взаємодії між учасниками кримінального провадження та зменшення паперового документообігу. Оскільки паперові документи сповільнювали кримінальний процес, тому що обмін ними це час, кошти, а також можливість їх втрати. НАБУ повідомило: «З системою «іКейс» подання клопотання, замість двох годин дорогоцінного часу, пального і стосів паперу, потребує лише кілька кліків», що виправдовує необхідність використання інновацій [5].

Звідси, метою є автоматизація процесів досудового розслідування, включаючи створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні, а також процесів, які забезпечують організаційні, управлінські, аналітичні, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів [3].

До користувачів належать уповноважені посадові особи органів (НАБУ, САП, Офісу Генерального прокурора, Вищого антикорупційного суду), а також учасники кримінального провадження з відповідними правами доступу.

Також Положення уточнює конкретних суб'єктів з попереднього переліку органів, які є користувачами, та зазначає що: «Користувачами можуть бути учасники кримінального провадження, досудове розслідування у якому здійснюється НАБУ» [3].

Підслідність кримінальних правопорушень детективам НАБУ визначена в ч. 5 ст. 216 КПК України. До них віднесено правопорушення, що передбачені статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-2, 366-3, 368, 368-5, 369, 369-2, 410 Кримінального кодексу (далі – КК) України, якщо наявна хоча б одна з передбачених умов:

1 – спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, перелік яких наведено в даній статті;

2 – розмір предмета кримінального правопорушення має відповідати визначеному п. 2 ч. 5 ст. 216 КПК України;

3 – кримінальне правопорушення передбачене ст. 369, ч. 1 ст. 369-2 КК України, вчинено щодо службової особи, визначеної у ч. 4 ст. 18 КК України або у п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України [1].

Але окрім визначених користувачів цієї системи, залишається не вирішеним питання про роль та зв'язок з судом касаційної інстанції. Положення не містить норм, які б регулювали порядок участі та обміну документами з Касаційним кримінальним судом Верховного Суду (далі – ККС ВС), тому постає питання: «чи буде досягнута мета впровадження даної системи?».

Оскільки «іКейс» було створено для прискорення досудового розслідування та судового розгляду корупційних правопорушень, слід зазначити, що без приєднання касаційної інстанції повний успіх неможливий. У разі направлення матеріалів до ККС ВС в звичайному порядку все доведеться переводити у паперову форму [2].

Система «іКейс» являє собою якісно новий крок у розвитку кримінального судочинства, що переводить процес управління провадженнями з паперового в цифровий вимір. При цьому система перебуває в стадії активного розвитку і стикається з певними проблемами. Зокрема, не до кінця є розвинутою техніка взаємодії між усіма установами під час провадження, але це тільки початок до значного кроку у цифровізації майбутнього судочинства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.02.2026).

2. Білецький А., Цапок М. Правові аспекти введення електронної системи управління кримінальними провадженнями (e-Case Management System) у кримінальний процес щодо корупційних правопорушень. Київ: ТОВ РЕД ЗЕТ, 2020. 32 с.

3. Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс» : наказ Національного антикорупційного бюро України від 15.12.2021 року № 175/390/57/72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text> (дата звернення: 18.02.2026).

4. Рік експлуатації eCase MS: досягнення та найближчі плани. Національне Антикорупційне бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novyny-rik-ekspluatsiyi-ecase-ms-dosyagnennya-ta-nayblyzhchi-planu/> (дата звернення: 18.02.2026).

5. 1000+ електронних клопотань прийняв ВАКС через систему «іКейс». Національне Антикорупційне бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/news/1000-elektronnykh-klopotan-pryyiniav-vaks-cherez-systemu-ecase/> (дата звернення: 18.02.2026).

Мельниченко Владислав,
випускник Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
Уповноважена особа з питань
запобігання та виявлення корупції
у військовій частині А5273

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВІЙСЬКОВОЮ
СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ВЛАДИ ЧИ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ, СПРИЧИНЕНОГО ЗБРОЙНОЮ
АГРЕСІЄЮ російської федерації**

Кримінальні правопорушення, що пов'язані з перевищенням військовою службовою особою влади або службових повноважень, підривають основи військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації. Військове кримінальне правопорушення, вчинене під час дії правового режиму воєнного стану, свідчить про надзвичайно велику соціальну небезпеку вказаних діянь. Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень є кримінальним правопорушенням за наявності всіх ознак. Положеннями статті 426-1 КК України встановлена відповідальність військової службової особи за умисне вчинення дій, які явно виходять за межі наданих цій особі прав чи повноважень, якщо ці дії заподіяли істотну шкоду або тяжкі наслідки. Законодавство України передбачає посилену відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від семи до десяти років за вчинення таких діянь в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, що може мати місце на даний час в період ведення воєнних дій [1].

У криміналістиці стосовно збройного конфлікту бойова обстановка є сукупністю умов на території бойових (військових) дій, на якій здійснюється розслідування кримінальних правопорушень, тобто та обстановка, у якій відбувається процес доказування. Розслідування кримінальних правопорушень, скоєних за умов ведення бойових (військових) дій, провадиться, як правило, у

бойовій обстановці, яка була викликана цими бойовими діями. Впливаючи на всі сторони життєдіяльності та спричиняючи відповідні надзвичайні заходи (військовий або надзвичайний стан), бойова обстановка впливає і на організацію розслідування кримінальних правопорушень, визначаючи специфічно стійкі зв'язки, залежності, відносини та тенденції у цій сфері людської діяльності, які становлять його закономірності [2, с. 18].

Суб'єкта військового кримінального правопорушення визначено у примітці до ст. 425 КК України. Ним можуть бути військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування. Військовим начальником є особа, яка за характером своєї служби має підлеглих і наділена правом віддавати їм накази, обов'язкові до виконання [3, с. 10].

Останнім часом в ЗМІ й в суспільстві обговорюється інформація про незаконні дії представників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Перевищення влади чи службових повноважень таких осіб охоплює широкий перелік правопорушень. Співробітники ТЦК можуть нести кримінальну відповідальність за ст. 426-1 КК України якщо їх дії, приміром, при затриманні військовозобов'язаних, містять ознаки перевищення влади або службових повноважень і це призвело до тяжких наслідків.

Згідно з вимогами постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження «Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки» від 23.02.2022 року № 154, територіальні центри комплектування та соціальної підтримки є органами військового управління, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації. Завданнями територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки є виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації, керівництвом військовим обліком призовників військовозобов'язаних та резервістів на території

відповідної адміністративно-територіальної одиниці, здійснення контролю за його станом та ін. [4].

Посадові обов'язки військових службових осіб визначають їх як ключову фігуру у правопорушеннях, пов'язаних із перевищенням влади чи службових повноважень.

Організація початкового та наступних етапів досудового розслідування перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень мало чим відрізняється від розслідування зловживання владою або службовим становищем, відповідальність за які встановлена ст. 364 КК України незалежно від специфіки суб'єкта. Проте є деякі складнощі й тактичні особливості організації розслідування й проведення окремих процесуальних дій, що притаманні лише даному виду злочину. Вони пов'язані з тим, що : потерпіла особа, а також свідки, якими частіш за все виступають підлеглі військової службової особи, не завжди надають показання проти підозрюваного, оскільки хвилюються за свою подальшу долю через недовіру до вищого командування; відсутність або незначна кількість очевидців, оскільки сам злочин найчастіше вчиняється на закритій території, в умовах обмеженого доступу сторонніх осіб до певного виду діяльності військового колективу; активна відкрита або ретельно замаскована протидія з боку військового командування на різних його рівнях у встановленні фактичних обставин події, яка відбулася, і викриття винуватців якої може також вплинути на оцінку службової діяльності вищого військового керівництва. Приховування таких фактів створює хибне враження про позитивний рівень роботи з підлеглими. Головними напрямками розслідування в такій ситуації є: встановлення обставин перевищення воєнною службовою особою службових повноважень; процесуальне закріплення таких, що вже є наявними та виявлення додаткових джерел доказової інформації; встановлення характеру та розміру шкоди, завданої перевищенням службовою особою своїх повноважень; прийняття заходів до нейтралізації протидії досудовому розслідуванню з боку причетної до кримінального правопорушення військової службової особи та її керівництва.

На перевірку показань підозрюваного, потерпілого, свідків та на поглиблення

й повноту дослідження обставин події злочину спрямовані такі слідчі (розшукові) дії як одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб та слідчий експеримент. Необхідність у їх проведенні, зазвичай, виникає у випадках невизнання підозрюваним власної вини у вчиненні злочину або визнання себе винним у вчиненні іншого, менш тяжкого кримінального правопорушення, в разі наявності викривальних показань інших осіб, невизначеності послідовності дій учасників службового конфлікту та ін. Приміром, важливими джерелами відомостей, які мають криміналістичне значення, можуть бути показання декількох свідків із числа військовослужбовців підрозділу, де було вчинене кримінальне правопорушення, оскільки перевищення влади чи службових повноважень командирами часто здійснюється шляхом наказу підлеглим діяти певним чином. Показання таких свідків за наявності суперечливих показань підозрюваного дає привід провести одночасний допит декількох осіб.

В разі завдання військовою особою внаслідок перевищення влади чи службових повноважень шкоди потерпілому, що пов'язано із здоров'ям чи життям останнього, відразу після проведення невідкладних процесуальних дій має бути призначено судово-медичну експертизу. Об'єктивність, повнота і обґрунтованість підсумкових висновків судово-медичного експерта залежить як від своєчасності й доброякісності та повноти матеріалів, зібраних під час проведення початкових слідчих (розшукових) дій, так і від правильності поставлених на вирішення експерту питань. З огляду на зазначені обставини, залученню судово-медичного експерта має передувати консультування з ним як спеціалістом з метою надання допомоги в призначенні експертизи.

Підбиваючи висновки, слід зазначити, що перевищення військовими службовими особами влади чи службових повноважень посягає на встановлений порядок несення військової служби і тому віднесено вітчизняним законодавцем до військових кримінальних правопорушень. Розслідування кожного з таких фактів і відновлення порушених прав потерпілих осіб не лише слугує дієвим засобом кримінально- правового захисту інтересів людини, суспільства, держави, а й слугує ствердженню авторитетів органів державної влади та військових формувань і

загалом Збройних Сил України. Правильна кримінально-правова кваліфікація дій винних осіб, своєчасне виявлення злочину та притягнення винуватців до відповідальності – одне з важливих завдань правоохоронних органів, виконання якого відповідає завданням кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень: Закон України від 07.04.2015 р. № 290-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, ст. 217.

2. Остапчук Л. Г., Кузьменко Т. В. Військові та воєнні злочини у вітчизняному та міжнародному законодавствах. Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра. 2022. № 1(11), С. 18-27. DOI <https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2022.01.018>.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. Азаров та ін.; за заг. ред. О. Джужі, А. Савченка, В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком-Інтер, 2018. 1104 с.

4. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки: постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-п#Text> (дата звернення: 03.03.2026).

Неділько Ярослав Валентинович,
доктор філософії в галузі права (PhD),
асистент кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
Імені Тараса Шевченка

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Загальні положення ефективності досудового розслідування, на нашу думку, можна розглядати з двох позицій: кримінальної процесуальної та криміналістичної. Такий поділ дозволяє більш ширше дослідити саме поняття ефективності досудового розслідування.

У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) містяться окремі положення, що стосуються ефективності досудового розслідування. Зокрема, орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування (ч. 5 ст. 38 КПК України).

В умовах воєнного стану Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки) або уповноважені ним прокурори з метою забезпечення ефективності досудового розслідування своєю вмотивованою постановою мають право визначити підслідність або доручити здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 407 і 408 Кримінального кодексу України, іншому органу досудового розслідування (абз. 14 ч. 1 ст. 615 КПК України).

Проте кримінальне процесуальне законодавство не розкриває сутності ефективності досудового розслідування та не встановлює чітких критеріїв її оцінки.

Зміст ефективності досудового розслідування розкрито у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 травня

2021 року у справі № 640/5023/19. Суд зазначив, що ефективністю досудового розслідування є співвідношення процесуальних дій, процесуальних рішень, реалізованих учасниками кримінального провадження, а також їх результатів із положеннями КПК України, що визначають підстави, умови і порядок їх проведення чи прийняття, з урахуванням оптимальних затрат часу та зусиль на це [1].

Водночас на теоретичному рівні поняття ефективності досудового розслідування зазнає подальшої конкретизації. Вчені пропонують оцінювати її не лише через загальне співвідношення дій та результатів, а й з урахуванням чітких стандартів ефективності. Спираючись на практику європейських інституцій в науковій літературі пропонується класифікувати стандарти ефективності на дві групи:

1) загальні (незалежність, неупередженість, належність, ретельність, повнота, оперативність та своєчасність, громадський контроль, участь потерпілого);

2) спеціальні, які залежать від обставин провадження (урахування вразливості особи, здійснення міжнародного співробітництва у справах із транскордонним елементом тощо) [2, с. 79].

З криміналістичної точки зору ефективність досудового розслідування кримінальних правопорушень проявляється через здатність слідчого, дізнавача, прокурора обрати та застосувати найбільш доцільні тактичні прийоми при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій. Одним із таких тактичних прийомів є застосування гумору [3; 4]. Його можна використовувати не тільки для встановлення психологічного контакту між суб'єктом розслідування та допитуваною особою перед початком допиту, а й безпосередньо під час, руйнуючи «вигадану легенду особи щодо вчинення кримінального правопорушення».

Яскравим прикладом ефективності застосування гумору під час допиту є випадки, наведені Елізабет Картер у роботі «Аналіз поліцейських інтерв'ю» [5].

Наприклад коли підозрюваний стверджує, що дорогий предмет розкоші просто опинився у нього в руках, слідчий реагує легким сміхом. Це сигналізує

підозрюваному, що його історія сприймається як вигадка, змушуючи його відчувати бентеження через власну брехню.

Інший випадок. Підозрюваний стверджує, що тримав цей пакетик марихуани для друга. Слідчий з іронією перепитує: «Ну звісно для друга, а для кого ж ще»? У такий спосіб суб'єкт розслідування вказує підозрюваному на банальність і неправдоподібність цієї версії, що змушує останнього переглянути свою позицію щодо показань.

В даних випадках гумор слугує інструментом того, що суб'єкт розслідування демонструє своє критичне ставлення до показань та вказує на очевидну абсурдність висунутих підозрюваними версій, не вдаючись до прямих звинувачень у брехні. Це, у свою чергу, спонукає особу усвідомити безперспективність подальшого обману, а також мотивує її переглянути обрану лінію поведінки на користь надання правдивих показань.

Окрім цього, варто зауважити, що гумор не тільки може застосовуватися як тактичний прийом під час проведення процесуальних дій. Гумор може слугувати доказом відсутності умислу.

Наприклад, у кримінальному провадженні № 712/8061/24 (Соснівський районний суд м. Черкаси) обвинувачений у збуті наркотичних засобів на відео жартома називав кущі конопель «моїми ялинками». Ця гумористична метафора стала одним із доказів того, що особа вирощувала рослини для власного вжитку й свідчила про відсутність у нього умислу на збут наркотичних засобів і стала однією з причин зміни кваліфікації злочину з особливо тяжкого (ст. 307 КК України) на менш тяжкий (ст. 309 КК України) [6].

В іншій справі, за вироком Голованівського районного суду Кіровоградської області розглядалася ситуація, коли обвинувачений 1 квітня викрав автомобіль знайомого «заради жарту». Суд, спираючись на висновки психологічної експертизи, де однією з ознак була схильність обвинуваченого до «позерства та жартів», кваліфікував це не як корисливий злочин, а врахував мотив «розіграшу» як обставину, що істотно знижує ступінь тяжкості. Як наслідок, суд звільнив особу від відбування покарання з випробуванням [7].

Отже, ефективність досудового розслідування є комплексною категорією, яка охоплює не лише формальне дотримання норм КПК України (процесуальний аспект), а й високий рівень тактичної майстерності суб'єкта розслідування (криміналістичний аспект). Застосування гумору як тактичного прийому дозволяє суб'єкту розслідування ефективно руйнувати фальшиві алібі та спонукати допитуваного до надання правдивих показань через демонстрацію абсурдності його тверджень, зберігаючи при цьому процесуальні рамки та професійну етику.

Список використаних джерел

1. Постанова ОП ВС від 24.05.2021 р. у справі № 640/5023/19. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253> (дата звернення 31.01.2026).
2. Федорів О. М. Європейські стандарти ефективності досудового розслідування : дис. ... д-ра філософії : 081 Право / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2023. 240 с.
3. Неділько Я. В. Концепція застосування гумору у криміналістиці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 1. С. 84-92. DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-1-11>.
4. Неділько Я. В. Використання гумору у встановленні психологічного контакту під час допиту. *Криміналістичний вісник*. 2024. № 2(42). С. 100-109. DOI: [10.37025/1992-4437/2024-42-2-100](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2024-42-2-100).
5. Carter E. *Analysing Police Interviews: Laughter, Confessions and the Tape*. London ; New York : Continuum, 2011. 209 p.
6. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 02 жовтня 2024 року у справі № 712/8061/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122049156> (дата звернення: 31.01.2026).
7. Вирок Голованівського районного суду Кіровоградської області від 28 жовтня 2011 року у справі № 1-91/11. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/19117180> (дата звернення 28.11.2025).

Одерій Олексій Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Донецького державного університету
внутрішніх справ

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПУВАННЯМИ (СУЧАСНІ ВИКЛИКИ)

Організована злочинність у ХХІ столітті еволюціонувала, набувши у сучасному світі нових форм, глобального масштабу, високого рівня адаптивності та значного потенціалу до трансформації. За даними дослідження Глобальної ініціативи проти транснаціональної організованої злочинності (GI-TOC), опублікованого в лютому 2023 року, від початку повномасштабного вторгнення РФ та запровадження на території України правового режиму воєнного стану деструктивний вплив організованої злочинності на державу значно загострився, створивши нові можливості для подальшого ведення протиправної діяльності [1]. Більше того, з розвитком цифрових технологій, глобалізацією економічних процесів та дестабілізацією безпекового середовища (в першу чергу через воєнні конфлікти), організовані групи та злочинні організації (ОГ та ЗО) не лише активізували, але й адаптували свою злочинну діяльність до сучасних можливостей, використовуючи сучасні технічні здобутки. Наведене цілком обґрунтовано стає предметом вивчення для науковців [2; 3;]. Так, в рамках проведеного дослідження (разом з Департаментом стратегічних розслідувань) нами виявлено, що на тепер особливу небезпеку становлять способи вчинення злочинів, які базуються на використанні цифрових технологій, криптовалют, штучного інтелекту та глобальних мереж [4]. Серед таких можна виокремити наступні.

1. Кіберзлочинність. ОГ та ЗО, активно займаючись кіберзлочинами, все частіше використовують цифрові технології для скоєння кримінальних правопорушень, серед яких найпоширеніші: а) фішинг, соціальна інженерія, кібератаки, злам баз даних державних та банківських структур; б) злочини

з використанням шкідливого програмного забезпечення, розповсюдження програм-вимагачів (ransomware); в) викрадення персональних даних з метою подальшого шахрайства, шантажу тощо; г) Darknet як платформа для злочинної діяльності; д) соціальні мережі та месенджери Telegram, WhatsApp, Signal для: координації дій, уникнення прослуховування; масового шахрайства, «соціальної інженерії»; впливу на громадську думку (дезінформація, фейки).

2. Фінансові шахрайства та злочини з використанням криптовалют та блокчейн-технологій. Криптовалюти (Bitcoin, Monero, Ethereum) стали основним способом фінансових операцій між учасниками ОЗ та ЗО та приховування (маскування) злочинної діяльності, а саме: а) легалізація доходів через криптобіржі; б) інвестиційні шахрайства; в) фейкові токени та скам-проєкти; г) злочини у фінансово технологічній-сфері.

За таких обставин злочинці мають певні «переваги», зокрема: а) анонімність транзакцій; б) можливість відмивання коштів через криптобіржі; в) оплата незаконних товарів (зброя, наркотики, персональні дані) в Даркнет (Darknet).

3. Використання штучного інтелекту (ШІ) та deepfake як платформу для злочинної діяльності. Даркнет став важливим інструментом функціонування організованої злочинності, який використовують для : а) торгівлі наркотиками, зброєю, підробленими документами; б) проведення форумів для обміну хакерським програмним забезпеченням, базами даних, досвідом; в) створення анонімних маркетплейсів для «чорного ринку».

У свою чергу з'явилися й нові способи цифрового шахрайства, що базуються на ШІ, зокрема: а) Deepfake-аудіо та відео; б) AI-генеровані фішингові листи; в) автоматизація злочинної діяльності.

4. Дрон-технології та супутникові знімки. Дрони використовуються для: а) незаконного переміщення товарів (зброї, наркотиків), в тому числі і між країнами та навіть підводними дронами; б) спостереження за об'єктами та правоохоронцями, державними інституціями, суб'єктами підприємницької діяльності; в) фіксації (фото, відео) місць злочинів або процесу їх підготовки, в тому числі і через придбані можливості супутникової зйомки.

5. Фальсифікація цифрових слідів (анонімізація). ОЗ та ЗО використовують VPN, TOR, анонімайзери, фейкові акаунти, deepfake-технології для: а) ускладнення ідентифікації осіб; б) імітації особистостей або дій інших осіб; в) втручання у відеоспостереження, аудіозаписи тощо.

6. Торгівля людьми, зброєю та наркотиками через нові канали. ОГ та ЗО впроваджують новітні способи у класичні злочини: а) онлайн-рекрутинг жертв; б) доставка наркотиків через поштові сервіси та дрони; в) використання криптозахищених месенджерів.

Таким чином, сучасні (новітні) способи вчинення злочинів організованою злочинністю безпосередньо пов'язані з використанням сучасних технологій. Діджиталізація злочинності, активне використання останньою ІІІ суттєво ускладнює процес розкриття та розслідування злочинів, що вимагає від правоохоронних органів удосконалення та оновлення методів протидії, додаткових фінансових затрат та тісної міжнародної співпраці.

Список використаних джерел

1. Дослідження «Організована злочинність в Україні знаходить нові можливості в умовах війни». Global Initiative against Transnational Organized Crime (GI-TOC). Женева. 2023. URL: <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2023/02/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B7.pdf>.

2. Одерій О. В. Організована злочинність в умовах війни: шляхи протидії. Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності в сучасних умовах (2024): 207. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15835/1/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86_20_12_20214.pdf#page=207.

3. Одерій О. В. Проблеми протидії організованій злочинності в умовах війни. Протидія організованій злочинності і корупції в умовах збройного конфлікту: досвід та перспективи: збірник матер. міжнар. наук-практ. конф. (Кропивницький, 04 жовтня 2024 р.). Кропивницький : Донецький держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 120-123. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/94252416-e3b7-4a81-ac95-f39cad86921a/content>.

4. Кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами : науково-практичні рекомендації / автор. кол.: О. В. Одерій, Д. С. Лисенко, М. О. Фурман та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2025. 268 с. URI: <https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/4561>.

Пашковський Микола Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу дослідження проблем
кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії
правових наук України

**МІЖСЕКТОРАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК СТРАТЕГІЯ
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ДОКАЗІВ
З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ**

За утилітарного підходу ефективність досудового розслідування можна розуміти як раціональне використання обмежених ресурсів органів досудового розслідування, прокурорів, судів, адвокатів для досягнення завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, на цій стадії кримінального провадження.

Однією зі стратегій доповнення обмежених ресурсів органів досудового розслідування, прокурорів може бути використання у кримінальному провадженні ресурсів громадського сектору через налагодження міжсекторального – державно-громадського – співробітництва.

В одному з попередніх досліджень ми зазначали, що можливості сторони обвинувачення зі збирання доказів у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України можуть бути посилені через залучення неурядових організацій (далі – НУО), які документують наслідки російської агресії проти України та спричиненого нею збройного конфлікту. Мова йде про спеціалізовані НУО, потенціал яких вже використовується слідчими та прокурорами, запитуючи в НУО в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 93 КПК України, інформацію, що вже є у розпорядженні таких організацій. Це стосується й пошуку інформації у відкритих джерелах,

встановлення та ідентифікації осіб, причетних до воєнних злочинів, можливих очевидців чи потерпілих від цих злочинів, що може потребувати значних часових і людських ресурсів, а також спеціального програмного забезпечення [1, с. 98]. Також тексти вироків непрямо свідчать, що слідчі, прокурори можуть діяти й у проактивний спосіб, звертаючись до НУО з проханням про віднайдення, фіксацію та надання певної інформації (у неформальний спосіб або залучаючи спеціаліста, наприклад, для надання довідки, висновків з питань, що належать до сфери його знань, зокрема щодо ідентифікації особи, на підставі п. 9 ч. 4 ст. 71 КПК України). Так, в одному з вироків, в якому дії обвинуваченого були кваліфіковані за ч. 1 ст. 438 КК України як жорстоке поводження з цивільним населенням та інші порушення законів і звичаїв війни, суд послався як на докази на запит керівника Бучанської окружної прокуратури Київської області в порядку ст. 93 КПК України до керівника агенції журналістських розслідувань «СЛІДСТВО.ІНФО» про надання стороні обвинувачення наявної в розпорядженні інформації про військовослужбовців РФ та інших військових формувань, а також фотознімків таких для долучення до матеріалів справи; відповідь журналіста агенції журналістських розслідувань «СЛІДСТВО.ІНФО», з якої вбачається, що журналісти агенції опрацювали список військовослужбовців РФ, який опубліковано на офіційному інтернет-ресурсі, в результаті чого журналісти ідентифікували шукану особу. Також журналісти встановили, що цей військовослужбовець має сторінку в соціальній мережі «Вконтакте», знайдені фотографії, на яких ймовірно зображений військовослужбовець, що були додані до відповіді в електронних файлах на флеш-носії [2]. У справі № 636/6739/25 суд послався як на обвинувальний доказ – письмовий доказ – на «інформаці[ю], що надана відповіддю проекту Project Expedite Justice, що надійшла на запит Харківської обласної прокуратури, відповідно до якої проведено OSINT-розслідування, в ході якого встановлено в тому числі адреси реєстрації, номери документів, контактні дані та коло родичів, а також фотокартки [особи]. Встановлено, що [особа] притягався до відповідальності за ст. 128 ч. 1, ст. 158, ст. 161, ст. 162 КК РФ» [3].

Отже, у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів сторона обвинувачення часто використовує інформацію з відкритих джерел, зокрема для ідентифікації осіб, які можуть бути відповідальними за вчинення діянь, щодо яких здійснюється досудове розслідування, чи отримання інших доказів.

Верховний Суд неодноразово оцінював допустимість як доказів інформації з відкритих джерел, зібраної стороною обвинувачення під час огляду інтернет-ресурсу (інтернет-сторінки чи телеграм-каналу тощо) і доходив до позитивних висновків. Так, в одному з кримінальних проваджень захисник оскаржив в касаційному порядку до Верховного Суду обвинувальний вирок суду першої інстанції та ухвалу суду апеляційної інстанції, якою цей вирок залишено в силі. Одним із доводів касаційної скарги було те, що «протоколи огляду телеграм-каналів та інтернет-ресурсів є недопустимими й неналежними доказами, оскільки здобуті в порядку, не передбаченому КПК (не встановлено офіційного існування інтернет-ресурсів, їх власників та користувачів, а також відповідальних осіб за розміщення інформації на них і за її перевірку), та не підтверджують існування даних, за якими можливо ідентифікувати особу [обвинуваченого]». Відповідаючи на цей довід, Верховний Суд встановив, що «прокурор, а також, на виконання відповідних доручень, наданих у порядку ст. 40 КПК, оперуповноважений провели огляди інтернет-сторінок і телеграм-каналів, зробивши скриншоти й завантаживши відеофайли, фотознімків, файлів з документами та «нормативно-правовими актами», які є додатками до протоколів огляду, оформлених відповідно до вимог КПК. Огляди зазначених інтернет-сайтів та телеграм-каналів проведено із дотриманням вимог ст. 237 КПК, зафіксовано (за допомогою функцій скриншоту, друку та запису на технічні носії інформації) зміст відображеної на інтернет-сайтах і в телеграм-каналах як електронних документах інформації, що підтверджує існування обставин, які підлягають доказуванню в цьому кримінальному провадженні». У зв'язку з цим, Верховний Суд вирішив, що «підстав для визнання вказаних вище протоколів, у яких зафіксовано хід і результати оглядів інтернет-сайтів та телеграм-каналів, недопустимими і неналежними доказами немає, оскільки ці фактичні дані отримано в порядку, передбаченому КПК». Разом з тим,

Верховний Суд звернув увагу, що «сторона захисту не дала жодних відомостей щодо спростування інформації, отриманої з відкритих джерел, і не аргументувала, що інформація, надана органом досудового розслідування, не відповідає дійсності, зокрема, містить ознаки фальсифікації та/або навмисного спотворення даних» [4].

Нам також видається, що питання існування певних інтернет-ресурсів, їх власників та користувачів, а також відповідальних осіб за розміщення інформації на них і за її перевірку, існування даних, за якими можливо ідентифікувати особу, стосуються достовірності відповідних даних, а не їх допустимості як доказу.

Верховний Суд підкреслив, що достовірності цих даних сторона захисту має можливості для їх спростування. Це порушує питання про забезпечення під час досудового розслідування належної перевірки доказів, отриманих з відкритих джерел, та фіксації результатів такої перевірки.

Один з найавторитетніших посібників щодо використання цифрової інформації з відкритих джерел для розслідування порушень міжнародного права – Протокол Берклі [5], виокремлюючи в циклі онлайн-розслідування етап верифікації, рекомендує використовувати певну систему прийомів для перевірки збереженої інформації. Ці прийоми спрямовані на встановлення таких характеристик інформації з відкритого джерела: (i) *під час аналізу джерела*: походження, достовірність, незалежність та неупередженість, конкретність, згасання надійності; (ii) *під час технічного аналізу цифрового об'єкта*: метадані, дані формату файлів зображень (EXIF), вихідний код; (iii) *під час аналізу змісту/контенту*: унікальні ідентифікатори, інформацію, яку можна об'єктивно перевірити, зокрема використовуючи геолокацію, хронолокацію, повноту, внутрішню узгодженість інформації, її зовнішнє підтвердження [5, §§ 176-194]. Очевидно, що результати такої верифікації мають бути процесуально закріплені: або в протоколі огляду, під час якого ця інформація збиралася, або в протоколі слідчого експерименту, якщо верифікація здійснювалася в ході цієї слідчої дії, чи в іншому документі. Це може бути і довідка або висновок спеціаліста, якщо його/її було залучено.

Під час підготовки цієї публікації було досліджено 175 вироків, ухвалених судами за ст. 438 КК України з 24.02.2022 року (ще 5 вироків в ЄДРСР містять лише вступну та резолютивну частину, а доступ до текстів ще 16 вироків з різних причин відсутній). Встановлено, що щонайменше в 32 справах суди послалися як на докази хоча б на один протокол огляду інтернет-ресурсу (в деяких вироків зроблено посилання на кілька таких протоколів). Крім того, є ще справи, в яких суди як на докази посилалася на довідки (аналітичні довідки) оперативних підрозділів правоохоронних органів. Проте, в жодній з досліджених справ не ідентифіковано посилання суду на документ, в якому б містилася інформація про перевірку інформації з відкритого джерела та результати такої перевірки.

Є також приклади, коли суд визнавав недопустимим доказом інформацію, отриману з відкритих джерел. У справі № 753/14148/21 суд задовольнив клопотання захисника про визнання недопустимим доказом картки на особу зі сайту «Миротворець» в частині даних про особу та зокрема детального опису вчинених ним злочинів, через те, що ця інформація є неофіційною. Суд при цьому вказав, що «за загальним положенням не можуть виступати доказами фактичні дані, джерело та спосіб отримання яких невідомі»: «[к]лопотання захисника власне мотивовано відповіддю на її адвокатський запит Міністерства цифрової трансформації України, яке не володіє інформацією щодо власника доменного імені ..., що водночас не відповідає положенням, викладеним у постанові Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 року № 851 «Деякі питання використання доменних імен державними органами в українському сегменті Інтернету» та «Вимогам до доменних імен державних органів в українському сегменті Інтернету», затвердженим постановою КМУ від 21.10.2015 року № 851» [6]. Проте, вирок не містить інформацію, який чином суд чи сторона обвинувачення отримали вказану картку на особу зі сайту «Миротворець». Крім того, вважаємо, що вимога обізнаності суду про «джерело та спосіб отримання фактичних даних» не стосується цієї ситуації, а саме – відсутності інформації про власника доменного імені. Відсутність інформації про власника доменного імені має значення лише для оцінки достовірності відповідних фактичних даних, і то – з урахуванням інших

характеристик отриманої інформації. У цій справі, суд фактично застосував критерій допустимості там, де питання стосувалося достовірності.

Цей приклад лише підкреслює не лише правильність розуміння професійними учасниками кримінального провадження, судьями різних характеристик інформації з відкритих джерел для оцінки отриманих фактичних даних як доказу у кримінальному провадженні (документу, виходячи з положень п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України), але й прийомів, які при цьому мають використовуватися, та важливості проведення своєчасної та належної її перевірки (зокрема, й верифікації за Протоколом Берклі) з належною процесуальною фіксацією результатів такої перевірки.

Оманлива швидкість і простота пошуку, збирання цифрової інформації з відкритих джерел для цілей доказування у кримінальному провадженні (а отже, оманлива ефективність такої стратегії доказової діяльності) без кропіткої її подальшої перевірки з дотриманням найкращих практик може призвести до серйозних ускладнень вже під час судового розгляду. Небезпека – не у використанні інформації з відкритих джерел чи результатів OSINT (якщо онлайн-розвідка проводилася без верифікації отриманої інформації), а у відсутності подальшої верифікації отриманої інформації.

Отже, докази з відкритих джерел стають уразливими для критики з боку іншої сторони кримінального провадження, а їх верифікація під час судового розгляду може бути неможливою або потребуватиме додаткового часу та інших ресурсів. Небезпека інформації з відкритих джерел полягає не в їх потенційній недопустимості, а в їх вразливості з погляду достовірності фактичних даних. Риторичним стає питання, чи є використання інформації з відкритих джерел в кримінальному провадженні дійсно «раціональним» підходом з огляду на ризики, що виникають без належної верифікації? Тому, верифікація стає не просто процесуальною вимогою чи однією з рекомендацій Протоколу Берклі, а елементом ефективності досудового розслідування.

Правильною видається практика організації ще під час досудового розслідування належної перевірки зібраної інформації з відкритих джерел, зокрема

з дотриманням рекомендацій Протоколу Берклі щодо її верифікації. Протокол Берклі не є обов'язковим, однак його рекомендації слід розглядати як найкращі практики. Для цього може бути обрано проведення перевірки під час проведення огляду інтернет-ресурсу з участю спеціаліста, або проведення слідчого експерименту чи огляду іншого інтернет-ресурсу з залученням спеціаліста. З іншого боку, розглядаємо достатнім залучення до матеріалів досудового розслідування як документа на підставі ст. 93 КПК України результатів перевірки відповідної інформації з відкритого джерела, проведеної і представниками громадського сектору (зокрема, з використанням інших відкритих джерел). Тому можна побачити три шляхи: формальні запити щодо вже отриманої громадським сектором інформації з відкритих джерел; неформальна співпраця з громадським сектором щодо отримання нової інформації; залучення спеціаліста з громадського сектору або для складання довідки, висновку щодо ідентифікації особи – за п. 9 ч. 4 ст. 71 КПК України, або для проведення окремої слідчої дії). Крім того, ще одним шляхом входження інформації від громадського сектора в кримінальне провадження може бути її подання разом з заявою про вчинення кримінального правопорушення за ст. 214 КПК України.

Міжсекторальне державно-громадське співробітництво з НУО є ефективною стратегією доповнення обмежених ресурсів органів досудового розслідування, що реалізується через низку процесуальних механізмів – від витребування інформації за ст. 93 КПК України до залучення спеціалістів за ст. 71 КПК України. Відсутність у жодному з проаналізованих вироків за ст. 438 КК України посилання на документ із результатами верифікації інформації з відкритих джерел свідчить про системну прогалину в доказовій діяльності, яка може бути усунена шляхом імплементації рекомендацій Протоколу Берклі щодо належної верифікації отриманої інформації з відкритих джерел. Ефективність використання доказів з відкритих джерел визначається не швидкістю їх збирання, а якістю подальшої верифікації з належною процесуальною фіксацією, що забезпечує стійкість доказової бази до критики з боку захисту.

Тези підготовлено на виконання фундаментальної теми «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час» (Державний реєстраційний номер: 0124U005212).

Список використаних джерел

1. Пашковський М. І. Роль неурядових організацій у документуванні та розслідуванні воєнних злочинів в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 11. С. 94–100. URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.11.18>.

2. Вирок Оболонського районного суду міста Києва від 06.03.2024 року у справі № 367/3486/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117778018> (дата звернення: 09.03.2026).

3. Вирок Холодногірського районного суду міста Харкова від 13.01.2026 року у справі № 636/6739/25. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/133241932> (дата звернення: 09.03.2026).

4. Постанова ККС ВС від 21.07.2025 року у справі № 201/11849/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/129086893> (дата звернення: 09.03.2026).

5. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. New York and Geneva : United Nations, 2022. 102 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf (date of access: 06.11.2023).

6. Вирок Дарницького районного суду міста Києва від 24.04.2023 року у справі № 753/14148/21. URL: <https://reestr.court.gov.ua/review/110409601> (дата звернення: 09.03.2026).

Похиленко Ірина Сергіївна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри права та
публічного управління
Київського національного університету
будівництва і архітектури

ГЕНЕРАТИВНИЙ ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: МОЖЛИВОСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ ТА РИЗИКИ ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Активна цифровізація досудового розслідування в Україні, особливо в умовах воєнного стану та зростання кількості проваджень, пов'язаних із воєнними злочинами, обумовлює пошук інструментів, здатних підвищити його ефективність без зниження стандартів захисту прав людини. У цьому контексті генеративний штучний інтелект (ШІ) дедалі частіше розглядається як технологічний ресурс, спроможний оптимізувати аналітичну роботу органів досудового розслідування, однак його впровадження актуалізує питання дотримання права на справедливий суд, принципів змагальності та презумпції невинуватості.

Огляд наукових публікацій підтверджує, що ця проблематика активно обговорюється як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі. Г. Кучинська розглядає використання алгоритмів для аналізу та оцінки доказів, зокрема їх роль у забезпеченні ефективності збору, зберігання та аналізу доказової інформації у кримінальному провадженні. Авторка зосереджує увагу на перспективі застосування ШІ як допоміжного інструмента на всіх етапах доказування, але водночас наголошує на необхідності оцінки правових обмежень та умов допустимості таких доказів у судовому процесі [1].

Питання використання ШІ у досудовому розслідуванні не обмежується технологічними аспектами, але включає значну кількість правових і етичних викликів. О. Посашков стверджує, що технології ШІ дозволяють ефективно аналізувати великі обсяги статистичних даних і виявляти закономірності, проте

обумовлюють виникнення проблеми об'єктивності та надійності таких висновків [2].

А. Гулько розглядає проблеми регламентації використання ШІ під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, підкреслюючи, що застосування ШІ має здійснюватися виключно в межах чинного законодавства задля захисту прав підозрюваних та обвинувачених [3].

І. Черниченко здійснює правовий огляд регулювання ШІ у кримінальній процедурі в державах Європейського Союзу, аналізуючи ключові документи ЄС, зокрема Європейську етичну хартію щодо використання ШІ в судових системах та відповідних правових актів, та доходить висновку про прагнення європейського законодавця балансувати між інноваційним застосуванням технологій і захистом прав людини [4].

Огляд наукової літератури щодо імплементації ШІ у досудове розслідування показує, що такі технології вже активно використовуються для розпізнавання образів, автоматизованого аналізу даних, прогнозування злочинів і розподілу ресурсів правоохоронних органів. Фахівці наголошують, що це сприяє підвищенню ефективності розслідування, але потребує відповідних правових і етичних механізмів контролю.

Сучасне досудове розслідування функціонує в умовах обробки значних масивів цифрової інформації, що включає електронне листування, дані мобільних пристроїв, відео- та аудіофіксацію, матеріали з відкритих джерел, супутникові знімки та цифрові архіви. ШІ здатен автоматизувати структурування таких даних, виявляти релевантні фрагменти, формувати аналітичні довідки, узагальнювати інформацію з різних джерел і моделювати хронологію подій. У справах, пов'язаних із воєнними злочинами, особливого значення набуває автоматизований аналіз матеріалів OSINT: алгоритмічні моделі дозволяють ідентифікувати повторювані патерни та зв'язки, що істотно скорочує строки розслідування і зменшує навантаження на слідчих. Водночас використання таких інструментів не може підміняти процес оцінки доказів, який відповідно до засад кримінального процесу

повинен ґрунтуватися на внутрішньому переконанні уповноваженої особи, сформованому внаслідок всебічного та безпосереднього дослідження доказів.

У сфері цифрової криміналістики генеративні моделі можуть застосовуватися для розпізнавання мовлення, перекладу, аналізу метаданих, виявлення втручань у цифрові зображення або реконструкції пошкоджених файлів. Водночас така реконструкція створює ризик змішування первинної доказової інформації з алгоритмічно згенерованим контентом, що ускладнює встановлення автентичності та цілісності доказу. За відсутності чіткої фіксації меж алгоритмічного втручання виникають обґрунтовані сумніви щодо джерела походження доказу, що може поставити під сумнів його допустимість і призвести до порушення принципу безпосередності дослідження доказів.

Особливу загрозу для гарантій справедливого суду становить алгоритмічна упередженість, зумовлена характером даних і статистичними закономірностями, закладеними в модель. Якщо результати роботи ШІ використовуються для формування аналітичних висновків щодо ймовірної причетності особи до кримінального правопорушення, виникає ризик формування своєрідної цифрової презумпції винуватості. Навіть за умови, що формальне рішення приймається людиною, вплив алгоритмічної рекомендації може мати вирішальне значення, що суперечить принципу рівності сторін і підриває ефективність права на захист. У цьому зв'язку критично важливими є прозорість алгоритмів, можливість перевірки логіки їх роботи та забезпечення стороні захисту реальних механізмів оскарження використаних методів аналізу.

Кримінальний процесуальний закон пов'язує доказову силу інформації зі способом її отримання. Відтак алгоритмічний аналіз не може розглядатися як самостійне джерело доказів, а згенеровані аналітичні матеріали доцільно вважати виключно допоміжним інструментом орієнтування слідства. Доказове значення можуть мати лише первинні дані, що підлягають перевірці та дослідженню у процесуальній формі. Відсутність нормативно визначених вимог до фіксації використання ШІ (зокрема, зазначення програмного забезпечення, параметрів

обробки та обсягу алгоритмічного втручання) створює додаткові ризики для справедливості кримінального провадження.

Не менш дискусійним є питання меж авторства процесуальних документів, оскільки ШІ уже сьогодні здатен формувати проекти повідомлень про підозру, клопотань, постанов тощо. З одного боку, це сприяє уніфікації та підвищенню якості процесуальних текстів, з іншого – ставить під сумнів принцип персональної відповідальності слідчого чи прокурора за зміст документа. Процесуальний акт є формою реалізації владних повноважень і не може зводитися до автоматично згенерованого тексту без критичної оцінки та індивідуалізації фактичних обставин, оскільки це створює ризик формалізації кримінального переслідування і зниження стандарту обґрунтованої підозри.

Таким чином, генеративний ШІ спроможний істотно підвищити ефективність досудового розслідування, особливо в частині автоматизованого аналізу доказів і цифрової криміналістики, однак його використання повинно мати чітко окреслений допоміжний характер. Інтеграція таких технологій можлива лише за умови нормативного закріплення процедур їх застосування, забезпечення прозорості алгоритмів, збереження персональної відповідальності посадових осіб та безумовного пріоритету права на справедливий суд.

Список використаних джерел

1. Кучинська Г. Аналіз та оцінка доказів штучним інтелектом у кримінальному процесі. *Судова експертиза*. 2025, № (1), С. 126–131. <https://doi.org/10.32782/forensic.science.2025.1.17>.

2. Посашков О. До питання впровадження штучного інтелекту в судові експертизи під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2026, № 34(1), С. 728-735. <https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.58>.

3. Гулько А. Проблеми регламентації використання штучного інтелекту під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286

КК України. Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) / МВС України; Нац. поліція України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 454-458.

4. Chernychenko I. Artificial intelligence in criminal procedure: current legal regulations in the EU. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2025. No. 3. P. 5-10. <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2025.3.1>.

Стукаліна Ольга Віталіївна,
докторка філософії у галузі права (PhD),
юристка, м. Одеса
ORCID: 0000-0001-9206-3487

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ У СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. Досліджено стан забезпечення та захисту прав дитини у сімейних правовідносинах в Україні в умовах європейської інтеграції. Проаналізовано нормативно-правову базу та кримінально-правові механізми реагування на порушення прав дітей. На основі статистичних даних виявлено збереження системних ризиків у сімейному середовищі, попри наявність розвинених правових гарантій. Обґрунтовано необхідність посилення превентивних, соціальних та кримінально-правових інструментів захисту. Зроблено висновок про потребу формування комплексної моделі забезпечення найкращих інтересів дитини відповідно до європейських стандартів.

Ключові слова: права дитини, сімейні правовідносини, захист прав дитини, охорона дитинства, домашнє насильство, європейська інтеграція.

Діти належать до найбільш соціально вразливих категорій населення, що зумовлює підвищені вимоги до гарантій їх правового захисту¹. Забезпечення прав та законних інтересів дитини є одним із пріоритетних напрямів державної політики як на міжнародному, так і на національному рівнях. Основоположні стандарти у цій сфері закріплені у Конвенції ООН про права дитини, яка визначає комплекс правових можливостей, необхідних для повноцінного фізичного, психічного та соціального розвитку особи до досягнення нею повноліття².

¹ Губаль Ю. В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та Угорщині : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2015. С. 38.

² Конвенція ООН про права дитини: Конвенція ООН від 20 листопада 1989 р. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (дата звернення: 16.02.2026).

У Розділі III «Дитина і сім'я» Закону України «Про охорону дитинства» системно визначено правовий статус дитини у сфері сімейних правовідносин та закріплено комплекс гарантій його забезпечення. Норми цього розділу спрямовані на утвердження пріоритету сімейного виховання як природного та найбільш сприятливого середовища для розвитку особистості дитини¹.

Законодавець виходить із визнання права дитини на проживання в сім'ї та отримання належного батьківського піклування, що охоплює обов'язок батьків забезпечувати умови для фізичного, інтелектуального, духовного й морального розвитку. Водночас акцентується на необхідності поваги до честі та гідності дитини, недопущенні будь-яких форм насильства, жорстокого поводження чи експлуатації. Okремо підкреслюється значення збереження особистих зв'язків дитини з обома батьками незалежно від факту їх спільного чи окремого проживання, а також право дитини на висловлення власної думки з питань, що безпосередньо її стосуються, з урахуванням вікових та психологічних особливостей. Закон також передбачає механізми захисту прав та законних інтересів дитини у випадках неналежного виконання батьківських обов'язків, а щодо дітей, позбавлених батьківського піклування, – встановлює додаткові державні гарантії². Таким чином, відповідні положення формують нормативну модель балансу між автономією сім'ї та обов'язком держави втручатися у разі загрози правам дитини, забезпечуючи їх реальну, а не декларативну охорону.

Попри нормативне закріплення відповідних гарантій, у практичній площині проблема порушення прав дітей залишається актуальною, зокрема у сфері сімейних правовідносин. Доволі часто джерелом загрози для дитини стає саме сімейне середовище – у випадках ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання обов'язків щодо виховання та догляду, а також у ситуаціях жорстокого поводження. Офіційні статистичні дані свідчать про наявність стійкої негативної тенденції. Так, у 2022 році зафіксовано 87 випадків злісного невиконання обов'язків по догляду за

¹ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.

² Захист прав дітей під час реалізації гарантій у виконавчому провадженні: теоретико-правове дослідження / Н. В. Степаненко, Д. А. Кубрак. Legal Bulletin. № 4 (10), 2023. С. 61-62.

дитиною або особою, щодо якої встановлено опіку чи піклування¹; у 2023 році – 73 випадки²; у 2024 році – 85 випадків³; у 2025 році цей показник зріс до 123 випадків⁴. У свою чергу, відповідно до ст. 137 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей⁵. Так, у 2023 році за цією нормою зафіксовано 27 кримінальних правопорушень, у 2024 році – 34, а у 2025 році – 78. Така динаміка свідчить про істотне зростання кількості виявлених фактів у 2025 році⁶. Зазначена тенденція може бути зумовлена як погіршенням практики виконання батьками та іншими законними представниками обов'язків щодо забезпечення належних умов життя і розвитку дитини, так і підвищенням ефективності діяльності правоохоронних органів щодо виявлення відповідних правопорушень.

Показники ухилення від сплати аліментів на утримання дітей демонструють поступове зменшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень: 1591 випадок у 2023 році, 1337 – у 2024 році та 1051 – у 2025 році. Така тенденція може свідчити про підвищення результативності механізмів примусового виконання судових рішень, а також про певну зміну практики кримінально-правового реагування у сфері забезпечення економічних прав дитини. Водночас не виключається вплив латентності відповідних правопорушень. Щодо ст. 126-1 КК України (домашнє насильство), у 2023 році зафіксовано 2705 випадків, у 2024 році – 2810, у 2025 році – 2030. Незважаючи на зниження у 2025 році, загальний рівень таких правопорушень залишається високим, що підтверджує

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.02.2026).

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.02.2026).

³ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.02.2026).

⁴ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.02.2026).

⁵ Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.

⁶ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023–січень-грудень 2025 рр. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 14.02.2026).

стійкість проблеми насильства у сімейному середовищі та необхідність подальшого посилення превентивних і соціально-підтримувальних заходів.

За ст. 150-1 КК України (використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом) у 2023 році зафіксовано 3 випадки, у 2024 році – також 3, у 2025 році – 2. Відносна стабільність показників за незначної кількості фактів також потребує обережної оцінки з огляду на можливу прихованість таких діянь¹.

Аналіз статистичних показників свідчить про збереження системних ризиків порушення прав дитини у сімейному середовищі, що актуалізує потребу у вдосконаленні комплексних механізмів їх захисту в умовах європейської інтеграції України. Сучасний підхід до охорони дитинства має ґрунтуватися на пріоритеті найкращих інтересів дитини, реальному забезпеченні її права на безпечне сімейне виховання та своєчасному державному втручанні у випадках загрози життю, здоров'ю чи належному розвитку. У цьому контексті першочергового значення набуває подальша гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами, уточнення критеріїв належного виконання батьківських обов'язків, а також уніфікація правозастосовної практики у справах, що стосуються захисту дітей².

Ефективна модель захисту прав дитини у сімейних правовідносинах повинна будуватися на поєднанні превентивно-соціальних, інституційних та кримінально-правових засобів із чітким пріоритетом раннього втручання. Йдеться, зокрема, про розвиток системи раннього виявлення сімейного неблагополуччя, розширення соціального супроводу сімей групи ризику, координацію роботи органів опіки, соціальних служб, освітніх і медичних установ та правоохоронних органів. Поряд із цим необхідним залишається забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за грубі порушення прав дитини, водночас із впровадженням процедур правосуддя, дружніх до дитини, та програм корекції батьківської

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023–січень-грудень 2025 рр. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 14.02.2026).

² Ковальчук А. Ю., Гуревич О. М. Деякі аспекти правового забезпечення прав і свобод дитини. *Європейські перспективи*. 2012. № 2. Ч. 2. С. 87.

поведінки. Такий інтегрований підхід відповідає сучасним європейським орієнтирам у сфері «child protection» і спрямований на зміцнення сім'ї як безпечного середовища розвитку дитини та забезпечення реальної ефективності державних гарантій її прав¹.

Виконання положень Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» може слугувати одним із ключових заходів захисту прав дитини у сімейних правовідносинах. Документ визначає цілі сталого розвитку, серед яких подолання бідності, забезпечення якісної освіти, гендерної рівності, доступу до правосуддя та зміцнення інституцій. Реалізація цих завдань сприяє створенню безпечного сімейного середовища, належному утриманню, вихованню й розвитку дитини, а також запобіганню насильству й дискримінації у сімейних правовідносинах².

Підсумовуючи, зазначимо, що проведений аналіз свідчить, що, попри наявність розвиненої нормативної бази та орієнтацію на міжнародні стандарти, проблема порушення прав дитини у сімейних правовідносинах в Україні залишається актуальною. Статистична динаміка підтверджує збереження суттєвих ризиків у сімейному середовищі та вказує на потребу підвищення ефективності як превентивних, так і реактивних механізмів державного впливу. В умовах європейської інтеграції пріоритетним має стати формування комплексної системи захисту прав дитини, що поєднує раннє виявлення сімейного неблагополуччя, розвиток соціальної підтримки сімей та забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за порушення прав дитини. Такий підхід є необхідною передумовою реального забезпечення найкращих інтересів дитини та наближення національної практики до європейських стандартів.

¹ The EU Strategy on the Rights of the Child and the European Child Guarantee. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-strategy-rights-child-and-european-child-guarantee_en?utm (дата звернення: 17.02.2026).

² Резолюція Генеральної Асамблеї Організація Об'єднаних Націй 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» від 25 вересня 2015 р. URL: <https://undocs.org/A/RES/70/1> (дата звернення: 18.02.2026).

Сущенко Володимир Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
гостьовий професор,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

1. Загальна теорія соціального управління будь-якими видами/формами діяльності свідчить, що ефективність такої діяльності – це завжди рівень співвідношення результату (ефекту) діяльності до витрат (ресурсів), які були використані для його досягнення. Таке розуміння ефективності діяльності повною мірою стосується також встановленню/вимірюванню ефективності діяльності й у сфері досудового розслідування кримінальних правопорушень. Слід зауважити, якщо результат діяльності засвідчує, чи була досягнута поставлена мета, то ефективність демонструє, **якою ціною** вона була досягнута.

Основними/базовими структурними складовими ефективності соціальної діяльності є такі :

- Оптимальна мета і завдання, що підлягають досягненню і вирішенню.
- Наявність відповідних і достатніх ресурсів (людських, матеріально-фінансових, технологічних, часових) для досягнення поставленої мети і розв'язання сформованих завдань.
- Якість управління діяльністю, що включає її планування та організацію взаємодії всіх задіяних ресурсів, контроль та оптимізацію використання таких ресурсів.

Однією з нагальних проблем теорії і практики вимірювання ефективності діяльності є визначення її критеріїв – KPI (Key Performance Indicators) – ключових показників, які кількісно (числами і відсотками) дозволяють встановлювати успішність досягнення стратегічних та оперативних цілей організації (органу, компанії), структурного підрозділу та/або окремого працівника. Вони дозволяють

оптимально об'єктивно оцінити, чи наближається діяльність до поставлених цілей, і використовуються для мотивації персоналу та прийняття управлінських рішень. До таких показників включають, як правило: а) рентабельність (продукції, послуг, активів, капіталу) – тобто соціальна корисність та/або фінансова прибутковість здійснюваної діяльності; б) продуктивність праці, що включає оптимальне використання всіх ресурсів, які задіяні в процесі діяльності.

Зазначені показники залежать від декількох чинників, зокрема: суспільного запиту/попиту на відповідні послуги або продукцію/товари, територіальне розташування організації (органу, установи або підприємства), наявної конкуренції за напрямками і видами діяльності серед споріднених організацій; економічної ситуації, законодавчого регулювання діяльності, розвитку технологічних процесів діяльності.

2. Досудове розслідування кримінальних правопорушень належить до такої сфери соціальної діяльності, ефективність здійснення якої на загал цілком відповідає загальній теорії управління та ефективності діяльності людини в різних сферах, у тому числі й у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. Такий висновок, як видається, підтверджується наявними в Україні окремими науково-практичними дослідженнями. Зокрема, у дисертації Д. О. Гюльмагомедова зазначено, що її автором: *«... розкрито сучасні підходи до стратегічного управління результативністю діяльності органів досудового розслідування, визначено ключові фактори ефективності та обґрунтовано доцільність цифровізації управлінських процесів. Запропонована модель управління спрямована на підвищення ефективності правоохоронних органів та адаптацію їх діяльності до сучасних викликів.»*¹ В іншій дисертації, присвяченій проблемам теорії і практики планування та організації досудового розслідування як складових загальної теорії управління досудовим розслідуванням підкреслено, що: *«Підвищення ефективності досудового розслідування істотно залежить від якості його*

¹ Гюльмагомедов Д.О. Стратегічне управління результативністю діяльності органів досудового розслідування в умовах цифровізації. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Київ, 2025. С. 7. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/items/15015fa9-9d4a-4e97-bf94-a0855cadd983>.

планування та організації... Потрібне вирішення проблем планово-організаційної діяльності з використанням досягнень кібернетики (тепер це називається ІТ-технологіями – В. С.) та теорії соціального управління... Використання кібернетичних засобів для оптимізації... діяльності слідчого має йти шляхом створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем (АІПС), які необхідно зістикувати з наявними інформаційно-довідковими системами (тепер це різні електронні бази даних і реєстри – В. С.) правоохоронних органів.»¹

3. Основними (фундаментальними) проблемами підвищення рівня ефективності досудового розслідування кримінальних правопорушень, на мій погляд, є такі:

➤ Не повне розуміння усіма стейкхолдерами органів досудового розслідування і причетних до їх діяльності структур (адвокатури, експертних установ і судів) філософії (концептуальних засад) антикримінального процесу і пов'язаних з ним процедур, заснованої на принципах: верховенства права, людяності, презумпції невинуватості, таємниці досудового слідства, здорового глузду, розумних строків і змагальності сторін обвинувачення та захисту.

➤ Прорахунки і недоліки у підготовці, доборі, розстановці та регулярному і системному підвищенні рівня професійної майстерності кадрів слідчих, прокурорів, адвокатів, експертів, суддів.

➤ Недосконалість і нестабільність нормативного регулювання діяльності органів досудового розслідування та перманентно точкові зміни чинного матеріального і процесуального законодавства у сфері протидії держави і громадянського суспільства кримінальним правопорушенням.

➤ Відсутність системного і комплексного кримінологічного аналізу стану правового порядку в країні в цілому та її окремих регіонах з метою визначення пріоритетів у протидії кримінальним правопорушенням взагалі та їх окремих видів і форм – зокрема.

¹ Сущенко В. М. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням: поняття, зміст, планування та організація. Харків: Право, 2018. С. 73, 143.

➤ Не оптимальна структура органів досудового слідства і системи правосуддя, включно зі значною складністю дотримання принципів матеріальної, процесуальної та юрисдикційної підслідності й підсудності фактів кримінальних правопорушень.

4. Державою і громадянським суспільством України останніми роками вживаються певні заходи з підвищення ефективності досудового розслідування кримінальних правопорушень. До таких заходів слід віднести:

✓ Створення інфраструктури органів протидії корупційним правопорушенням у складі НАЗК, НАБ, САП і ВАКС. Реформування БЕБ як дієвого органу національної безпеки економіки України.

✓ Удосконалення законодавчого і нормативного регулювання та організації конкурсного добору і підвищення професійної кваліфікації кадрів слідчих/детективів, прокурорів, суддів з залученням інститутів громадянського суспільства та національних і зарубіжних експертів.

✓ Розробка та реалізація в системі органів правосуддя (досудове слідство, прокуратура, суд) навчально-тренінгових програм, присвячених підвищенню ефективності їх діяльності. До таких програм і проектів обгрунтовано можна віднести:

1) Custody Records¹ – систему електронного обліку всіх дій із затриманими органами правопорядку особами, підозрюваними у вчиненні кримінальних правопорушень, яка спрямована на захист прав і свобод людини і підвищення довіри з боку суспільства до діяльності таких органів.

2) Процесуальне інтерв'ю² – психолого-культурологічну методіку міжособистісного спілкування працівника органу досудового розслідування з людиною в межах досудового кримінального провадження, що передбачає

¹ Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ міністра внутрішніх справ України № 3111 від 24.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0629-22>

² Людино центричне розслідування: процесуальне інтерв'ю як новий стандарт для слідчих і прокурорів в Україні. URL: <https://justgroup.com.ua/proczesualne-intervyu/lyudynocentrychne-rozsliduvannya-proczesualne-intervyu-yak-novyj-standart-dlya-slidchyh-i-prokuroriv-v-ukrayini/>

відсутність будь-якого примусу щодо відповідей на «відкриті питання» з метою підвищення ефективності комунікації та обміну необхідною інформацією.

3) Стандарти досудового розслідування¹ – систематизований комплекс нормативних правил КПК і практичних рекомендацій, що забезпечують правомірність та ефективність досудового розслідування на основі реалізації прав і основоположних свобод людини та повноважень держави у протидії кримінальним правопорушенням у контексті настанов і рішень ЄС та ЄСПЛ.

4) Комплексний план заходів² з виконання рекомендацій Європейської Комісії в рамках Пакету розширення ЄС 2024 року щодо вступу України до ЄС з відповідним кластером, присвяченим трансформації і розвитку правової системи держави, включно з органами досудового слідства і правосуддя.

5) Впровадження «Єдиного вступного іспиту (ЄВІ) та Єдиного фахового вступного випробування (ЄФВВ)»³ на університетські магістерські програми, а також – «Єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ)»⁴ в якості обов'язкової державної атестація магістрів за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право».

5. Подальшими можливими шляхами підвищення рівня ефективності досудового розслідування кримінальних правопорушень можуть бути такі заходи:

➤ Розгалужена просвітницька робота з глибокого переосмислення правниками, політиками і громадянським суспільством філософії (концептуальних засад) прозорого змагального антикримінального процесу.

➤ Ґрунтовне системне оновлення тексту чинного КПК, інших законів та організаційно-правових нормативів у сфері антикримінального законодавства в контексті нового проекту КК. Одночасне (пакетне) ухвалення та набуття чинності

¹ «Стандарти досудового розслідування»: онлайн-курс створений практиками для практиків. URL: <https://justgroup.com.ua/just-learn/standarty-dosudovogo-rozsliduvannya-onlajn-kurs-stvorenyj-praktykamy-dlya-praktykiv/>.

² Уряд затвердив План заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Пакеті розширення ЄС 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyy-plan-zakhodiv-z-vykonannya-rekomendatsii-ievropeiskoi-komisii-predstavlenykh-u-paketi-rozshyrennia-ies-2024>.

³ Єдиний вступний іспит до магістратури за напрямом «Право». Український центр оцінювання якості освіти. URL: <https://testportal.gov.ua/yedyniy-vstupnyj-ispit-2025/>.

⁴ Єдиний кваліфікаційний іспит «Право та Міжнародне право». URL: <https://osvita.ua/vnz/edki/93406/>.

цих законодавчих актів не раніше 1-2 років з дня їх підписання Президентом України. Заборона на внесення змін до ухвалених антикримінальних законів протягом 3-5 років з дня внесення попередніх змін.

➤ Оптимізація структури непомірно розгалуженої діючої системи органів досудового розслідування і правосуддя з метою подальшого нівелювання існуючих проблем «підслідності» та «підсудності» вчинених кримінальних правопорушень та створення оптимальних конкурентних умов їх діяльності у сфері протидії таким правопорушенням.

➤ Створення Єдиного державного електронно-поштового колцентру для всіх органів забезпечення правового порядку і досудового слідства з первинного розгляду повідомлень і заяв щодо можливо вчинених кримінальних правопорушень та ухвалення подальших рішень щодо перевірки викладених в них фактів та направлення первинних матеріалів до відповідних органів досудового слідства за встановленою «підслідністю».

➤ Розбудова центрального і регіональних Кримінологічних Центрів з метою дослідження стану криміногенності державно-суспільних відносин та визначення обґрунтованих пріоритетів, методів і засобів діяльності органів держави і місцевого самоврядування у протидії кримінальним правопорушенням.

➤ Створення єдиної Школи професійної підготовки і підвищення кваліфікації кадрів слідчих/детективів усіх органів досудового слідства з правом допуску до цієї професії осіб з дипломами про вищу освіту не лише за напрямом «право». Об'єднання шляхом злиття в єдину державно-громадську інституцію з підготовки кадрів системи органів правосуддя – Національної школи суддів, Тренінгового центру підготовки прокурорів і Вищої школи адвокатури – на засадах єдиної антикримінальної політики держави та спеціалізації її слухачів за окремими видами діяльності: прокурорської, адвокатської, суддівської.

Висновок: Здійснення запропонованих та інших можливих заходів у розвитку системи антикримінальної юстиції України дозволить забезпечити ефективність досудового розслідування на засадах єдиної антикримінальної

політики щодо додержання прав і свобод людини та підвищить довіру суспільства до органів правопорядку і забезпечення правосуддя у наступні роки.

Туляков Вячеслав,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України,
професор кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2716-7244>

ІДЕОЛОГІЯ, ПЕНАЛЬНИЙ ПОПУЛІЗМ І ЯКІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Ідеологічні підвалини криміналізації. Кримінально-правова ідеологія це система нормативних уявлень про те, які діяння є найнебезпечнішими, які цілі ставляться перед покаранням, як розподіляються акценти між охоронною, превентивною та правозахисною функціями. Отже коли говоримо про кримінально-правову ідеологію, більшість юристів та соціологів мають на увазі нормативну систему поглядів і принципів, які визначають, що держава вважає кримінальним правопорушенням і як карає порушників. Саме тут і проявляється зв'язок з державною антикримінальною політикою: кримінально-правова ідеологія існує як формальна концепція, що забезпечує легітимізацію каральних інститутів і механізмів. Вона кримінальна лише в контексті державної позиції, бо структурує державну відповідь на девіантну поведінку та рекомендації правоохоронцям, а не саму поведінку чи суспільні установки. Однак, якщо розглядати «кримінальну ідеологію» ширше, стає очевидним, що існує низка паралельних ідеологічних систем, які формують суспільне розуміння криміналу. Це ідеологія криміналітету та маргінальних субкультур, де правові норми часто трансформуються у соціальні кодекси поведінки, внутрішньо зрозумілі лише членам групи. Є інтуїтивна кримінальна ідеологія пересічних громадян, яка базується на відчутті справедливості, страху, довіри до правоохоронців або скепсису до закону. Є бінарна ідеологія жертв правопорушень та зловживань владою, орієнтована на «жертва–злочинець», і часто не збігається із державними нормами. До цього

додаються професійні ідеології: адміністративно-зорієнтована ідеологія поліціантів і прокурорів, де превалює практика і дисциплінарна логіка; корпусна ідеологія суддів та адвокатів, що не обмежується процедурними рамками, но гарантіями прав; а також медійно та суспільно зорієнтована ідеологія громадянського суспільства, яка часто транслює моральні оцінки та очікування справедливості. Не кажу вже про архаїчну ідеологію окремих національних етнокультурних груп, де крадіжка на Андрія, толока або крадіжка нареченої, здирництво або шахрайство відносно чужинців були нормою... Така собі мозаїчність праворозуміння та правозастосування... Всі ці пласти формують багатовимірний «кримінально-ідеологічний ландшафт» країни. На міжнародному рівні виникають додаткові шари: євроінтеграційна кримінально-правова ідеологія, що імплементує принципи ЄС і стандарти прав людини; абсолютизм автономії ЄСПЛ, який часто корегує національні практики; а також МПП і міжнародне кримінальне право, які впливають на концепцію відповідальності за воєнні злочини та злочини проти людяності. Не кажу вже про кластерну субкультуру транснаціональної організованої злочинності та гібридних колективних суб'єктів та інших нових акторів (міжнародні організації, транснаціональні корпорації, незаконні квазі-державні формування на кшталт ПГЛ, міжнародні приватні військові компанії, інвестиційні фонди, та ін). Всі вони формують нормативну мозаїчну рамку, яка, як правило, є обов'язковою для держави, але не завжди інтуїтивно зрозумілою для громадян. Зрозуміло, класична кримінально-правова ідеологія держави має каральний і превентивний характер, вона кримінальна. Антикримінальна ідеологія у вузькому сенсі: це ті елементи, що спрямовані на профілактику, соціалізацію, мінімізацію шкоди та реінтеграцію, що скоріше має бути визначеною як криминологічна ідеологія. Для повоєнної України критично важливою є саме антикримінальна ідеологія, яка поєднує державні стандарти з соціальною підтримкою, враховує реальні потреби громадян і жертв війни, інтегрує міжнародні принципи МПП і кримінальної справедливості та протидіє маргіналізації та криміналізації населення. Таким чином, виклик для України полягає не лише у тому, щоб мати «кримінально-правову ідеологію», а в тому, щоб

побудувати гібридну систему: державну антикримінальну політику, яка діє через закон, суд і правоохоронні органи, і антикримінальну ідеологію, яка працює через превенцію, освіту, відновне правосуддя і соціальну справедливість. Без такого поєднання країна ризикує залишитися у «каральній пастці», де закон існує формально, а довіра, безпека і соціальна згуртованість – ні.

Для якості кримінального закону ключовим є не відсутність ідеології, а її прозорість, контрольованість і сумісність із конституційними та конвенційними принципами, передусім стандартами ЄСПЛ за статтею 1 Протоколу № 1 та статтею 7 Конвенції. Якщо кримінальний закон перетворюється на інструмент мобілізації електорату, стигматизації опонентів або легітимації репресивних практик, навіть формально коректні з точки зору законодавчої техніки норми можуть виявитися популістськими та низькоякісними з позиції верховенства права та пропорційності [1].

Пенальний популізм Пенальний популізм – це політична стратегія, за якої кримінальна політика формується переважно як реакція на емоційні настрої, медійні паніки та символічні конфлікти, а не як результат аналізу кримінологічних даних і правових стандартів. У повоєнних умовах, коли суспільство травмоване і запит на покарання є особливо сильним, ризики пенального популізму різко зростають, що призводить до надмірної криміналізації, непропорційних санкцій, ретроактивних рішень та селективних привілеїв, руйнуючи довіру до кримінального права як інструмента справедливості [2].

Цікавість моменту полягає у тому, що такий підхід є більш-менш прийнятним у більшості європейських країн. Розглянемо казус *Florio and Bassignana v. Italy* [3]. З точки зору юридичного позитивізму та прагнення до нормативної усталеності кримінально-правових відносин рішення ЄСПЛ у справі *Florio and Bassignana v. Italy* сформулювало принципово важливу межу між репаративною та пунітивною складовою конфіскації. Суд визнав, що механічне поєднання конфіскації, яка вже виконує відновну функцію, з повною цивільною або аудиторською компенсацією без урахування сумарного ефекту перетворює репаративний інструмент на надмірний тягар і фактично створює подвійну санкцію, несумісну з вимогою

пропорційності за статтею 1 Протоколу № 1. ЄСПЛ виходить з того, що конфіскація доходів від злочину має подвійну природу: каральну та репаративну; каральний аспект полягає у позбавленні особи майна як формі покарання, тоді як репаративна функція полягає у відновленні status quo за рахунок вилучення незаконно набутого [3]. У справі Florio and Bassignana кримінальні суди конфіскували доходи від злочинів, фактично відновивши фінансовий баланс між особою та державою, але Рахункова палата додатково стягнула з тих самих осіб повну суму шкоди, не зарахувавши конфісковане в рахунок відшкодування. ЄСПЛ підкреслив, що Конвенція не забороняє поєднання репаративних і пунітивних заходів, однак держава зобов'язана оцінити сукупний ефект втручання та уникати ситуації, коли особа фактично «платить двічі» за одні й ті самі події. Порушення було констатовано не через сам факт конфіскації, а через відсутність аналізу пропорційності саме комбінації заходів: національні органи ігнорували репаративну функцію конфіскації, зводячи її лише до покарання та легітимуючи подвійне стягнення на користь того самого бенефіціара – держави.

Це рішення створює «червону лінію»: якщо конфіскація оформлюється як відновна, вона має враховуватися при оцінці загального обсягу втручання, і держава не може довільно відокремлювати її від компенсаційних вимог, посиляючись лише на різну юридичну природу процедур. Допустимим є позбавлення незаконного прибутку та відновлення status quo ante, але накладення додаткового фінансового тягаря понад реальну шкоду суперечить вимогам Конвенції, оскільки перетворюється на непропорційне покарання [3].

Спеціальна конфіскація в українському праві та санкційні механізми: vox populi vs dura lex Українська спеціальна конфіскація за статтями 96¹–96² КК України закріплена як інший захід кримінально-правового характеру, що застосовується до майна, отриманого внаслідок злочину, використаного для його вчинення або переданого третім особам. Конституційний Суд України у Рішенні від 30 червня 2022 року прямо підкреслив, що спеціальна конфіскація не припиняє права власності як bona fide, а усуває незаконне володіння майном, набутим у результаті злочину чи суспільно небезпечного діяння, і не є кримінальним

покаранням [4]. Отже, її офіційно позиціоновано як інструмент вилучення злочинних активів і відновлення правопорядку у сфері власності, а не як додаткове покарання, хоча наслідок для особи очевидно має і каральний вимір у фактичному сенсі.

У корупційних злочинах та злочинах проти основ національної безпеки загальна конфіскація як вид покарання та спеціальна конфіскація існують паралельно; суд має дискрецію комбінувати позбавлення волі, загальну конфіскацію, штраф і спеціальну конфіскацію доходу або знаряддя злочину. Додатковий механізм пунітивної конфіскації за Законом про санкції, який запускається через рішення РНБО, указ Президента та розгляд у ВАКС, на практиці набуває квазіадміністративного характеру: формально це не кримінальне провадження і не вимагає вироку, але пов'язане з оцінкою участі особи у терористичних актах, фінансуванні агресії або серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права. Плюс конфіскація необґрунтованих активів... Ну так – звемо це цивільною конфіскацією [5]. У політичній риторичі цей механізм прямо прив'язується до репараційної мети – використання конфіскованих російських активів для відшкодування шкоди Україні й жертвам, при цьому він одночасно виконує пунітивну та превентивну функції, зближуючи його з кримінальними санкціями та автономним тлумаченням покарання у практиці ЄСПЛ. У наукових дискусіях санкційна цивільна конфіскація часто описується як гібрид: конфіскація *pro futuro* в інтересах репарацій та протидії корупції плюс де-факто санкція за участь у порушеннях міжнародного права [5].

У цьому контексті Florio and Bassignana підсвічує ключове питання для України: якщо держава одночасно застосовує кримінальну спеціальну конфіскацію, санкційну конфіскацію та цивільно-правове відшкодування шкоди щодо одного й того ж фактичного масиву подій, вона повинна демонструвати контроль над сумарним тягарем, інакше виникає класичний ризик подвійного стягнення на користь держави або потерпілих. Аналітичні огляди української практики в антикорупційному блоці показують, що суди нерідко поєднують спеціальну конфіскацію незаконно отриманої вигоди, штраф або загальну

конфіскацію як покарання та цивільний позов про відшкодування шкоди державі без чіткого взаємозаліку сум. Якщо шкода державі розраховується як сума неправомірної вигоди або завищення ціни, а та сама сума вже вилучена через спеціальну конфіскацію, то, з огляду на логіку Florio and Bassignana, суд має або зарахувати вилучену суму в рахунок відшкодування, відокремивши залишок як суто пунітивний елемент, або мотивовано пояснити, чому додаткове стягнення не виходить за межі необхідного для досягнення репаративної мети (наприклад, через різних бенефіціарів або різний обсяг шкоди). У протилежному випадку накладання сум спеціальної конфіскації, штрафів і відшкодувань створює сильний аргумент для потенційної скарги до ЄСПЛ за лінією надмірного втручання в право власності [7]. Для воєнних злочинів та міжнародних злочинів базовий підхід міжнародного права вимагає пріоритету репарацій жертвам через індивідуальні й колективні механізми, а конфіскація слугує інструментом наповнення фондів для таких репарацій.

Українська модель наразі переважно орієнтована на конфіскацію активів агресора й пов'язаних осіб через санкції, спеціальну конфіскацію та механізми воєнного стану з бюджетним зарахуванням конфіскованого і подальшим обговоренням спрямування цих сум на відбудову та компенсації. У термінах Florio and Bassignana центральним стає питання, чи не створить майбутнє одночасне застосування санкційної конфіскації російського активу як репарації, спеціальної або загальної конфіскації за вироком (у разі засудження індивідуальних обвинувачених) плюс цивільні позови жертв щодо тих самих активів ситуацію, коли сумарний тягар перевищить обґрунтовану суму шкоди й перетвориться на непропорційне покарання.

У попередніх українських дискусіях про пунітивну компенсацію як цивільний аналог кримінального покарання наголошувалося, що ризики для ЄСПЛ виникають саме тоді, коли пунітивна компенсація стягується поверх уже реалізованих кримінально-правових заходів без обліку загального масштабу втручання або без чіткої межі між компенсацією шкоди та штрафним надлишком. Ідея пунітивної компенсації полягає в тому, що вона розглядається не лише як

спосіб відшкодування збитків, а як кримінально-превентивний захід, який доповнює традиційні покарання й спрямований на стримування протиправної поведінки через фінансове покарання. Florio and Bassignana фактично підтверджує цю логіку: якщо одна й та сама держава за один і той самий факт спочатку вилучає дохід як репарацію плюс покарання, а потім у цивільній або аудиторській площині стягує повний обсяг збитків, ігноруючи вже здійснену репарацію, це створює надмірний тягар і порушує статтю 1 Протоколу № 1 [8, 9].

Для української спеціальної конфіскації це означає, що якщо законодавець або суд оголошує її репаративним механізмом: відновленням законного майнового стану, то далі вона має визнаватися частиною загального *htgfhwsqyjuj* і враховуватися при розрахунку будь-яких додаткових цивільних або бюджетних вимог. Альтернативно, якщо спецконфіскація подається як чисто пунітивний захід, її необхідно пропорційно обґрунтовувати за стандартами кримінальної санкції, а не приховувати за мовою реституції. Конституційний Суд уже пішов шляхом репаративної концептуалізації: вилучення незаконного володіння, що зближує українську модель із тією, яку ЄСПЛ розглянув у справі проти Італії. ЄСПЛ фактично критикує національні органи у Florio and Bassignana за те, що вони визнали конфіскацію лише каральною та проігнорували її відновлювальний елемент, чим легітимували подвійне стягнення. Це особливо важливо для українських справ, оскільки в національному дискурсі часто проголошується, що спецконфіскація «не є покаранням», а отже, до неї можна «додати» ще й компенсацію, не змінюючи логіки пропорційності. Florio and Bassignana фактично говорить: якщо конфіскація фактично вже компенсує збитки, це має враховуватись при оцінці сумарного втручання за статтею 1 Протоколу № 1. Таким чином, для подолання пенального популізму при одночасному застосуванні спеціальної конфіскації за КК, конфіскації за санкційним законом, загальної конфіскації як покарання та цивільних позовів держави або жертв суди (а, насамперед, мають прямо фіксувати в мотивувальній частині, які суми спрямовані на репарацію, а які – на покарання або превенцію, і як саме вони уникають надлишкового стягнення. Florio and Bassignana фактично вимагає механізму зарахування: усе, що вже

вилучено як дохід або збиток, має зараховуватись у рахунок репараційних вимог того ж бенефіціара (держави або потерпілого) якщо немає переконливої причини цього не робити. Для України це означає потребу в прямій нормі або усталеній практиці, яка зобов'язує суд при вирішенні цивільного позову або санкційної конфіскації враховувати раніше застосовану спеціальну конфіскацію (і навпаки); дотична до цього проблематика піднімається і в справі *Ragazzoni* та інші проти Італії, яка наразі перебуває на стадії комунікації [7].

Там, де конфіскаційні механізми прив'язані до різних бенефіціарів (наприклад, державний бюджет *versus* фонди репарацій для жертв воєнних злочинів), можна обґрунтовувати відсутність подвійної репарації, але і в цьому випадку потрібен чіткий опис шкоди, її носіїв і цілей кожного інструмента. Таким чином, якщо Україна офіційно закріпить, що спеціальна конфіскація кримінального права та санкційна конфіскація використовуються для формування фондів репарацій жертвам агресії або потерпілим від корупції, це наблизить модель до міжнародних рекомендацій, але одночасно посилить вимоги до пропорційності та прозорості загального пакета втручань.

У такій оптиці *Florio and Bassignana* є зручною опорною точкою для аргументації української моделі поєднання спецконфіскації та репарацій: конфіскація може й повинна виконувати репаративну функцію, але лише за умови чесного обліку сумарного втручання, відсутності фактичного дублювання стягнення з однієї й тієї ж шкоди та демонстрації обґрунтованої пропорційності щодо статті 1 Протоколу № 1. Конфіскація з репаративною функцією вже є частково компенсацією; якщо держава вдруге стягує ті самі кошти, це перестає бути відновленням і перетворюється на приховане покарання в автономному контексті розуміння статті 7 ЄКПЛ.

Рефлексії якості. Рефлексивна кримінально-правова ідеологія означає, що законодавець, доктрина та правозастосувачі постійно піддають сумніву власні уявлення про «небезпечне» та «справедливе», зіставляючи їх із кримінологічними даними, конвенційними стандартами та досвідом жертв. У цьому контексті кримінологічне мислення, концептуалізоване як творче руйнування, виступає

інтелектуальним механізмом, який дозволяє вивести кримінальне право за межі пенального популізму та нормативного автоматизму. Такий тип мислення передбачає, що кожна нова криміналізація, ужорсточення санкцій, запровадження імунітету або привілею повинні пройти «стрес-тест»: чи не є вони продуктом політичної кон'юнктури, моральної паніки або вузькокорпоративних інтересів, чи узгоджуються із даними про реальну криміногенну ситуацію, віктимізацію та ефективність покарань [2]. «Творче руйнування» полягає у розбиранні норми до її базових елементів – об'єкта, адресата, моделі поведінки, очікуваних наслідків – і перевіряє, чи не може той самий публічний інтерес бути забезпечений менш репресивними й більш ефективними засобами. Концепція кримінологічної інженерії [10] додає до цього проектний вимір: кримінальне право розглядається як система, яку потрібно свідомо перепроєктувати в умовах війни та повоєнної реконструкції так, щоб вона одночасно відповідала вимогам безпеки, Конвенції, міжнародного кримінального права й завданням перехідного правосуддя. У цій логіці ідеологічна якість кримінального закону вимірюється не тим, наскільки він «жорсткий», а тим, наскільки він є результатом рефлексивного кримінологічного планування й здатності руйнувати застарілі репресивні шаблони [10]. Застосування такого підходу до повоєнного законодавства дозволяє виявити, де під риторикою «захисту національної безпеки» приховується фактичне розширення складів до масових категорій населення, де санкції втрачають зв'язок із реальним рівнем небезпеки, а де «вузькі» винятки та імунітети відтворюють старі патерни недоторканності. Це може бути запобіжниками проти деградації конституційної й конвенційної якості кримінального закону під впливом короткострокових політичних імпульсів.

Список використаних джерел

1. Tuliakov V. O. Reparative Confiscation in the ECtHR Case Law: Pragmatic Lessons from Florio and Bassignana v. Italy for the Ukrainian Legal System. (February 05, 2026). 8 p. (Preprint). Available at SSRN:

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=6181360 ; Publication date : 05 Feb., 2026 ; URL: <https://hdl.handle.net/11300/31958>.

2. Tuliakov V. O. Кримінологічне мислення як творче руйнування. *Innovation and Internationalisation in Higher Education: Proceedings of the British-Ukrainian Conference* (London, 16 October 2025). Odesa: International Education Corporation; National University "Odesa Law Academy", 2025. С. 330–334. URL: <https://hdl.handle.net/11300/31874>. [echrcaselaw].

3. ECHR, Florio and Bassignana v. Italy (Applications nos. 34324/15 and 65192/16), Judgment of 5 February 2026. HUDOC: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-248206>.

4. Рішення Конституційного суду України від 30 червня 2022 року щодо конституційності статей 96¹ та 96² Кримінального кодексу України (спеціальна конфіскація). КСУ: <https://ccu.gov.ua/en/novina/court-declared-articles-criminal-code-ukraine-special-confiscation-be-constitutional>.

5. Дмитро Михайленко, Юрій Боднарук. Цивільна конфіскація: особливості цього інституту та практика доказування : *аналітичний матеріал Апеляційної палати ВАКС щодо практики доказування у справах про стягнення необґрунтованих активів*. URL: <https://ap.vaks.gov.ua/articles/tsyvilna-konfiskatsiia-osoblyvosti-tsoho-instytutu-ta-praktyka-dokazuvannia/>.

6. Illia Chernohorenko. Seizing Russian Assets to Compensate for Human Rights Violations in Ukraine: Navigating the Legal Labyrinth. *European Papers*, Vol. 8, 2023, No 3, European Forum, Insight of 28 December 2023, pp. 1067–1075. doi:10.15166/2499-8249/702.

7. ECHR, Application no. 34322/15 Ruggero RAGAZZONI and Others v. Italy and 2 other applications, communicated on 28 June 2024. HUDOC: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-235240>.

8. Туляков В. О. Пунітивна компенсація: український захист нацбезпеки в контексті розвитку. Правове забезпечення основ національної безпеки України в умовах війни: проблеми теорії та правозастосування: матеріали круглого столу

(Харків, 17 жовтня 2025 р.). Харків: Право, 2025. С. 39–43. URL: <https://hdl.handle.net/11300/31467>. [echrcaselaw].

9. Туляков В. О. Punitive Damages VS. спеціальна конфіскація. У: Правова політика України: історія та сучасність: матеріали VI Всеукраїнського наук.-практ. семінару (Житомир, 9–10 жовтня 2025 р.). Житомир: Житомирська політехніка, 2025. С. 73–76. URL: <https://hdl.handle.net/11300/30848>.

10. Туляков В. О. Кримінологічна інженерія: методологія трансформації кримінального права України в умовах війни та повоєнної реконструкції. *Актуальні проблеми кримінального права*. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2025. С. 229–234. URL: <https://hdl.handle.net/11300/31525>. [echrcaselaw].

У підготовці цього рукопису було використано інструменти штучного інтелекту (системи автоматизованої обробки тексту та пошуку інформації Perplexity) виключно як допоміжний засіб для формулювання і редагування тексту. Усі змістовні висновки, інтерпретації джерел, добір літератури, а також остаточні формулювання належать автору, який несе повну відповідальність за точність наведених фактів і коректність посилань. Застосовані інструменти ШІ не використовувалися для генерації емпіричних даних, фабрикації джерел чи підміни наукового аналізу.

Удовенко Жанна Володимирівна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

ЩО СЛІД РОЗУМІТИ ПІД ЕФЕКТИВНІСТЮ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ?

Наразі питання ефективності досудового розслідування перетворилося на юридичний лабіринт. Що означає ефективність у сфері кримінального провадження? Зокрема, що слід розуміти під ефективністю досудового розслідування?

Словник української мови відсилає іменник «ефективність» до прикметника «ефективний» – який приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект [1, с. 492]. Важливо не плутати слова «ефективність» і «ефективний» з однокореневими словами «ефект» – 1) сильне враження, викликане ким-, чим небудь, 2) результат, наслідок яких-небудь причин, сил, дій, заходів, 3) (переважно у множині) засоби, прийоми, пристосування, за допомогою яких створюється враження, ілюзія чого-небудь, 4) фізичне явище [2].

Ефективність досудового розслідування – це комплексна характеристика діяльності органів правопорядку, яка визначається здатністю слідчих та дізнавачів досягати мети кримінального провадження за умови оптимального використання часу та ресурсів. Справжня ефективність – це коли органи правопорядку перестають бути «каральним органом» і стають сервісом безпеки, де швидкість і невідворотність працюють на потерпілого, а не на статистику.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) не містить роз'яснення змісту цього поняття, але про ефективність досудового розслідування згадується в частині 5 статті 38 КПК України: орган досудового

розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Отже, цією нормою законодавець поклав обов'язок забезпечення досудового розслідування на орган досудового розслідування. Постає питання: які правові засоби є в органі досудового розслідування для цього? Які заходи передбачені законом для забезпечення органом досудового розслідування ефективності досудового розслідування?

У главі 3 розділу I КПК України наведено перелік сторін та учасників кримінального провадження. Зокрема, § 2 цієї глави присвячено стороні обвинувачення (статті 36-41). Якщо порівняти зміст статті 38 КПК України, що носить назву «Орган досудового розслідування», зі змістом статей 36, 39, 40 КПК України, відразу впадає у очі те, що вказані норми містять перелік повноважень прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого. Натомість стаття 38 КПК України не містить повноважень органу досудового розслідування як сторони обвинувачення. Це легко пояснити тим, що досудове розслідування здійснює слідчий одноособово або слідча група в складі кількох слідчих, але не орган досудового розслідування. У пункті 19 частини 1 статті 3 КПК України орган досудового розслідування навіть не згадується як сторона кримінального провадження з боку обвинувачення. То чи може орган досудового досудового розслідування, не маючи хоч якихось кримінальних процесуальних повноважень, забезпечувати ефективність досудового розслідування? Ні. А тому частина 5 статті 38 КПК України носить лише декларативний характер [3].

Натомість у КПК України є норми, в яких вказується про «неефективне досудове розслідування». Зокрема, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого у випадку неефективного досудового розслідування (пункт 8 частини 2 статті 36 КПК України). Керівник органу досудового розслідування уповноважений

відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого в разі неефективного досудового розслідування (пункт 2 частини 2 статті 39 КПК України) [3].

Отже, зі змісту цих двох норм видно, що неефективне досудове розслідування законодавець пов'язує з неналежною роботою слідчого. Процесуальна відповідальність слідчого за таку неналежну роботу полягає в можливості його відсторонення керівником органу досудового розслідування. Отже, питання «Що таке ефективність досудового розслідування?» перетворилось у питання «Що таке ефективна робота слідчого?». Також важливим є питання: чи означає вимога про ефективність досудового розслідування те, що слідчий із самого початку поставлений в умови, за яких він зобов'язаний бути ефективним?

Принципи будь-якої діяльності визначають основоположні, фундаментальні основи, керівні положення. Недотримання принципів нівелює зміст такої діяльності. Особливе значення це має в правоохоронній сфері.

Кримінальне правопорушення може залишатись нерозкритим, навіть коли слідчим вжито всіх можливих кримінальних процесуальних заходів, однак за таких обставин досудове розслідування не можна назвати неефективним. Про це зазначається в рішеннях Європейського Суду з прав людини в справі «Барабанщиков проти російської федерації» від 8 січня 2009 року, заява № 36220/02. Обов'язок проведення розслідування – це не обов'язок дати результат, а обов'язок застосувати засоби: не у всіх випадках розслідування обов'язково буде успішним або дійде висновку, який збігається з описом подій, наданих скаржником; разом із тим воно в принципі мусить мати можливість домогтися встановлення фактів у справі і, якщо правдивість скарг підтвердиться, – встановлення і покарання винуватих [4]. Отже, ефективність – це не результат, а засіб.

Ефективність досудового розслідування – це баланс між швидким розслідуванням та суворим дотриманням прав людини. Вона не може бути єдиною

цифрою, вона складається з того, наскільки задоволені запити різних груп. А ці запити трансформуються в конкретні критерії ефективності.

Для потерпілого ефективність – це не просто строк покарання для злочинця, це прозорість слідства, розуміння чому прийнято саме таке рішення, і головне відшкодування йому шкоди, тобто реально стягнуті збитки або швидкість повернення майна.

Для суспільства ефективність – це відсутність кримінальних правопорушень, а не їх розслідування. Це, коли суспільство вірить, що закон діє однаково для всіх. Крім цього, можна мати 100 % розкриття, але якщо люди бояться виходити на вулицю ввечері, система не є ефективною.

Для самих правоохоронців ефективність – це якість інструментарію (від цифрової криміналістики до автоматизації документообігу) та захищеність. Професійна ефективність вимірюється тим, скільки «людино-годин» витрачається на одне кримінальне провадження без втрати якості.

Сучасний стан діяльності органів досудового розслідування вказує на актуальність питання щодо її ефективності та вжиття дієвих механізмів її підвищення. Законодавче закріплення в КПК України поняття «ефективність досудового розслідування» потребує визначення його змісту, що має як теоретичне, так і практичне значення.

Список використаних джерел

1. Словник української мови: у 11 т. Київ: Наукова думка, 1971. Т. 2. 550 с.
2. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <https://slovopys.kubg.edu.ua/akademichnyi-tlumachnyi-slovnuk-1970%E2%80%941980/> (дата звернення: 19.02.2026).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. Справа «Барабанщик проти російської федерації» (заява № 36220/02) :
рішення Європейського суду з прав людини від 8 січня 2009 року. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_991#n60.

Хавронюк Микола Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету
«Кієво-Могилянська академія»

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ЯК ЇЇ ВИЗНАЧИТИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) містить кілька положень про ефективність досудового розслідування. Йдеться про таке:

– у разі неефективного досудового розслідування прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого (п. 8 ч. 2 ст. 36);

– у разі неефективного досудового розслідування Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов’язки), керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування (ч. 5 ст. 36);

– для забезпечення ефективності досудового розслідування орган досудового розслідування зобов’язаний застосовувати всі передбачені законом заходи (ч. 5 ст. 38);

– у разі неефективного досудового розслідування керівник органу досудового розслідування уповноважений відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування та призначати іншого слідчого (п. 2 ч. 2 ст. 39), а керівник органу дізнання – відсторонювати дізнавача від проведення дізнання та призначати іншого дізнавача (п. 2 ч. 2 ст. 39-1);

– з метою забезпечення ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки) або уповноважені ним прокурори мають право визначити підслідність або доручити здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 407 і 408 Кримінального кодексу України (далі – КК), іншому органу досудового розслідування (абз. 14 ч. 1 ст. 615).

2. Попри зазначене, КПК чи інший закон не містять ані визначення поняття «*ефективність досудового розслідування*», ані переліку її критеріїв. Не вдалося їх знайти і в наказах Генерального прокурора.

За їх відсутності наведені вище положення КПК є юридично невизначеними, а використання повноважень щодо відсторонення і заміни слідчого (дізнавача) часто може перетворюватися у зловживання ними чи їх перевищення. Особливо небезпечним це може бути в ситуації доручення Генеральним прокурором (особою, яка виконує його обов'язки) чи керівництвом обласної прокуратури здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, оскільки це може відбуватися з політичних, а не юридичних причин.

Щоби таких зловживань і перевищення влади не було, необхідно визначити поняття «*ефективність досудового розслідування*» та його критерії.

3. При цьому слід насамперед враховувати **мету досудового розслідування**.

Чи можна нею назвати **викриття правопорушника** – «щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини», як зазначено у ст. 2 КПК?

Ні, адже досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і може закінчуватися не лише направленням до суду обвинувального акта, а й закриттям кримінального провадження, направленням до суду клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або про звільнення особи від кримінальної відповідальності, або про закриття кримінального провадження (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК).

У більшості випадків кримінальні провадження закриваються і жодного *викриття* правопорушника не відбувається.

4. Чи можна метою досудового розслідування назвати захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень (ст. 2 КПК)?

Також ні. Адже згідно зі ст. 214 та іншими КПК слідчий, дізнавач, прокурор починають досудове розслідування вже після того, як кримінальне правопорушення вчинене, а тому захистити від нього вже неможливо.

Звісно, це не виключає випадків запобігання кримінальним правопорушенням, їх своєчасного виявлення та припинення, але все ж розслідування випадків готування до кримінального правопорушення чи замаху на нього становлять мізерну частку всіх досудових розслідувань.

5. Можливо, законодавець мав на увазі захист від кримінальних правопорушень як елемент загальної превенції, згаданої у ч. 2 ст. 50 КК? Тобто мета досудового розслідування полягає у демонстрації потенційним правопорушникам каральних можливостей держави.

Також ні – з огляду на сумні статистичні дані щодо кількості: латентних кримінальних правопорушень; закритих кримінальних проваджень; проваджень, в яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято; проваджень, в яких розслідування зупинене, а також на співвідношення кількості проваджень, в яких особам повідомлено про підозру і які направлено до суду з обвинувальним актом.

6. Чи може бути метою досудового розслідування забезпечення справедливості?

Якоюсь мірою так. Адже вся система кримінальної юстиції власне і створена для того, щоби забезпечувати справедливість, насамперед для потерпілих.

Але тут важливо знати, що саме ми розуміємо під справедливістю?

Словник української мови визначає, що справедливість – це: 1) властивість за значенням справедливий, тобто який діє на підставі об'єктивних фактів, позбавлений упередження; 2) правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь [1]. Згідно з Енциклопедією, справедливість – фундаментальна моральна, правова, політична цінність – співвідповідність вчинку і відплати, ідеал

відновлення і утримання рівноваги, порушеної внаслідок діяльності (бездіяльності) суб'єкта (індивіда, групи, інституції) [2]. На думку філософів, справедливість – загальне співвідношення цінностей, благ між собою і конкретний розподіл їх між індивідами, належний порядок людського співжиття, який відповідає уявленням про сутність людини і її невід'ємні права [3, с. 350].

Перелік визначень справедливості можна продовжити, але навряд ці визначення допоможуть встановити, чи було в конкретному випадку досудове розслідування ефективним.

7. На цьому етапі повернемося до поняття **ефективності**.

Енциклопедія її розуміє як відносний ефект, результативність процесу, операції, проекту, що визначається як відношення результату до затрат, які зумовили його одержання [2]. Словник каже, що ефективність – від слова ефективний, тобто такий, що приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект [1]. Коротко кажучи, ефективність означає максимальний результат при мінімальних затратах.

Закони, що визначають правовий статус відповідних органів досудового розслідування (Закон «Про Державне бюро розслідувань», Закон «Про Бюро економічної безпеки України» і Закон «Про Національне антикорупційне бюро України») вказують, що завданнями цих органів є запобігання (попередження), виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до їх компетенції. Коли завершується етап досудового розслідування, ці завдання вважаються виконаними.

З цього випливає, що **результатом досудового розслідування** є той акт, яким воно закінчується – обвинувальний акт, постанова про закриття кримінального провадження або клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності або клопотання про закриття кримінального провадження (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК).

Мінімальні затрати ж передбачають, що досудове розслідування відбулось швидко і якісно. **Якість** у цьому контексті означає, зокрема, що:

– обвинувачення не спростоване судом – ні в першій, ні в апеляційній та касаційній інстанціях;

– постанову про закриття кримінального провадження не скасовано;

– відповідне клопотання задоволене.

8. Однак, повертаючись до наведених вище положень статей 36, 38–39-1, 615 КПК, зазначимо, що за такого розуміння ефективності досудового розслідування вона (ефективність) *не може бути констатована на етапі ще не закінченого досудового розслідування*. Відповідно, відсторонити слідчого (дізнавача) і доручити розслідування іншому прокурор не може.

9. Для того ж, щоби встановити неефективність досудового розслідування ще у той час, коли воно **не закінчено**, потрібно спиратися на інші критерії. Їх логічно було б виводити безпосередньо з положень ст. 2 КПК «Завдання кримінального провадження». Тоді зазначеними критеріями неефективності досудового розслідування будуть:

1) порушення встановлених законом вимог щодо розслідування як:

– швидкого (порушення конкретних встановлених КПК строків або розумних строків);

– повного (не розслідування окремих епізодів злочинної діяльності, непритягнення до відповідальності всіх співучасників кримінального правопорушення, в міру їхньої вини, ігнорування необхідності доказування певних обставин, що підлягають доказуванню, і необхідності збирання доказів);

– неупередженого (повідомлення про наявність конфлікту інтересів, необґрунтоване повідомлення про підозру за статтею КК, яка передбачає відповідальність за менш тяжкий злочин, невизнання певної особи потерпілою, розголошення таємниці, що охороняється законом, яка стала відомою під час розслідування, публічне висловлювання, яке є порушенням презумпції невинуватості, тощо);

2) обвинувачення невинуватого;

3) піддання будь-якої особи необґрунтованому процесуальному примусу;

4) не застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження (неналежне фіксування кримінального провадження, неналежне повідомлення тощо).

Такі критерії мають бути закріплені в законі (наприклад, у ст. 36 КПК) і за необхідності можуть бути деталізовані у наказі Генерального прокурора. За таких обставин вони відповідатимуть принципу юридичної визначеності, а будь-яке рішення про відсторонення слідчого (дізнавача) від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого (дізнавача) можна буде оскаржити. Крім усього іншого, це додасть відповідним процесуальним рішенням необхідної антикорупційної публічності.

Список використаних джерел

1. Словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd>.
2. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua>.
3. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/11783/1/%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BAa-1.pdf>.

Циганюк Юлія Володимирівна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри кримінального
права та процесу,
Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

Сучасний етап розвитку кримінальної юстиції України характеризується інтенсивними трансформаційними процесами, зумовленими імплементацією європейських правових стандартів, цифровізацією правозастосовної діяльності та функціонуванням правової системи в умовах воєнного стану. За таких обставин особливої наукової й практичної актуальності набуває проблематика підвищення ефективності досудового розслідування як ключової складової механізму реалізації завдань кримінального провадження.

Ефективність досудового розслідування потрібно розглядати як комплексну категорію, що поєднує якісні й кількісні показники результативності діяльності органів досудового розслідування та прокуратури, відповідність їхньої діяльності засадам кримінального провадження, вимогам Конституції України, а також стандартам справедливого судочинства, сформульованим у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У цьому контексті йдеться не лише про досягнення процесуального результату у вигляді направлення обвинувального акта до суду, а й про забезпечення належної якості доказування, дотримання розумних строків, гарантування прав учасників кримінального провадження та мінімізацію ризиків процесуальних помилок.

Водночас сучасна правозастосовна практика засвідчує наявність низки системних викликів, пов'язаних із перевантаженням слідчих, дізнавачів і прокурорів, недостатньою координацією процесуального керівництва, формалізацією окремих процесуальних рішень, а також потребою в удосконаленні механізмів внутрішнього контролю та оцінювання результативності кримінального

переслідування. У зв'язку з цим особливого значення набуває розроблення науково обґрунтованих шляхів і стандартів підвищення ефективності досудового розслідування, що охоплюють нормативно-правові, організаційні, управлінські та технологічні аспекти.

Отже, дослідження шляхів та стандартів підвищення ефективності досудового розслідування і кримінального переслідування спрямоване на формування концептуальної моделі функціонування відповідних інституцій, здатної забезпечити баланс між інтересами держави у сфері кримінальної політики та належним захистом прав і свобод людини, а також на вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального механізму в умовах сучасних викликів.

На думку О. М. Федоріва, ефективність досудового розслідування є кумулятивною категорією, а критерії ефективності розслідування – багатофакторними. Ефективність досудового розслідування має бути витлумачена у: телеологічному (цільовому) аспекті – як досягнення прогнозованого результату; якісному аспекті – дотриманні конвенційних і вимог кримінального процесуального законодавства (зважаючи на витлумачену у практиці ЄСПЛ вимогу якості закону); аксіологічному аспекті – необхідності у демократичному суспільстві та пропорційності обмеження прав людини у кримінальному провадженні. На думку вказаного автора, з таким розумінням важливо виокремити самостійне значення ефективності і не зводити її до різних аспектів досудового розслідування. Для цього, як видається, прогнозованим результатом, досягнення якого слід розглядати з позицій ефективності, слід визнати підсумкове процесуальне рішення у досудовому кримінальному провадженні. Досягнення саме цього результату має бути забезпечено умовами законності та пропорційності обмеження прав людини. Таке тлумачення результату для визначення ефективності досудового розслідування є більш точним, ніж завдання досудового розслідування, які з позицій кількісних (навіть не економічних) результатів «виміряти» неможливо [1, с. 60].

Однією з ключових перешкод для ефективного розслідування є невнесення або несвоєчасне внесення відомостей до ЄРДР. Причиною порушення прав людини

на цьому етапі є недосконала регламентація процедури, що допускає суб'єктивне «фільтрування» заяв щодо обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, а існуюча процедура оскарження бездіяльності слідчого через звернення до слідчого суді не є достатньо ефективною, оскільки вона забирає час, необхідний для проведення невідкладних початкових дій. Вирішенням цієї проблеми може стати запровадження «автоматичного» початку розслідування, що виключає суб'єктивну оцінку на стадії реєстрації.

Також потрібно виокремити наступні шляхи ефективної діяльності сторони обвинувачення під час досудового розслідування:

1. Застосувати загальнодозвільний тип регулювання у взаємодії між слідчим, дізнавачем та прокурором, якщо такі дії не обмежують права людини.

2. Надлишковий формалізм у документуванні процесуальних дій є фактором, що знижує ефективність досудового розслідування. Потрібно впровадження змішаної (паперово-технічної) форми фіксації або повна відмова від паперового оформлення у разі застосування звуко- та відеозапису.

3. Офіційне закріплення та розширення тематичних спеціалізацій (екологічна, ювенальна, антикорупційна тощо) сприяє виробленню дієвих алгоритмів розслідування та підвищує професійну компетентність.

4. Зміни до процесуального законодавства щодо наближення статусу потерпілого до статусу свідка. Але, держава має також забезпечити державний механізм компенсації шкоди, оскільки надмірно активні потерпілі, в т.ч. маніпулюючи своїми правами, іноді можуть ускладнювати досудове розслідування.

Воєнний стан вимагає адаптації кримінального процесу до екстремальних умов з метою його ефективності. Уже відбулось розширення статусу прокурора, використання технічних засобів для фіксації чи участі у процесуальних діях тощо. Вирішена також і проблема строків досудового розслідування. Адже у період воєнного стану регламентовано винятково розумний строк досудового розслідування замість жорстких граничних строків, що дозволить враховувати реальну можливість проведення слідчих (розшукових) дій.

В умовах бойових дій вимога щодо негайного складання паперової постанови про початок розслідування може бути зайвою. Потрібно вважати початком розслідування момент учинення першої процесуальної дії.

В умовах війни з'явилися й інші спеціальні виклики: розслідування воєнних злочинів (масові поховання, ідентифікація тіл, сексуальне насильство) потребує залучення іноземних фахівців, використання методик OSINT та особливої уваги до уникнення повторної травматизації потерпілих.

Але будь-яке підвищення ефективності нівелюється процесуальними порушеннями, особливо з боку сторони обвинувачення. Такі процесуальні порушення істотно впливають на доказування (визнання доказів недопустимими, втрата ключових процесуальних джерел, руйнування логічної конструкції обвинувачення, неможливість доведення винуватості особи поза розумним сумнівом), збільшення строків досудового розслідування (зумовлюють повторне проведення слідчих (розшукових) дій, спричиняють оскарження дій слідчого до слідчого судді, зростає навантаження на органи досудового розслідування, порушуються розумні строки, знижується загальна процесуальна економія), підвищують ризик виправдувальних вироків, порушують баланс прав сторін, підривають довіру до кримінальної юстиції.

Таким чином, підвищення ефективності досудового розслідування вимагає комплексного підходу: від подолання формалізму при реєстрації злочинів та документуванні дій до впровадження спеціалізації та суворого дотримання європейських стандартів захисту прав людини. В умовах воєнного стану пріоритетом стає гнучкість процедур за умови забезпечення незалежного контролю за дотриманням фундаментальних свобод.

Список використаних джерел

1. Федорів О. М. Європейські стандарти ефективності досудового розслідування: дисертація. Львів, 2023. 240 с.

Чистякова Анастасія Сергіївна,
кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри державно-правових дисциплін
Університету «КРОК», адвокатка
e-mail: chystyakovaa@krok.edu.ua
ORCID: 0009-0008-9495-8143

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СКАСУВАННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Аналіз скарг, які подаються в порядку п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України, та судових рішень за результатами розгляду поданих скарг дають підстави для висновку, що підставами для скасування повідомлення про підозру можуть бути будь-які порушення процедури здійснення повідомлення про підозру. Однак, з одного боку, не всі порушення процедури повідомлення про підозру є підставою для скасування повідомлення про підозру, а, по-друге, за наявних однакових недоліків процедури повідомлення про підозру наслідки розгляду скарг в порядку п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України можуть бути діаметрально різними (скасування повідомлення про підозру або відмова в задоволенні скарги в порядку п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України). Водночас, серед всіх недоліків процедури повідомлення про підозру найбільшу кількість порушень становлять випадки, коли: 1) повідомлення про підозру не було вручене особі (особа не отримала вказане повідомлення про підозру або/та немає доказів отримання особою повідомлення про підозру [1]; 2) мала місце помилка стосовно обрання правильної процедури повідомлення про підозру стороною обвинувачення (наприклад, у разі наявності інформації про те, що особа перебуває поза межами території України, повідомлення про підозру надсилається на фактичну адресу проживання/реєстрації особи в Україні) [2].

Стосовно обґрунтованості підозри як самостійної підстави для оскарження сформувався дві альтернативні позиції: 1) повідомлення про підозру може бути скасоване через необґрунтованість підозри без потреби доведення додаткових процедурних порушень, які можуть бути підставою для скасування повідомлення про підозру; 2) обґрунтованість підозри може бути підставою для скасування в

порядку п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України лише у зв'язці з іншими процедурними порушеннями. При цьому слід вважати правильною практику слідчих суддів, які вважають самостійними підставами для скасування: 1) процедурні порушення здійснення повідомлення про підозру; 2) обґрунтованість підозри. Так, наприклад, у справі № 759/4471/19 [3] скасовано повідомлення про підозру на підставі того, що слідчий не довів причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення, а у межах досудового розслідування не було зібрано достатньо доказів, на підставі чого така підозра визнана необґрунтованою. У справі № 757/6225/22-к [4] повідомлення про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 362 КК України, було скасовано через необґрунтованість підозри. Слідчий суддя зазначив, що «слідством встановлено власника банківської карти. Вказаний громадянин не знайомий із ОСОБА_4 та не пов'язаний з нею жодним чином, що спростовує версію слідства про причетність ОСОБА_4 до вчинення даного злочину, а банківська карта АТ КБ «Приватбанк» № НОМЕР_2, як і електронний гаманець «1BSDsGxTHa4gR3j7r79wKpZ4WPhPJhmfaX», не належать та ніколи не належали ОСОБА_4. Вони мають власників, які ними і користуються, що достеменно відомо слідству».

Одночасно відмічу, що є досить велика кількість рішень слідчих суддів про відмову в задоволенні скарги через необґрунтованість підозри у зв'язку з тим, що слідчий суддя не уповноважений вдаватися до оцінки отриманих слідством доказів і порядку їх отримання, давати оцінку зібраним доказам з точки зору їх допустимості, а без такої оцінки висновки щодо обґрунтованості/необґрунтованості повідомленої особі підозри неможливі.

Необґрунтованість підозри також може бути самостійною підставою для оскарження повідомлення про підозру у випадках: 1) коли рівень обґрунтованості підозри не зростає в ході здійснення досудового розслідування, а версія сторони обвинувачення не підтверджується новою інформацією (доказами); 2) якщо інформація (докази) підозри зібрані у незаконний спосіб чи неналежною особою (особами); 3) якщо кримінально-правова кваліфікація визначена не вірно.

Ще одним важливим питанням є з'ясування того, які саме докази обґрунтованості підозри слід брати до уваги під час оскарження повідомлення про підозру – ті, що були у сторони обвинувачення на момент здійснення повідомлення про підозру, чи ті, що, ймовірно, здобуті сторонами на момент розгляду скарги слідчим суддею. У цьому аспекті також сформувався два підходи: а) слідчий суддя має розглядає скаргу на процесуальне рішення, підставою для прийняття якого є наявність певної сукупності доказів, які саме на момент прийняття рішення здатні забезпечити дотримання стандарту переконання «обґрунтована підозра»; б) сторони можуть подавати нові докази обґрунтованості/необґрунтованості підозри на момент розгляду слідчим суддею скарги в порядку п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України. З одного боку, усі інші докази, що були здобуті пізніше дати повідомлення про підозру, на момент розгляду скарги та ухвалення рішення не існували, а тому не могли впливати на переконання слідчого, прокурора про те, що підозра є обґрунтованою. А з іншого боку, якщо, наприклад, сторона захисту чи/та обвинувачення отримала нові докази причетності/не причетності особи до вчинення нею кримінального правопорушення, то чому вони не можуть їх подавати слідчому судді під час розгляду питання про скасування повідомлення про підозру? На наш погляд, більш коректним видається конструкція, коли оцінка обґрунтованості підозри має відбуватися з обсягу доказової інформації, яка була в наявності у сторони обвинувачення на момент здійснення повідомлення про підозру, тоді як нова доказова інформація про причетність особи до інкримінованого кримінального правопорушення може бути представлена під час процедури зміни повідомлення про підозру в порядку ст. 279 КПК України [5].

Процедура оскарження рішення слідчого судді про скасування повідомлення про підозру також не є досконалою. Наприклад, в одному з випадків оскарження повідомлення про підозру у справі № 757/2407/23-к слідчий суддя встановив порушення процедури повідомлення про підозру і прийшов до висновку, що особа, стосовно якої складене повідомлення про підозру, не набула статусу підозрюваного у даному кримінальному провадженні [6]. Прокурори подали апеляційну скаргу та і за результатами розгляду апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді про

скасування підозри Київський апеляційний суд призначив новий розгляд скарги захисника у суді першої інстанції [7]. При новому розгляді Печерський суд м. Києва ухвалив: скаргу повернути адвокату в зв'язку з тим, що особа, яка не є підозрюваним, не може оскаржувати повідомлення про підозру [8]. Такі рішення слідчого судді, на наш погляд, порушують права особи на оскарження повідомлення про підозру.

Також не зовсім зрозумілим є порядок дій у разі, якщо повідомлення про підозру було скасовано слідчим суддею, і сторона обвинувачення подала апеляцію на рішення слідчого судді, але до фактичного розгляду апеляційним судом апеляції прокурора на рішення слідчого судді про скасування повідомлення про підозру, був сформований обвинувальний акт стосовно особи та його (обвинувальний акт) було спрямовано до суду першої інстанції. У такій ситуації лишаються відкритими питання: чи може сторона обвинувачення сформувати обвинувальний акт до суду до фактичного перегляду апеляційною інстанцією рішення слідчого судді про скасування повідомлення про підозру? Чи впливає/має впливати на процедуру апеляційного перегляду інформація про те, що обвинувальний акт було складено стосовно особи і досудове розслідування по суті вже закінчено? Чи може суд призначити підготовче засідання у разі, коли обвинувальний акт спрямовано до суду стосовно особи, повідомлення про підозру стосовно якої було скасовано? І яке рішення має бути прийнято судом в підготовчому судовому засіданні у разі, наприклад, якщо апеляційний суд підтвердить правильність позицію слідчого судді про скасування повідомлення про підозру? Очевидно, що всі ці питання додатково вказують на відсутність чітких правових орієнтирів та очевидні недоліки процедури оскарження повідомлення про підозру, що у сукупності вказує на необхідність процесуальної корекції процедур оскарження повідомлення про підозру.

Вважаємо, що для удосконалення процедур оскарження повідомлення про підозру доцільним було б: 1) зняти обмеження щодо строків оскарження повідомлення про підозру для забезпечення принципу рівності сторін кримінального провадження з наданням можливості оскаржити повідомлення про підозру з моменту вручення повідомлення; 2) конкретизувати наслідки скасування

повідомлення про підозру для особи, відносно якої повідомлення про підозру було складено і для кримінального провадження в цілому.

Список використаних джерел

1. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 12.04.2021 року, справа № 757/3708/21-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96332290>; Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 08.12.2022 року, справа № 757/26297/22-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108022436>.

2. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 07.06.2022 року, справа № 757/6248/22-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104670041>.

3. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 14.03.2019 року, справа № 759/4471/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80450230>.

4. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 31.05.2022 року, справа № 757/6225/22-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104669994>.

5. Чистякова Анастасія. Повідомлення про підозру. Видання друге. Юрінком Інтер, 2025, 400 с., URL: https://jurkniga.ua/povidomlennya-pro-pidozru/?utm_source=pdf&utm_medium=referral&utm_campaign=pdf&utm_content=Повідомлення+про+підозру.+Видання+друге#features.

6. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 14.02.2023 року у справі № 757/2407/23-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109244450>.

7. Ухвала Київського апеляційного суду від 04.05.2023 року у справі № 757/2407/23-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110891427>.

8. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 20 липня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112925833>.

Шведова Ганна Леонідівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового
забезпечення безпеки бізнесу,
Державний торговельно-економічний
університет, м. Київ

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Нецільове використання бюджетних коштів як негативне явище соціальної дійсності набуло таких загрозливих масштабів, що визнано окремою загрозою національній безпеці держави. Соціальні наслідки та статистика лише підтверджують даний висновок. Підтримка національної банківської системи, зміцнення обороноздатності України, збільшення різного роду соціальних виплат вимагає додаткового виділення значних обсягів бюджетних коштів, від чого залежить належна реалізація соціальної, економічної, оборонної функції держави. Водночас це створює додаткові можливості для зловживань та корупції.

Криміналізація посягання на ресурси бюджету України є соціально обумовленим наслідком життєдіяльності сучасного українського суспільства, що відповідає його потребам. Відкритим залишається лише питання ефективності дії даної кримінально-правової норми, від чого залежить й ефективність досудового розслідування [1; 2].

Згідно зі ст. 45 Кримінального кодексу України до корупційних кримінальних правопорушень віднесено ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням» (ККУ). Така позиція законодавця вимагає перегляду системи існуючих заходів протидії корупційній злочинності в частині їх диференціації з огляду на визначений перелік в ККУ. Про необхідність оновлення методологічної моделі протидії нецільовому

використанню бюджетних коштів неодноразово наголошували різні автори, але концептуально визначити це питання досі не вдалося.

Вдосконалення бюджетного, податкового, кримінального законодавства дозволить також підвищити ефективність досудового розслідування в цьому напрямку, але результативність таких механізмів буде неефективним без застосування культурологічних факторів у протидії. Тут мова йде про відомий принцип культурологічної концепції протидії злочинності «культура + закон». За такого підходу радикальним засобом слід вважати формування соціальної культури громадян за рахунок таких культуризуючих чинників як ринок, підприємництво, просвітництво, релігія [3, с. 186]. Також варто вирішувати таку проблему через поступову зміну культурних стандартів поведінки в напрямку припинення зловживань та гармонізації суспільних відносин через діалог представників різних суспільних верств населення. За таких умов негативні прояви уповільнять темпи свого поширення в суспільстві та прагнення до збагачення вже не буде таким пріоритетним серед інших соціальних цінностей в державі. Серед корупційних кримінальних правопорушень нецільове використання бюджетних коштів посідає окреме місце. Але протидія таким формам корупції має відбуватись в умовах реалізації культурологічної концепції протидії злочинності. Це може відбуватися, зокрема, шляхом моніторингу і реєстрації всіх форм девіантної спрямованості молоді (включити цю норму до системи державної статистики) для розробки своєчасного і оптимального прогнозу. Такий крок дасть можливість розробити відповідний план дій, спрямованих на ефективну протидію та розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Отже, лише заходами кримінально-правової репресії вирішити проблему протидії корупції є проблематичним. За таких умов вважається, що ефективним буде створення правового поля для реалізації конкретних інтересів в цій сфері. Таким чином, належний захист від суспільно небезпечних посягань, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, є показником демократичного розвитку держави. А такі відомі заходи, як вдосконалення бюджетного, кримінального законодавства, посилення ролі інституту парламентського

контролю за розподілом бюджетних коштів, необхідно застосовувати з урахуванням сучасних прогресивних технологій на основі культурологічної концепції протидії злочинності. При цьому, як визнано, етика поведінки публічного службовця формується під впливом вимог, які визначає суспільство на певному рівні свого розвитку, тому при їх формуванні слід враховувати критерій відповідності їх сучасним реаліям суспільної правосвідомості, змісту моральних та етичних норм в державі.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу. Київ: Атіка, 2008. 352 с.

Частина II

Артамонов Мирослав Артурович,
здобувач кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

Науковий керівник –
Удовенко Жанна Володимирівна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАТРИМАННЯ ЗГІДНО З КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Кримінальне процесуальне законодавство – не просто збір правил для здійснення правосуддя, вони слугують багатограним свідченням розвитку суспільства. З історичної позиції ці закони є хронікою еволюції нації, що засвідчує, як змінювалися її уявлення про справедливість, форми провадження та способи врегулювання конфліктів.

У політичному вимірі кримінальне провадження є показником демократичності держави. Його норми демонструють, наскільки ефективно гарантовано права і свободи громадян.

З етичної позиції ці правові акти є відображенням рівня морального розвитку народу. Вони засвідчують, наскільки глибоко моральні засади та суспільна правосвідомість проникли в процесуальні правовідносини, формуючи правосуддя не лише як законний, а й як справедливий процес.

Водночас практична реалізація цих етичних ідеалів виявляється передусім тоді, коли держава застосовує різні форми впливу на особу. Під час кримінального провадження виникають невідкладні випадки застосування заходів процесуального

примусу, що вимагають миттєвої реакції на кримінальні правопорушення. У цьому контексті слід констатувати, що затримання є одним із фундаментальних і найдавніших заходів у системі кримінального процесу.

Його генеза історично обумовлена імперативною потребою забезпечення ефективності кримінального провадження та досягнення результативності кримінального переслідування. Збирання доказів, проведення слідчих (розшукових) дій (зокрема допиту, пред'явлення для впізнання) вимагали безумовної присутності особи, якій інкримінують учинення кримінального правопорушення. Саме тому примусове забезпечення явки підозрюваного до органу досудового розслідування чи суду стало невід'ємною складовою судового процесу. Тож можна стверджувати, що затримання виникло одночасно із зародженням судочинства, проте еволюціонувало від форми приводу до складного заходу кримінального процесуального примусу, чітко регламентованого сучасним законодавством.

Аналіз наукових праць, присвячених затриманню особи в кримінальному провадженні, свідчить про його актуальність і багатоаспектність. Науковці активно вивчають історичний розвиток, міжнародні стандарти, правову природу, процесуальний порядок та проблематику застосування затримання як до реформування КПК України 2012 року, так і в умовах чинного законодавства, а проблеми забезпечення прав затриманого досі належно не досліджено.

Водночас, попри значні наукові напрацювання, низка загальних питань залишається дискусійною, а зміни в практичній діяльності вимагають подальшого поглибленого аналізу. Зокрема, досі тривають суперечки щодо єдиного розуміння правової природи затримання, чіткої регламентації його мети, а також ефективності механізмів судового контролю як ключової гарантії проти незаконного позбавлення волі.

Затримання – це ефективний захід забезпечення кримінального провадження, водночас неправомірне затримання неминуче посягає на конституційні та конвенційні права осіб, цілком може призвести до їх порушення, бути причиною завдання істотної шкоди їх інтересам. Воно потребує чіткого та

всебічного правового регулювання. Водночас воно є необхідним інструментом для органів правопорядку, що дає змогу забезпечити ефективне розслідування кримінальних правопорушень, водночас гарантувати права та свободи особи, зокрема запобігання переховуванню від органів досудового розслідування, суду та знищенню доказів, перешкоджання встановленню достовірних даних, недопущення вчиненню нових кримінальних правопорушень, забезпечення проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, встановлення особи тощо.

Наразі гостро постає проблема балансу між ефективністю досудового розслідування та забезпеченням фундаментальних прав затриманої особи на свободу й особисту недоторканність. Ефективність кримінального провадження не може вимірюватися виключно кількісними показниками (кількістю направлених до суду обвинувальних актів). Справжня ефективність – це поєднання між швидким, повним розслідуванням кримінальних правопорушень та мінімально необхідним втручанням у права і свободи особи.

Крім цього, увагу привертають аспекти, пов'язані з впливом новітніх технологій (зокрема, систем електронної фіксації затримання) на забезпечення прозорості процесу й мінімізацію ризиків неналежного поведіння із затриманими. Саме ці прогалини, а також потреба в розробленні конкретних пропозицій для вдосконалення національного законодавства та правозастосовної практики засвідчують необхідність здійснення комплексного дослідження, спрямованого на вдосконалення процесуального порядку затримання та посилення гарантій прав людини.

Як показує наше дослідження, лише 16 % слідчих вважають існуючий механізм затримання повністю ефективним. Це вказує на критичний розрив між нормативною моделлю та практичною реалізацією. Слід констатувати, що затримання особи згідно з кримінальним процесуальним законодавством України перебуває на етапі трансформації від силового захоплення до правового алгоритму. Його ефективність має оцінюватися не за фактом обмеження свободи, а за процесуальною чистотою отриманих результатів і забезпеченню прав затриманого.

Пропоную такий алгоритм забезпечення прав затриманої особи:

1. Права, що підлягають забезпеченню (ст. 29 Конституції України, ст. 42, 207, 208 КПК України, ст. 5 ЄСПЛ):

- знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють;
- бути чітко та негайно (з моменту фактичного обмеження свободи)

повідомленим про свої права, зокрема про право зберігати мовчання та право на те, що будь-які його висловлювання можуть бути використані як докази в суді;

– мати захисника та побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування;

- на першу вимогу мати доступ до медичної допомоги;

– негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за власним вибором;

– на негайне повідомлення про затримання органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги;

- вимагати перевірки обґрунтованості затримання слідчим суддею;

- давати пояснення, показання або відмовитися їх давати в будь-який момент.

2. Чим вони забезпечуються?

– **нормативно:** КПК України, Закон «Про безоплатну правничу допомогу», міжнародні конвенції, практика ЄСПЛ.

– **процесуально:** Протокол затримання, журнали реєстрації, аудіо- та відеофіксація (Custody Records).

3. Яким способом забезпечуються? (Механізм)

Дотримання правових процедур (зокрема, документальна фіксація – кожен етап (час дзвінка адвокату, час прибуття лікаря, час прибуття адвоката, тривалість конфіденційного побачення до початку першого допиту з точністю до хвилини).

4. Хто забезпечує?

- громадяни під час законного затримання;
- уповноважена службова особа;
- службова особа, відповідальна за перебування затриманих;
- слідчий суддя: здійснює судовий контроль за законністю цих дій.

5. Якість забезпечення.

– **Своєчасність.** Чи було право реалізоване в перші 60 хвилин?

– **Повнота.** Чи зрозуміла особа свої права (не формальне зачитування, а роз'яснення мовою, якою вона володіє).

– **Реальність.** Чи мав адвокат можливість конфіденційного спілкування до першого допиту?

Як це забезпечення має виглядати

№	Етап	Правові гарантії та обов'язки
I. Фаза Затримання	Місце події	Всі дії мають бути мінімально обмежувальними та документуватися.
1.	Встановлення підстав	Затримання відбувається лише за чітко визначеною законом підставою (Обгрунтована підозра + Невідкладні умови).
2.	Фактичне обмеження свободи	Фіксується точний час (хвилини) фактичного обмеження свободи (ч. 1 ст.175 ¹), який є початком відліку строку затримання.
3.	Негайне повідомлення прав	Повідомлення затриманому підставу підозри та ключових процесуальних прав (право мати захисника, право не свідчити проти себе).
4.	Тимчасове вилучення	Вилучення майна/документів проводиться виключно як тимчасове вилучення (ст.168), а не як обшук. Процедура має бути задокументована (хоча б довідкою/рапортом) для захисту права власності.
II. Фаза Доставлення та Оформлення	Підрозділ ОДР	Процесуальне оформлення має бути швидким та повним.

№	Етап	Правові гарантії та обов'язки
5.	Доставлення	Забезпечується доставлення негайно (ст. 210), уникаючи необґрунтованих затримок. Фіксується час доставлення.
6.	Складання Протоколу	Протокол складається одразу після доставлення. У ньому обов'язково зазначаються: точний час початку (п. 2) та закінчення затримання, повне роз'яснення прав (ст. 209) і підписи затриманого та захисника (якщо він вже прибув).
7.	Повідомлення про затримання	Негайно інформування Центр БПД (право на безоплатного захисника) та надає можливість затриманому повідомити близьких родичів (стаття 213) або повідомляє їх самостійно. Це фундаментальна гарантія права на захист.
8.	Внесення відомостей до ЄРДР	Внесення відомостей до ЄРДР (початок розслідування) має передувати всім слідчим діям, забезпечуючи процесуальну легітимність подальших кроків.
III. Фаза слідчих (розшукових) дій	Орган ДР / ІТТ / Суд	Жодна слідча (розшукова) дія не проводиться без участі захисника.
9.	Проведення Обшуку	Обшук проводиться виключно після набуття статусу підозрюваного та забезпечення участі захисника. Це запобігає використанню незаконного "особистого обшуку" як доказу.
10.	Вручення Підозри	Вручення письмового повідомлення про підозру (ст. 278) не пізніше 24 годин з моменту, зазначеного в п. 2 (фактичне

№	Етап	Правові гарантії та обов'язки
		затримання), що гарантує законність подальшого утримання.
11.	Поміщення до ІТТ	Умови утримання в ІТТ мають суворо відповідати стандартам поваги до гідності та надання медичної допомоги.
12.	Рішення Суду	До закінчення 72 годин (термін затримання) суд обов'язково перевіряє законність та обґрунтованість затримання. Це є фінальним і вирішальним етапом судового контролю.

Отже, майбутнє кримінальної юстиції – у створенні чіткого, технологічного алгоритму затримання, який гарантує ефективність досудового розслідування через безумовну повагу до прав людини.

Бондаренко Аліна Василівна,
студентка 2 курсу навчання
магістерської програми
за спеціальністю «Право»
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

Науковий керівник –
Галаган Володимир Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

ПРОБЛЕМИ НАЛЕЖНОГО ІНФОРМУВАННЯ ОСОБИ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ ЩОДО НЕЇ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України суттєво зросла кількість кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів та злочинів проти основ національної безпеки, значна частина яких здійснюється в порядку спеціального досудового розслідування. Серед осіб, стосовно яких застосовується процедура *in absentia*, переважають громадяни російської федерації, а також особи, які перебувають за межами України або на тимчасово окупованих територіях. За таких обставин особливої актуальності набуває проблема забезпечення належного та ефективного інформування особи про здійснення щодо неї кримінального провадження, оскільки саме доведення цієї інформації до її відома є однією з ключових процесуальних передумов застосування процедури спеціального досудового розслідування та водночас важливою гарантією права на захист і справедливий суд за міжнародними стандартами.

Статтею 297-5 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України встановлений особливий порядок вручення процесуальних документів при здійсненні спеціального досудового розслідування. У частині 1 цієї статті вказаного Кодексу зазначається, що повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення

спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора. Також законодавець встановлює презумпцію ознайомленості підозрюваного зі змістом повісток з моменту їх опублікування вказаними способами [1]. Тож існує потреба детальніше проаналізувати наявні способи під кутом їхньої ефективності.

Отже, перший спосіб інформування – надсилання повістки за останнім відомим місцем його проживання чи перебування. Він видається доцільним насамперед тоді, коли правоохоронні органи проводять належну перевірку дійсності адреси особи. Однак у разі, коли підозрювані не проживали на території України взагалі чи на момент розслідування перебувають на тимчасово непідконтрольній території чи на території росії, вказаний спосіб видається недостатньо ефективним, оскільки направити повідомлення для таких осіб за останнім відомим місцем проживання фізично неможливо.

Другим способом публікація повістки в газеті «Урядовий кур'єр» згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про друкований засіб масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, у якому у 2022 році розміщуються повістки про виклик осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, та інші відомості» [2]. Однак важливо, що Кабінет Міністрів України не приймав надалі акту, який встановлює даний засіб масової інформації на подальші роки, що є суттєвою прогалиною в діяльності цього органу. Такий спосіб інформування викликає обґрунтовані зауваження. Адже ця газета доступна лише за попередньою підпискою, що унеможлиблює доступ пересічної особи до цього джерела. Тим більше, велика кількість таких справ ведеться проти громадян рф, які маловірогідно ознайомлюються з вказаною газетою. Тож публікація у такому джерелі жодним чином не інформує таких осіб про потребу з'явитися за викликом. У цьому контексті видається обґрунтованим розглянути питання про виключення зазначеного способу оприлюднення та надання переваги електронним каналам комунікації. Більше того, з огляду на сучасні тенденції цифровізації, кількість осіб,

які користуються передплатою друкованих засобів масової інформації та регулярно їх читають, є вкрай незначною, що додатково ставить під сумнів ефективність такого способу повідомлення.

Останніми двома способами є сайти газети «Урядовий кур'єр» та Офісу Генерального прокурора. На сайті газети «Урядовий кур'єр» розміщуються друковані видання газети з оголошеннями викликів. Задля цього необхідно знайти відповідний розділ і зайти на другу сторінку газети, тобто інформація не відображається одразу. На сайті Офісу Генерального прокурора інформація розташована краще, відразу видно прізвища осіб, яких викликають. Однак, будь-якій людині складно дізнатися про здійснення проти неї кримінального провадження *in absentia*, а тим паче на тимчасово окупованих територіях та в росії, де навіть доступ до цих сайтів може бути обмежений або відсутній взагалі.

Більше того, ці публікації розголошують персональні дані особи, що може певним чином порушувати презумпцію невинуватості, а також сприяти узгодженню або зміні показань іншими причетними особами, що створює ризик впливу на цих осіб, що не сприяє об'єктивності досудового розслідування та судового розгляду.

З огляду на аналіз практики Верховного Суду за останні роки, можна стверджувати, що виключне інформування згідно з КПК України суддям видається достатнім та ефективним (постанова від 20 листопада 2025 року у справі № 607/4119/23, постанова від 11 грудня 2025 року у справі № 686/6637/23, постанова від 03 лютого 2026 року у справі № 569/16618/23). Однак наразі слідчі, детективи, окрім публікації оголошень у ЗМІ та на сайті Офісу Генерального прокурора, вживають додаткові заходи, які забезпечують ефективне повідомлення особи про здійснення проти неї кримінального провадження. Про це свідчать наступні рішення:

– у справі № 686/27031/22 додатково було направлено повідомлення про підозру на електронну адресу Державної Думи Федеральних зборів РФ, обвинувальний акт був перекладений на російську мову та направлений на офіційну адресу Державної Думи РФ шляхом електронного звернення, яке було зареєстроване [3];

– у справі № 296/3453/23 здійснено інформування шляхом направлення та отримання особою за допомогою месенджерів текстових повідомлень про підозру та його виклик [4];

– у справі № 326/1385/18 додатково були направлені документи голові ОСББ та свідку, який постійно спілкується з підозрюваним та який підтвердив факт обізнаності досудового розслідування. Крім того, як додатковий захід, було здійснено направлення відповідних процесуальних документів за допомогою месенджера «Viber» на номер телефону, яким користувався підозрюваний [5];

– у справі № 242/3982/16-к особу намагалися повідомити про підозру шляхом направлення поштових відправлень за місцем реєстрації та роботи, звернення до Генерального консульства РФ, направлення запиту до РФ про міжнародну правову допомогу, а також шляхом телефонного зв'язку за відомим номером [6].

Загалом, такі додаткові способи інформування хоч і не є процесуальними, але слід їх відзначити як позитивні дії з боку правоохоронних органів, спрямовані на дотримання міжнародних стандартів. Однак їх нездійснення, а тільки дотримання передбаченого процесуальним законодавством порядку повідомлення особи не тягне за собою порушення норм КПК України, оскільки вони є необов'язковим, що видається прогалиною в законодавстві через дієвість таких механізмів.

Отже, чинний порядок інформування особи про здійснення щодо неї заочних кримінально-правових процедур, безумовно, є кращим, ніж повна відсутність будь-яких способів повідомлення про спеціальне досудове розслідування. Водночас, механізм, який передбачив законодавець, не забезпечує реального й гарантованого доведення до особи інформації про провадження таких процедур стосовно неї. Видається обґрунтованим спрямувати зусилля на вдосконалення способів належного повідомлення особи про наявність щодо неї кримінально-правових претензій незалежно від її місцезнаходження. Шляхом вирішення даної проблеми є розширення переліку способів інформування на законодавчому рівні, зокрема, передбачення можливості використання всіх наявних та відомих органу досудового розслідування каналів зв'язку з особою. Йдеться про направлення процесуальних документів за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти, офіційних

електронних кабінетів, месенджерів, соціальних мереж та інших цифрових платформ, якщо відповідні контактні дані об'єктивно встановлені та можуть бути ідентифіковані. Також видається обґрунтованим створення окремої платформи – системи, яка могла б функціонувати на базі єдиного захищеного порталу з обов'язковою ідентифікацією користувача, фіксацією часу направлення та відкриття документів, а також збереженням технічних даних як доказу належного повідомлення. У цьому контексті оприлюднення відповідної інформації в наявних у чинному КПК України засобах може розглядатися лише як допоміжний спосіб інформування про початок спеціального досудового розслідування, але не як виключний механізм повідомлення. Взагалі друковані видання можна й повністю виключити з огляду на їхню застарілість та вкрай низьку ефективність. Натомість запропоновані зміни насамперед сприятимуть забезпеченню законності та обґрунтованості здійснення спеціального досудового розслідування, а також гарантуватимуть реалізацію права особи бути почутою (*right to be heard*). Крім того, це мінімізує ризик звернень до ЄСПЛ із можливими висновками про порушення статті 6 ЄКПЛ у зв'язку з необізнаністю особи про кримінальне провадження внаслідок невиконання державою позитивного обов'язку щодо її належного інформування.

Отже, чинний перелік способів повідомлення, передбачений КПК України, у практичній діяльності видається недостатньо ефективним для забезпечення реального доведення інформації до відома особи. Хоча органи досудового розслідування нерідко використовують додаткові засоби комунікації, такі дії не мають характеру загального обов'язкового правила, а залишаються факультативними. За таких умов виникає потреба у переосмисленні підходів до інформування осіб у процедурі *in absentia* з орієнтацією на фактичну, а не лише формальну ефективність повідомлення, та внесенні змін до КПК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон. України від 13.04.2012 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.02.2026).

2. Про друкований засіб масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, в якому у 2022 році розміщуються повістки про виклик осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, та інші відомості : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.11.2021 року № 1425-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 89. С. 123. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1425-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.02.2026).

3. Постанова Верховного Суду від 17 лютого 2026 р. у справі № 686/27031/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/134197213> (дата звернення: 07.02.2026).

4. Постанова Верховного Суду від 17 червня 2025 р. у справі № 296/3453/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/128295203> (дата звернення: 07.02.2026).

5. Постанова Верховного Суду від 4 листопада 2021 р. у справі № 326/1385/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/101100299> (дата звернення: 07.02.2026).

6. Постанова Верховного Суду від 10 березня 2020 р. у справі № 242/3982/16-к. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/88322620> (дата звернення: 07.02.2026).

Куделькіна Анастасія Вадимівна,
студентка 2 курсу магістратури
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ДОКАЗУВАННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Сучасні збройні конфлікти супроводжуються численними порушеннями міжнародного гуманітарного права, що призводить до масових жертв серед цивільного населення, руйнування інфраструктури та інших тяжких наслідків. Війна, розв'язана російською федерацією проти України, стала безпрецедентним викликом для національної системи кримінальної юстиції, яка зіштовхнулася з необхідністю ефективного розслідування воєнних злочинів, злочину агресії та геноциду [6]. За період повномасштабного вторгнення було розпочато 222 114 кримінальних проваджень, з яких 216 535 стосуються воєнних злочинів (ст. 438 КК України) [7]. Це свідчить про масштаби злочинної діяльності та величезний обсяг доказового матеріалу, що потребує ретельного аналізу.

Одним із ключових кроків на шляху до ефективного розслідування стала ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду 21 серпня 2024 року, що відкрила нові можливості для притягнення винних до відповідальності [5]. Це рішення посилило вимоги до належного збору та оформлення доказів відповідно до міжнародних стандартів, що є важливим для подальшого розгляду справ у національних та міжнародних судах.

За українським законодавством воєнні злочини закріплені у статті 438 Кримінального кодексу України, та визначаються як такі діяння: жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням; вигнання цивільного населення для примусових робіт; розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом; інші порушення законів та звичаїв війни, що

передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; віддання наказу про вчинення таких дій; ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людини [2].

З об'єктивної сторони доведенню підлягають обставини, що вказують на вчинення діяння в період існування міжнародного збройного конфлікту чи безпосередньо після нього. У випадку України таким міжнародним збройним конфліктом є збройна агресія РФ, яка розпочалася 19 лютого 2014 року (відповідно до Закону України від 15.04.2014 року № 1207-VII) [3] та переросла у повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року. У зв'язку з цим в Україні було введено воєнний стан відповідно до Указу Президента, затвердженого Законом України від 24.02.2022 року № 2102-IX [4].

Джерелами інформації тут виступають нормативні документи щодо початку міжнародного збройного конфлікту (нормативні документи України, акти міжнародних урядових організацій про визнання агресії РФ); публікації в мережі «Інтернет», що міжнародний збройний конфлікт дійсно відбувається (повідомлення у ЗМІ, виступи офіційних осіб тощо) (протоколи огляду сайтів РФ з нормативними документами щодо підготовки та початку військового вторгнення, протоколи огляду публікацій в мережі «Інтернет» щодо збройного конфлікту) [6].

Також мають бути доказані обставини, що вказують на функціональний зв'язок суспільно небезпечного діяння з міжнародним збройним конфліктом, а саме, що діяння було вчинене під час окупації конкретного населеного пункту збройними формуваннями під командуванням РФ і стосувалося цивільних осіб (цивільного населення), які НЕ належать до громадян РФ: 1) момент встановлення та характер контролю над населеним пунктом збройними формуваннями під командуванням РФ; 2) момент закінчення контролю над населеним пунктом збройними формуваннями під командуванням РФ (звільнення ЗСУ).

При доведенні цих обставин можуть бути використані такі джерела як: інформація від потерпілого і свідків щодо обставин зайняття, утримання населеного пункту ЗС РФ, його звільнення з-під окупації (протоколи допиту свідків (потерпілих) щодо бойових дій, зайняття території в період вчинення злочину);

публікації в мережі «Інтернет» щодо контролю території стороною конфлікту в період вчинення злочину (повідомлення у ЗМІ, виступи офіційних осіб, дописи в соцмережах тощо) (протоколи огляду відео з мережі «Інтернет» щодо захоплення територій на час вчинення злочину, бойових дій, обстрілів на них); супутникова зйомка (інформація Державного космічного агентства України) (запити до відповідних органів); інформація з камер відеоспостереження, мобільних телефонів очевидців (відеозаписи) (протоколи огляду телефонів, що підтверджують перебування військових РФ на час вчинення злочину на відповідній території; запит до власників (балансоутримувачів) камер; тимчасовий доступ до відеозаписів); довідкова інформація від ЗСУ (запит до МО, Генштабу, ГУР); контемпоральне листування в мобільних телефонах очевидців (протоколи огляду інформації в соціальних мережах, групах); документи та інші речі ЗС РФ, віднайдені в населеному пункті (протоколи огляду місця події на звільнених територіях)[6].

Не кожне вбивство, вчинене на тимчасово окупованій території, може автоматично кваліфікуватися як воєнний злочин. Зокрема, якщо злочин вчинено з побутових мотивів або на підставі особистих конфліктів, його правова оцінка має здійснюватися в межах загального кримінального законодавства. Для подальшого розгляду таких справ у національних та міжнародних судах необхідно довести наявність обставин, що підтверджують безпосередній зв'язок дій підозрюваного із збройним конфліктом. Саме тому на етапі збору доказової бази особливу увагу слід приділяти чіткому розмежуванню між загальнокримінальними правопорушеннями та злочинами, які підпадають під визначення воєнних відповідно до міжнародного гуманітарного права. Забезпечення такого підходу є важливим не лише для справедливого правосуддя, а й для формування довіри з боку міжнародної спільноти до правової системи України, що сприятиме подальшому ефективному притягненню винних до відповідальності в межах національної та міжнародної юрисдикції.

Ефективне розслідування воєнних злочинів вимагає не лише чіткого дотримання міжнародних стандартів, а й детального аналізу обставин кожного окремого випадку для встановлення його правової кваліфікації. Враховуючи масштаб злочинів, вчинених у ході збройної агресії РФ, ключовим завданням

залишається належний збір, збереження та оцінка доказової бази, що дозволить притягнути винних осіб до відповідальності як у національних, так і в міжнародних судах. Ратифікація Римського статуту стала важливим кроком у цьому напрямі, розширивши можливості правосуддя. Водночас подальше зміцнення правової системи України потребує злагодженої співпраці всіх компетентних органів, удосконалення методології розслідувань та чіткого розмежування між загальнокримінальними злочинами і воєнними злочинами. Це сприятиме не лише відновленню справедливості, а й зміцненню довіри міжнародної спільноти до здатності України ефективно протидіяти безкарності за найтяжчі порушення міжнародного права.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III.
3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р. № 1207-VII.
4. Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 2102-IX.
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р.
6. Методичні рекомендації «Стандарти досудового розслідування воєнних злочинів. Загальна частина». *Офіс Генерального прокурора*. 2023 рік.
7. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України.
<https://www.gp.gov.ua>.

Мисан Тарас Сергійович,
студент 2 курсу навчання
магістерської програми
за спеціальністю «Право»
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

Науковий керівник –
Галаган Володимир Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

ОБШУК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: БАЛАНС МІЖ ЕФЕКТИВНІСТЮ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ГАРАНТІЯМИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Обшук у кримінальному провадженні є однією з найбільш серйозних та інтенсивних слідчих (розшукових) дій. Йдеться не просто про процесуальну формальність, а про фактичне втручання у приватний простір людини, який захищений статтею 30 Конституції України. Для особи, у якої проводиться обшук, це завжди стрес і відчуття тиску, а інколи й репутаційні наслідки. Якщо ж обшук проводиться у суб'єкта господарювання (наприклад, у приміщеннях великого підприємства), ситуація може бути ще складнішою, позаяк вилучення техніки або документів здатне паралізувати роботу підприємства, призвести до втрати партнерів чи важливої комерційної інформації.

Саме тому рішення про проведення обшуку не може бути формальним або автоматичним. При вирішенні питання про доцільність проведення обшуку у тому чи іншому кримінальному провадженні слідчому та/або прокурору недостатньо просто мати процесуальні підстави – потрібно розуміти, чи справді без цього кроку неможливо досягти мети розслідування та виконання завдань кримінального провадження. Доцільність у такому випадку означає реальну необхідність,

відсутність альтернатив і співмірність між очікуваним результатом та тим рівнем втручання, якого зазнає особа.

Водночас сучасна практика досудового розслідування демонструє тенденцію до розширеного застосування цього інституту, коли обшук фактично перетворюється на універсальний інструмент збору доказів, а іноді й тиску. У такій ситуації питання доцільності його проведення набуває не лише теоретичного, а й прикладного значення, адже йдеться про баланс між ефективністю кримінального переслідування та гарантіями прав людини.

Як відомо, нормативна конструкція обшуку закріплена у Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України. Відповідно до ч. 1 ст. 234 цього Кодексу, обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знарядь кримінального правопорушення чи майна, здобутого внаслідок його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Частина 2 цієї ж статті вказаного Кодексу встановлює загальне правило про проведення обшуку на підставі ухвали слідчого судді. Водночас ч. 3 ст. 234 КПК України прямо зобов'язує сторону обвинувачення у клопотанні про обшук обґрунтувати наявність достатніх підстав вважати, що відповідні речі або документи знаходяться у конкретному місці, а також довести неможливість отримання доступу до них у добровільному порядку чи шляхом застосування інших слідчих (розшукових) дій.

Отже, законодавець чітко закладає ідею винятковості обшуку та його субсидіарного характеру.

Варто зазначити, що ефективність досудового розслідування не вимірюється кількістю проведених обшуків, вона визначається якістю зібраних доказів, їх допустимістю, належністю та достатністю для доведення обставин кримінального правопорушення. Обшук, проведений без чітко окресленої мети, без конкретного переліку предметів чи документів, які необхідно відшукати, без належної підготовки зазвичай не призводить до отримання релевантних доказів. Натомість він створює додаткові процесуальні ризики визнання доказів недопустимими,

ініціювання скарг щодо порушення прав людини, формування негативної судової практики.

Однією з ключових ознак доцільності обшуку є його субсидіарний характер. Обшук має застосовуватися лише тоді, коли інші, менш інтенсивні процесуальні засоби (тимчасовий доступ до речей і документів, витребування інформації, добровільне надання матеріалів, допит, огляд тощо) виявилися неефективними або об'єктивно непридатними. Якщо слідство має реальну можливість отримати необхідні документи шляхом тимчасового доступу, однак безпідставно ініціює обшук, це свідчить про зловживання процесуальними повноваженнями та порушення принципу пропорційності.

Крім цього, особливої уваги потребує проблема використання обшуку як засобу тиску на бізнес. У практичній діяльності нерідко трапляються ситуації, коли обшук проводиться у суб'єкта господарювання за формальними підставами. При цьому правоохоронцями вилучається комп'ютерна техніка, сервери, фінансова документація, що фактично блокує діяльність підприємства. У таких випадках обшук трансформується з інструменту встановлення істини у спосіб створення економічного або психологічного тиску. Подібна практика суперечить завданням кримінального провадження, оскільки його метою є встановлення об'єктивної істини та притягнення винних до відповідальності, а не створення додаткових важелів впливу.

Варто також звернути увагу і на питання належної мотивації клопотання про обшук, оскільки доцільність проведення такої слідчої (розшукової) дії повинна бути обґрунтована конкретними фактичними даними, які свідчать про наявність достатніх підстав вважати, що предмети або документи, які підлягають відшукуванню, перебувають у конкретному місці. Натомість формальне посилення на загальні припущення, без логічного зв'язку між подією кримінального правопорушення та конкретним приміщенням, є ознакою або недостатньої роботи органу досудового розслідування, або ж, на жаль, наявності сторонніх інтересів у посадових осіб правоохоронних органів.

Окремо слід наголосити на необхідності дотримання стандартів прав людини. Практика міжнародних судових інституцій виходить з того, що будь-яке втручання у приватне життя має бути не лише законним, а й необхідним у демократичному суспільстві. Це означає, що орган досудового розслідування повинен довести, що без проведення обшуку досягнення завдань кримінального провадження є неможливим або істотно ускладненим.

Ефективність обшуку також безпосередньо залежить від його тактичної підготовки та організації. Чітке визначення кола предметів пошуку, залучення спеціалістів для роботи з електронними носіями інформації, фіксація процесуальної дії технічними засобами, дотримання процесуальної дисципліни – усе це є передумовами отримання допустимих доказів. Обшук, проведений із порушенням процедури, навіть за наявності фактично важливої інформації, може втратити доказове значення. Таким чином, формальний підхід до проведення обшуку з боку правоохоронних органів може знівелювати всю результативність розслідування.

Як вже зазначалось, найбільш важливим аспектом при вирішенні питання про доцільність проведення обшуку є врахування балансу інтересів держави (в особі уповноважених осіб правоохоронних органів) та приватних осіб, позаяк доцільність застосування такої слідчої (розшукової) дії повинна оцінюватися крізь призму співмірності. Простіше кажучи, при вирішенні питання про проведення обшуку слідчий та/або прокурор повинен відповісти на питання: чи виправдовує очікуваний результат обшуку втручання у права конкретної особи або компанії. Якщо йдеться про кримінальні правопорушення невеликої тяжкості, а обшук передбачає значне втручання у господарську діяльність великого підприємства, слідчий та прокурор повинні особливо ретельно зважувати необхідність такого кроку. Невиправдане втручання породжує не лише процесуальні ризики, а й економічні наслідки, що можуть виходити за межі конкретного кримінального провадження.

Таким чином, доцільність проведення обшуку є системною категорією, що охоплює наявність фактичних підстав, відсутність альтернатив, пропорційність

втручання, належну підготовку та дотримання прав людини. Використання обшуку як інструменту тиску суперечить принципам кримінального процесу та підриває ефективність досудового розслідування.

Натомість обшук, який застосовується як виважений, обґрунтований і пропорційний захід, стає дієвим інструментом встановлення істини, забезпечення якісного, повного й всебічного збирання доказів та досягнення завдань кримінального провадження. Саме в такому підході полягає справжня ефективність діяльності органів досудового розслідування та довіра суспільства до правової системи.

Пасічник Дмитро Володимирович,
студент 2 курсу навчання
магістерської програми
за спеціальністю «Право»
Національного університету
«Кієво-Могилянська академія»

Науковий керівник –
Багіров Сергій Рамізович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету
«Кієво-Могилянська академія»

СПІВВІДНОШЕННЯ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ Й ПОРУШЕНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ СВОЇХ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

За ч. 1 ст. 92 КПК України у взаємозв'язку із п. 4 ч. 1 ст. 91 цього ж Кодексу обов'язок доказування обставин, які виключають кримінальну відповідальність, покладається на сторону обвинувачення, а саме – на слідчого, прокурора. При цьому у випадку встановлення у діях особи наявності ознак крайньої необхідності слідчий, а, якщо особі уже повідомлено про підозру – прокурор – зобов'язані закрити кримінальне провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України через відсутність у діянні складу кримінального правопорушення [1, с. 16].

Питання про співвідношення крайньої необхідності із діями осіб, у професійні чи посадові обов'язки яких входить взаємодія із небезпеками, піднімалося у вітчизняній правовій доктрині безліч разів. Загальновідомим є те, що дія в умовах крайньої необхідності, незважаючи на небезпеку, що загрожує, може вимагатися від представників окремих професій – поліцейських, пожежників, військовослужбовців та інших. При цьому дослідниками визнається, що чинний виклад статті 39 КК України не пристосований вирішувати дану проблему. Т. Якімець у праці «Крайня необхідність за кримінальним правом України» пише, що «в українському кримінальному законі немає вказівки, що особа в силу

виконуваних юридичних обов'язків чи специфічного статусу не може посилатися на стан крайньої необхідності» [2, с. 136].

Отже, не зрозумілим є те, як правильно кваліфікувати дії рятувальника, поліцейського чи солдата, який відмовився виконувати свої обов'язки, посилаючись на рятування свого здоров'я та/чи життя в умовах небезпеки.

Особливо актуальною дана проблема стала із початком повномасштабної війни 2022 року. З того часу суди України неодноразово стикалися із ситуаціями, коли військовослужбовці ЗСУ відмовлялися виконувати накази командування через побоювання втратити життя чи зазнати поранення. Сторона захисту у таких справах нерідко посилалася на крайню необхідність.

Першим таким рішенням із аналізованих став вирок Диканського районного суду Полтавської області від 29 червня 2023 року по справі № 529/1250/22, за яким військовослужбовець водій-радіотелефоніст обвинувачувався за ч. 4 ст. 402 КК України (непокора, тобто відкрита відмова виконати наказ начальника, вчинена в умовах воєнного стану) через відкриту відмову виконати бойове розпорядження командира про вибуття в район н.п. Цапівка-Одноробівка-Баранівка [3]. Сторона захисту пояснила, що відмова виконати бойове розпорядження була скоєна у стані крайньої необхідності, адже рота обвинуваченого піддавалася обстрілам з важкого артилерійського озброєння, водночас у ній самій існував брак повного забезпечення необхідними засобами зв'язку, медичними аптечками, відсутня була підтримка власної артилерії. Диканський районний суд Полтавської області, чие рішення було фактично підтверджено згодом вирокком Полтавського апеляційного суду від 23 травня 2024 року [4], відкинув посилання сторони захисту на стан крайньої необхідності, зазначивши, що не було надано доказів, які б підтверджували неможливість відвернення небезпеки іншими засобами, тобто суд зосередився на такій умові правомірності крайньої необхідності, як не відворотність небезпеки іншими засобами (у цій справі – не пов'язаними із непокорю). Суд також додав, що обвинувачений пройшов відповідне навчання, мав визначене озброєння, попередньо вже виконував певні бойові розпорядження та брав участь у бойових діях, тобто мав відповідний військовий досвід.

Наступним рішенням є вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 4 листопада 2025 року по справі № 345/2118/22. Справа стосувалася невиконання обвинуваченим військовослужбовцем бойового розпорядження, за яким він переводився із служби в тиловому підрозділі ближче до лінії бойових дій та мав бути залучений до безпосередньої участі у заходах із забезпечення національної безпеки і оборони. Сторона захисту же звернула увагу на незадовільний стан здоров'я обвинуваченого, а саме: що він мав проблеми із пересуванням, страждав від болів у нозі, гіпертонічної хвороби, переніс інсульт, що підтверджувалося медичною документацією. Калуський міськрайонний суд Івано-Франківської області погодився із такими аргументами сторони захисту, зазначивши: «Не викликає у суду сумніву той факт, що для виконання [...] бойового розпорядження є необхідним перебування військовослужбовця у належному фізичному стані із можливістю докладання значних, інтенсивних, тривалих зусиль для заходу на бойові позиції та ведення штурмових дій, пересування у засобах індивідуального захисту (бронежилет, шолом) та зі зброєю з боєкомплектom. Невиконання розпорядження командира було обумовлене не злочинними намірами ОСОБА_2 та/або небажанням ним виконати свій конституційний обов'язок щодо захисту держави, а його незадовільним станом здоров'я» [5].

Суд звернув увагу на медичні документи, серед яких містилися і рекомендації обвинуваченому продовжувати лікування та з'являтися на додаткові обстеження у лікарів. Відповідно, було зроблено наступний висновок: «В даному випадку, хоча дії обвинуваченого і носять формальний характер непокори, однак, вказані дії вчинялися виключно в умовах реальної загрози його життю та здоров'ю, тобто були вчинені в умовах крайньої необхідності». Суд виправдав обвинуваченого у зв'язку з відсутністю у його діях складу кримінального правопорушення. Отже, у вирокі Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 4 листопада 2025 року суд України визнав, що військовослужбовець може відмовитися від виконання наказу, якщо спроба його виконати призведе до погіршення проблем із здоров'ям і такі дії можуть вважатися вчиненими у стані крайньої необхідності.

У подальшому окреслене питання поставало ще у низці справ. При цьому в багатьох із них суди України, переважно відкидаючи посилання захисту на крайню необхідність, були доволі непослідовні у своїх висновках. Зокрема, у вирокі Центрально-Міського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 19 червня 2024 року по справі № 216/5750/22, яка стосувалася обвинувачення військовослужбовця командира бойової машини за ч. 4 ст. 408 КК України (дезертирство в умовах воєнного стану) за залишення місця несення військової служби, яке він вчинив через побоювання загинути, суд, вирішуючи справу, звернув увагу на тому, що захист Вітчизни є конституційним обов'язком громадян України, а також зазначив, що дії обвинуваченого «явно не могли змінити або ж припинити існування зазначених вище конкретних обставин або дій інших осіб, які захисник розцінює як порушення прав обвинуваченого», а отже, твердження сторони захисту «про вчинення обвинуваченим таких дій у зв'язку з крайньою необхідністю є надуманими» [6]. Тут слід зазначити, що, безумовно, за порушення свого конституційного обов'язку особа і притягалася до кримінальної відповідальності, але ж водночас цей факт сам по собі не свідчить ще про неможливість застосування ст. 39 КК України, адже крайня необхідність неможлива без факту скоєння особою діяння, яке зовнішньо виглядає протиправним та формально відповідає складу певного правопорушення за КК України. З приводу ж позиції суду, що дії обвинуваченого не могли змінити хід подій та дії інших осіб, цей аргумент виглядає неспроможним, і не лише тому, що суд не деталізує, які саме обставини і дії інших осіб він має на увазі. Якщо суд вважав, що крайня необхідність виключається через неможливість особи подолати небезпеку, то таке розуміння інституту є абсолютно не правильним, адже від особи, що діє у стані крайньої необхідності, законодавство не вимагає повністю ліквідувати виниклу небезпеку (що у багатьох випадках є фізично неможливим, наприклад, у випадку із стихійним лихом).

У вирокі Полтавського апеляційного суду від 14 листопада 2024 року по справі № 529/1249/22 [7] та вирокі Верхньодніпровського районного суду Дніпропетровської області по справі № 173/3817/24 [8] суди відхиляли посилання

сторони захисту на крайню необхідність з тієї причини, що захист не довів, що реальна небезпека існувала уже на момент доведення до відому обвинуваченого бойового розпорядження. Фактично суди зазначали, що не могло йтися про наявну небезпеку до моменту виходу на бойові позиції. Утім, таке розуміння поняття «наявності» небезпеки є вочевидь хибним, адже суди плутали небезпеку із її проявами. У правовій доктрині відсутня позиція, що стан крайньої необхідності може створюватися виключно небезпекою, яка уже повністю себе проявила. Навпаки, така думка суперечила б здоровому глузду, бо якщо небезпека уже повністю проявила себе, значить вона уже або знищила охоронюване благо (і у крайній необхідності немає сенсу), або ж вичерпала себе та відступила – у цьому разі перетворившись на небезпеку, яка уже минула, і, отже, тим більше не здатна викликати стан крайньої необхідності. Т. Якімець наводив яскравий приклад із скиданням автомобіля із залізничного мосту, по якому за хвилину за розкладом повинен пройти потяг: «Цілком очевидно, що небезпека зіткнення потягу із автомобілем виникає не у момент, коли потяг безпосередньо наблизився до авто. Вона виникає за певний час до цього, за той його проміжок, за який потяг може наблизитися до мосту, а автомобіль не може бути прибраний з мосту» [2, с. 129-130].

Наведене демонструє, що у приведених випадках суди України не стільки аналізували «сущє», скільки вирішували справи відповідно до власного розуміння того, що повинна передбачати ст. 39 КК України. Загалом це узагальнення наявної судової практики демонструє відсутність сталого підходу до окресленої проблеми та єдності у розумінні можливості застосування ст. 39 КК України до дій військовослужбовців при порушенні ними своїх професійних обов'язків.

Через це у правовій доктрині уже склався певний консенсус щодо необхідності урегулювання піднятого питання [2, с. 136]. Згадуваний вище Т. Якімець пропонував внести зміни до ст. 39 КК України, якими повністю заборонити особам, які в силу своїх професійних чи службових обов'язків повинні усувати небезпеку, посылатися на стан крайньої необхідності [2, с. 190]. Тим же шляхом пішли й автори Проекту нового КК України: «Положення цієї статті не поширюється на діяння особи, яка: 1) зобов'язана здійснювати заходи, спрямовані

на усунення небезпеки, що загрожує спричиненням шкоди, якщо ця особа свідомо ухилилася від виконання своїх службових повноважень чи професійних обов'язків [...]» [9].

Водночас, наведені вище формулювання викликають занепокоєння з приводу їхньої конституційності та відповідності елементам верховенства права, адже ними фактично повністю забороняється посилення на крайню необхідність, навіть в умовах смертельної небезпеки, що означає обов'язок самопожертви через «предписування» державою смерті певним категоріям осіб та кримінальне переслідування за відмову здійснити таку самопожертву.

По-перше, право на життя в Україні захищене Конституцією, а також міжнародними актами, такими як Європейська конвенція з прав людини (ст. 2). Уже негативне зобов'язання держави утримуватися від позбавлення людини життя означає, що ніхто, включаючи уряд, не може намагатися позбавити особу життя [11]. Більше того, з ЄКПЛ випливає, що на державі лежить позитивний обов'язок захищати життя: «Стаття 2 § 1 зобов'язує державу не лише утримуватися від навмисного та незаконного позбавлення життя, але й вживати належних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією [...]. [...] [Ц]е позитивне зобов'язання має два аспекти: (а) обов'язок забезпечити нормативно-правову базу; та (б) зобов'язання вживати превентивних оперативних заходів» [11, с. 8]. Таким чином, «сконструювання» правового регулювання, що вимагатиме від особи самопожертви в усіх випадках безумовно ризикує порушити норми Конституції України та ЄКПЛ.

При цьому, як відзначав ЄСПЛ у Рішенні *Pretty v. the United Kingdom*, зі ст. 2 ЄКПЛ не випливає жодного «права померти» [12, § 39-40]. Отож, не можна стверджувати, що представники певних професій «добровільно» погоджуються на самопожертву, обираючи такі роди діяльності. Рішення *Pretty v. the United Kingdom* корелює із Рішенням від 15 лютого 2006 року – 1 VvR 357/05 Федерального Конституційного Суду Німеччини, у якому ФКС як авторитетний орган конституційного права зазначав, що суперечить праву на життя та праву на повагу до людської гідності думка про те, що пасажери, здійснюючи посадку на літак,

конклюдентно дають згоду на збиття літака у разі його захоплення терористами [13].

Правова доктрина сусідньої Польщі з цього питання зазначає: «Рятувальник у басейні не може використовувати небезпеку утоплення як виправдання, коли не рятує потопуючого, але він може використовувати небезпеку опіків, коли не рятує людей у палаючому будинку. [...] [Т]ут застосовується правило *ultra posse nemo obligatus est*. Це означає, що той самий рятувальник не зобов'язаний, наприклад, стрибати в гвинти судна, що пропливає повз, за потопуючою людиною, бо порятунок потопуючого тоді неможливий і призведе лише до вірної смерті рятувальника» [14, с. 126]. Латинська максима *ultra posse nemo obligatus est*, на яку посилаються тут польські дослідники, як відомо, означає, що нікого не можливо зобов'язати зверх його можливостей. Такий принцип відповідає гуманізму та здоровому глузду.

По-друге, не можна оминати й того факту, що «предписання померти», бодай закріплене на найвищому законодавчому рівні, є цілком безглуздим – адже воно не здатне досягти тієї мети, якої прагнули Т. Якімець та інші дослідники, що пропонували відповідні зміни. Цілком очевидним є те, що жоден страх кримінального покарання у цивілізованій державі не є в уяві особи гіршим, аніж смерть. Стоячи перед вибором померти чи піддатися заходам кримінально-правового впливу, особа все одно закономірно обиратиме останнє. Саме тому О. М. Плешаков та Г. С. Шкабін писали про таку вимогу з боку держави як про «соціально нездійсненну» [2, с. 22].

Врешті-решт, хоча запропоноване Т. Якімцем та авторами Проекту нового КК України регулювання переслідує легітимну мету, воно не проходить тесту на пропорційність. Адже мету – неможливість особи «прикриватися», за висловом Т. Якімця [2, с. 137], станом крайньої необхідності при невиконанні своїх обов'язків – можливо досягти і без повної заборони таким особам посилатися на ст. 39 КК України.

Прикладом цього може слугувати існуюча практика стосовно необхідної оборони (ст. 36 КК України) у діях поліцейських. Суди ніколи не стверджували, що

поліцейський взагалі не може перебувати у стані необхідної оборони, а лише що існують особливості у застосуванні цього інституту до них, пов'язані у першу чергу із їхнім правом носити зброю (наприклад, відомий вирок Святошинського районного суду м. Києва від 18 жовтня 2023 року по справі № 759/3498/15-к [15] у справі «Євромайдану»). Поліцейські є більш підготовленими та оснащеними для протидії небезпекам, а тому «поріг» необхідної оборони для них є вищим, ніж для пересічного громадянина.

Вважаю, що подібним чином необхідно урегулювати і питання крайньої необхідності у дотик до осіб, що взаємодіють із небезпекою – законодавство повинно підняти «поріг» того, що може визнаватися небезпекою для цих осіб – з урахуванням їхньої підготовки, наявності спеціального обладнання та досвіду. Врешті-решт, саме на цьому акцентував суд ще у першій із наведеного вище масиву справ про військові кримінальні правопорушення: на відсутності умови про невідворотність небезпеки через те, що особа пройшла відповідну підготовку, мала необхідне спорядження та військовий досвід, а отже – могла протидіяти небезпеці без заподіяння шкоди охоронюваним правом цінностям.

Водночас, не можна стверджувати, що й у практиці підготовлених та навчених бійців не можуть виникати ситуації крайньої необхідності. Це визнавав навіть Т. Якімець, що наводив приклад із залишенням солдатом варти для тушіння пожежі на складі боєприпасів, яка загрожувала знищенням усієї військовій частині [2, с. 136]. Видається, що такі ситуації у професійних сферах також досягають «порогу» крайньої необхідності. Так само, це, на думку автора, стосується і ситуацій, де доведеним фактом було недооснащення військових частин або непроходження усіма солдатами обов'язкової підготовки. Хоча жертви у цьому випадку наносить ворог, відповідальність за життя людей несе й держава Україна: так, ЄСПЛ відзначав, що щоразу, коли держава здійснює або організовує небезпечну діяльність, або дозволяє її, вона повинна забезпечити за допомогою системи правил та достатнього контролю, щоб ризик був зведений до розумного мінімуму [16, § 126]. Видається, що якщо, припустимо, держава не зробила цього, саме вона порушує право людини на життя і у такому разі законодавець не має

жодного права «відбирати» в особи можливість скористатися інститутом крайньої необхідності.

На погляд автора, найкраще взяти до уваги наведені вище спостереження дозволяє австралійське право, яке вимагає від небезпеки за крайньої необхідності бути «раптовою» або «екстраординарною» («sudden or extraordinary») з погляду розумної людини («if the person carrying out the conduct reasonably believes that...») – наприклад, Кримінальний кодекс 1995 року № 12 (Criminal Code Act 1995 No. 12) [17]. За рецепції австралійського підходу, загальні ризики військової служби, такі як випадкове поранення, не могли би вважатися «екстраординарною» небезпекою для навченого солдата. Водночас, якби такий солдат стикнувся з небезпекою, яка досягала б «порогу» «екстраординарності», крайня необхідність цілком могла б бути застосована – як у прикладі, що наводив Т. Якімець із тушінням вартовим пожежі на складі боєприпасів. Таким чином, мінімальним уточненням вимог до небезпеки цілком вирішується проблема дотримання особами своїх професійних обов'язків, водночас ніде не йдеться про цілковиту заборону таким особам користуватися інститутом крайньої необхідності.

Рецепція австралійського підходу, на думку автора, здатна вирішити проблеми, окреслені у цій статті, та значно допомогти правозастосуванню – від досудового розслідування слідчим та прокурором до застосування норм права судом.

Список використаних джерел

1. Литвинов В. В. Закриття кримінального провадження слідчим. Дніпропетровськ, 2015. 43 с.
2. Якімець Т. С. Крайня необхідність за кримінальним правом України: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2008. 214 с.
3. Вирок Диканського районного суду Полтавської області від 29 червня 2023 року по справі № 529/1250/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111966043>.

4. Вирок Полтавського апеляційного суду від 23 травня 2024 року по справі № 529/1250/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119255771>.

5. Вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 4 листопада 2025 року по справі № 345/2118/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131483471>.

6. Вирок Центрально-Міського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 19 червня 2024 року по справі № 216/5750/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119826606>.

7. Вирок Полтавського апеляційного суду від 14 листопада 2024 року по справі № 529/1249/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125162531>.

8. Вирок Верхньодніпровського районного суду Дніпропетровської області по справі № 173/3817/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129878757>.

9. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. Головна | Новий Кримінальний Кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

10. Equality and Human Rights Commission. Article 2: Right to life. URL: <https://www.equalityhumanrights.com/human-rights/human-rights-act/article-2-right-to-life>.

11. Guide on Article 2 of the European Convention on Human Rights Right to life Updated on 31 August 2025. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_eng.

12. CASE OF PRETTY v. THE UNITED KINGDOM. Application no. 2346/02). Judgement of 29 April 2002. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-60448%22}\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-60448%22}]).

13. Рішення Федерального Конституційного Суду Німеччини 1 BvR 357/05 від 15 лютого 2006 року. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2006/02/rs20060215_1bvr035705en.html.

14. Kodeks karny: komentarz / M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa ; redakcja naukowa M. Mozgawa. 11 wydanie ; stan prawny na 4 maja 2023 r. Warszawa : Wolters Kluwer, 2023. 1314 s. (Komentarze praktyczne). URL: https://www.nexto.pl/upload/virtualo/wolters_kluwer/2a091c989102fc28d39407dfc6b

1426fa6612031/free/2a091c989102fc28d39407dfc6b1426fa6612031.pdf?srsltid=Afm
BOoq70WiWmj-8mPuBhzErCm_XjV1kiZxdmIlerIVMivIGNxwqyH5E.

15. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 18 жовтня 2023 року по справі № 759/3498/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114304164>.

16. CASE OF MUČIBABIĆ v. SERBIA. Application no. 34661/07. Judgement of 12 July 2016. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-164669%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-164669%22]}).

17. Criminal Code Act 1995 No. 12. Federal Register of Legislation. URL: <https://www.legislation.gov.au/C2004A04868/latest/text>.